

Az európai jog és a nemzetközi magánjog aktuális kérdései

Ünnepi tanulmányok a 65 éves Milassin László tiszteletére

Az európai jog és a nemzetközi magánjog aktuális kérdései

Ünnepi tanulmányok a 65 éves Milassin László tiszteletére

Széchenyi István Egyetem
Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék
Győr, 2016

© Burián László, Császár Mátyás, Dienes-Oehm Egon,
Glavanits Judit, Horváthy Balázs, Király Miklós, Knapp László,
Osztovits András, 2016

Szerkesztők:
Glavanits Judit
Horváthy Balázs
Knapp László

A borítófotó a Bécsi Nemzetközi Központ (VIC)
épületegyüttesét ábrázolja, amely helyt ad
az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának (UNCITRAL)

© iStock by Getty Images

ISBN 978-615-5391-82-8 (Print)

ISBN 978-615-5391-83-5 (PDF)

Győr, 2016

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar

Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszékének kiadása

(9026 Győr, Áldozat utca 12.)

Tel.: +36/96/503-478

Web: nkmt.sze.hu

Felelős kiadó: Glavanits Judit

Nyomdai munkálatok:

Palatia Nyomda és Kiadó Kft. (9026 Győr, Viza utca 4.)

TARTALOM

Előszó és köszöntő..... 7

BURIÁN LÁSZLÓ

Megjegyzések a készülő nemzetközi magánjogi kódex koncepciójának a hatállyal, a szerkezettel és az általános rendelkezésekkel kapcsolatos megállapításaihoz 13

CSÁSZÁR MÁTYÁS

A házassági vagyoni jogi szerződés nemzetközi magánjogi vonatkozásai – jogesetelemzés 31

DIENES-OEHM EGON

Mi lesz veled Európa?..... 45

GLAVANITS JUDIT

A Bécsi Vételi Egyezmény hazai és nemzetközi joggyakorlata – egy empirikus kutatás első részeredményei 65

HORVÁTHY BALÁZS

A transzatlanti kereskedelmi tárgyalások és a beruházási vitarendezés reformja 83

KIRÁLY MIKLÓS

Az európai adásvételi jog felemelkedése és hanyatlása..... 99

KNAPP LÁSZLÓ

A korai európai integrációs szervezetek

és az ESZAK jogi személyisége..... 127

OSZTOVITS ANDRÁS

Az Európai Unió igazságügyi deficitje..... 149

ELŐSZÓ ÉS KÖSZÖNTŐ

Kellem és jellem – e tulajdonságok kéz a kézben járnak az egyetemi oktató, a tanszékvezető, a diplomata és az ügyvéd Milassin László esetében. A Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszékének vezetője tartalmas és egyben mozgalmas szakmai életpályát maga mögött tudva tölti be 65. életévét.

A szegedi szülői háztól, a meissenai porcelángyáron át, a genfi ENSZ-GATT misszió keresztül vezetett az út a győri jogi kar katedrájára és az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottságának (UNCITRAL) tárgyalótermébe. Hatvanötödik születésnapja alkalmat ad tanszéki kollégáinak, hogy felidézzék e gazdag és színes diplomáciai, oktatói és tudományos életpályája főbb állomásait.

Milassin László 1951. január 26-án született Szegeden. Fiatalkorában nagy hatást gyakorolt rá ügyész édesapja, aki megismertette – és megkedveltette – vele a jogászi hivatást. Egyetemi tanulmányait a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán végezte 1970 és 1975 között, érdeklődése – elsősorban édesapja hatására – a magánjog felé fordult. Az egyetem alatt a nyelvek iránti érdeklődése is megmutatkozott, ennek köszönhetően több alkalommal is lehetősége nyílt külföldre utazni. A fiatal egyetemista Milassin László utazásai nem csak szűk értelemben vett szakmai kirándulások voltak, hanem porcelángyári diákmunkásként elvezettek a németországi Meissenbe is. Az egyetemen későbbi pályafutása szempontjából is meghatározó volt, hogy szakdolgozati témájának a külkereskedelemtől szóló 1974. évi III. törvényt választotta, amely az akkoriban a GATT részes államává váló Magyarország külkereskedelmi jogának egyik legjelentősebb reformját eredményezte. A jogi diploma megszerzését követően, 1975-

től 1982-ig a Külkereskedelmi Minisztériumnál dolgozott. 1982-ben indult nemzetközi diplomáciai karrierje, 1987-ig Magyarország genfi ENSZ–GATT missziójánál titkári rangban teljesített külszolgálatot. Ebben az időszakban nemzetközi kereskedelempolitikai tanulmányokat is folytatott, és GATT-diplomát szerzett. 1987–88-ban a Kultúra Külkereskedelmi Vállalatnál vezető jogtanácsosi feladatokat látott el. Ezt követően, a magyar közigazgatási karriert feladva, családjával Németországba költözött. 1990-től a passai egyetemen kiegészítő jogi tanulmányokat folytatott, majd letette az első államvizsgát. Ezután 1993-ig ügyvédként kamatoztatta tudását a frankfurti Boesebeck Barz & Partner irodában. 1991-től a Budapesti Ügyvédi Kamarának is tagja volt. Németországi tartózkodását követően családjával Ausztriába költözött.

A kilencvenes évek közepén Milassin László magyarországi szakmai tevékenysége során szerzett tudomást az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Széchenyi István Főiskola együttműködésének eredményeként újrainduló győri jogászképzésről. Az ELTE-SZIF Oktatási Intézet alapító oktatójaként meghatározó szerepet vállalt az európai jogi stúdiumok megszervezésében, majd a nemzetközi magánjogi tárgyú kurzusok oktatásában. 1998-ban kezdeményezésére jött létre az Európai Jogi Tudományos Diákkör, melynek keretében az elmúlt közel két évtizedben számos díjazott dolgozat készült. 1998–2005 között a koordinálásával ez a tudományos diákkör adta ki a Győri Európai Hírlevelet, amelynek egyben felelős szerkesztője is volt.

Milassin Lászlónak nagy szerepe volt abban, hogy a Széchenyi István Főiskolán is megnyílhatott az Európa-tanulmányi Központ 1998-ban. Kezdetben a Phare-támogatással megvalósuló projekt pályázati előkészítését szervezte, majd az Európa-tanulmányi Központ vezetőjeként a szakmai program kialakításáért és megvalósításáért felelt.

Ennek keretében a jogászképzésben és a Széchenyi István Főiskola más szakjain is számos olyan kurzust honosított meg, amely az európai integrációval és az európai joggal összefüggő ismeretek átadását szolgálta. Az Európa-tanulmányi Központ tevékenysége szakmai rendezvények, konferenciák és workshopok szervezésére is kiterjedt. 2002–2003 között az egyetemi oktatói munkája mellett a közigazgatásba is visszatért és vezető főtanácsosként a Külügyminisztérium Nemzetközi Jogi Főosztályán dolgozott. Külügyminisztériumi munkája során szakmai figyelme az UNCITRAL tevékenységére irányult. Az UNCITRAL konferenciák aktív résztvevője volt, sőt a 2002-ben New Yorkban megrendezett harmincötödik éves általános konferencián a kelet-európai államok csoportjának javaslatára helyettes levezető elnöknek választották. Ezeken a tárgyalásokon dolgozták ki és fogadták el a nemzetközi kereskedelmi békéltető eljárásról szóló UNCITRAL modelltörvényt. Szakmai érdeklődéséből kifolyólag is érzékenyen érintette, hogy az UNCITRAL intézményének létrehozását kezdeményező és 1968 óta folyamatosan tagságot viselő Magyarország 2004-ben nem hosszabbította meg közreműködését a szervezetben. Később a tagság szükségességét számos fórumon hangoztatta és a kezdeményezésének is köszönhetően 2013-ban Magyarország visszatért az UNCITRAL-ba. A szervezethez fűződő szakmai kapcsolatai mind a mai napig fennállnak, és továbbra is rendszeresen részt vesz az UNCITRAL bécsi rendezvényein. Milassin László személyes közreműködése nyomán az UNCITRAL a győri jogi karral is szorosán együttműködik, melynek eredményeként közös rendezvények megszervezésére és kutatási projektek megindítására került sor. 2004-től egy sikeres pályázat nyomán Jean Monnet Professzorként látja el feladatait. Az elnyert európai uniós pályázati támogatásnak köszönhetően a jogi kar öt éven keresztül tudta finanszírozni uniós

modulok oktatását külföldi oktatók részvételével, illetve lehetősége nyílt jelentős könyvtárfejlesztésre, külföldi szakkönyvek beszerzésére és folyóiratok előfizetésére. 2008–2011 között a bécsi székhelyű Fachhochschule des BFI Wien (University of Applied Sciences BFI Vienna) intézményével létrejött megállapodás keretében a bécsi intézmény munkájába is bekapcsolódott vendégoktatóként. 2011-ben az angol nyelvű European Business Law című tantárgya alapján a hallgatók a legjobb oktatónak minősítették. Mindezekon túl részt vesz a Bécsi Egyetem Jogi Karán (Juridicum) szervezett és Rudolf Welsch professzor által koordinált Wiener Arbeitskreis für Privatrecht munkájában, de az Institut für Donauraum und Mitteleuropa (Ausztria), az Europa Institut an der Universität Zürich (Svájc) és az MTA Veszprémi Területi Bizottság Gazdasági és Polgári Jogi Munkabizottságának is aktív tagja.

Milassin László 2010-től kezdődően a Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék vezetője. Tanszékvezetői feladatai mellett a nemzetközi igazgatási szak szakvezetői feladatait is ellátja. Tudományos tevékenységének keretében doktori (PhD) fokozatát 2005-ben szerezte meg. Kutatási témái elsősorban az információs társadalom szerzői jogi kérdéseit, a nemzetközi alternatív vitamegoldó eljárásokat, a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) jogát, valamint az UNCITRAL szervezetét érintik. Munkásságában szerencsésen ötvöződik a gazdag gyakorlati tapasztalat és az elméleti kutatómunka. Kutatási eredményeit számos tudományos közleményben és rendezvényen tárta a szakmai közvélemény elé.

* * *

Milassin László tiszteletére 65. születésnapja alkalmából a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara 2016. ja-

nuár 28-án ünnepi konferenciát tartott. A kötet a konferencia előadói által készített tanulmányokat, valamint a Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék EU-jogot, illetve nemzetközi magánjogot oktató munkatársai által jegyzett írásokat foglalja magában. Az Ünnepeltet a szerkesztők ez úton is köszöntik és ajánlják az olvasók figyelmébe a kötetben szereplő írásokat.

Győr, 2016. szeptember 1.

A szerkesztők

MEGJEGYZÉSEK A KÉSZÜLŐ NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI KÓDEX KONCEPCIÓJÁNAK A HATÁLLYAL, A SZERKEZETTEL ÉS AZ ÁLTALÁNOS RENDELKEZÉSEKSEL KAPCSOLATOS MEGÁLLAPÍTÁSAIHOZ

BURIÁN LÁSZLÓ*

Bevezető gondolatok

A Kormány 1337/2015. (V. 27.) Korm. határozatával elrendelte a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. (a továbbiakban Kódex) átfogó korszerűsítésére irányuló munkálatok megkezdését.¹ A kodifikáció célját egy korszerű, a nemzetközi magánjog uniós és nemzetközi szintű szabályozásával összhangban álló új nemzetközi magánjogi szabályozás megalkotásában jelölte meg. A határozatban foglaltak szerint létrehozott Kodifikációs Bizottság feladata a kodifikáció első fázisában az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciójának (a továbbiakban: *Koncepció*) kidolgozása volt, melynek alapjául a Bizottság tagjainak és a Bizottság által a munkálatokban való részvételre felkért munkacsoport tagjainak háttér tanulmányai szolgáltak.²

¹ M. K. 2015. évi 72. szám.

² A tanulmányok kiadására a HVG-Orac kiadó gondozásában várhatóan az még ebben az évben sor fog kerülni.

* *Tanszékegyetemi tanár (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi tanszék). A tanulmány a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Karán Milassin László 65. születésnapja alkalmából 2016. január 28-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.*

Annak ellenére, hogy a Kódex az elmúlt negyedszázadban számos módosításon esett át és egyre időszerűbbé vált annak átfogó reformja, új kódex alkotása a legutóbbi időkig nem került napirendre. Bizonyos, hogy ebben szerepet játszott az a megfontolás is, hogy célszerű a nemzetközi magánjog újrakodifikálásával megvárni a Ptk. kodifikációjának befejezését és az új Ptk. hatályba lépését. A Ptk. kodifikációjával szinte párhuzamosan zajlott az az uniós jogegységesítési folyamat, amelynek eredményeképpen a 21. század második évtizedének közepére a nemzetközi magánjog különös részének jelentős területeit uniós rendeletek szabályozzák. Ez lényegesen szűkítette a tagállami jogalkotók mozgásterét és olyan módosításokat tett szükségessé, amelyek szétzilálták a Kódex korábbi koherens szabályrendszerét. A magyar nemzetközi magánjog elméleti művelői számos tanulmányban elemezték ezeket a folyamatokat, vizsgálták az uniós jogegységesítésnek az autonóm nemzetközi magánjogra gyakorolt hatásait.³ Elhangzottak többé-kevésbé jogos kritikák az uniós rendeletek miatt szükségessé vált módosításokkal kapcsolatban,⁴ de Magyarországon – egyes hozzánk hasonló helyzetben lévő országok-

³ Ld. egyebek között Vékás Lajos: *Nemzetközi kollíziós jog az ezredfordulón*. In: *Ius Privatum Ius Commune Europae Liber Amicorum Studia Ferenc Mádl Dedicata*. ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001. 249–264. o.; Uő.: *A tagállami kollíziós nemzetközi magánjog alkonya Európában*. In Raffai Katalin (szerk.): *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok a XXI. században*. Ünnepi kötet a nyolcvanéves Bánrévy Gábor tiszteletére. Pázmány Press, Budapest, 2011. 129–146. o.; Burián László: *Nemzeti tradíció, modernizáció és európai jogegységesítés. A magyar nemzetközi magánjog a XXI. század elején*. Jogtudományi Közlöny, 2011/6. szám, 321–330. o.; Uő.: *Európai kollíziós jog: Korszak és paradigmaváltás a nemzetközi magánjogban?* Magyar Jog, 2012/11., 695–704. o.

⁴ Vékás Lajos: *A nemzetközi magánjogi törvény módosításáról*. Magyar Jog, 2009/6. szám, 321–326. o.

tól eltérően⁵ – nem alakult ki érdemi vita azzal kapcsolatban, hogy indokolt-e a jelenlegi helyzetben egy új kódex megalkotása.

A kodifikáció szükségességéről azt követően sem folyt érdemi vita, hogy 2014 végén szakmai körökben ismertté vált a kormánynak egy új nemzetközi magánjogi kódex megalkotására vonatkozó terve. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2015. február elején a kodifikáció témájában rendezett konferencián egyetlen résztvevő sem kérdőjelezte meg a kodifikáció szükségességét. Az átfogó reform indokait, melyekre több referátum is utalt, Vékás Lajos egy utóbb megjelent tanulmányában részletesen elemezte.⁶

A Kodifikációs Bizottság első, 2015 júniusában tartott ülésén ütemtervet fogadott el, melynek értelmében szeptember közepére elkészültek a Konceptió megalapozásához szükséges első háttér tanulmányok és november végére az összes háttér tanulmány megvitatását követően létrejött a 18 fejezetből álló Konceptió,⁷ mely a további munkálatok irányát megszabva alapját képezi egy alternatívákat is magába foglaló elsődleges, nyers normaszöveg-javaslatnak és indokolásnak. Az alábbiakban a terjedelmi korlátokra is tekintettel a teljes-

⁵ A legélesebb polémia Lengyelországban alakult ki, ahol a Maksymilian Pazdan katovicei professzor által kezdeményezett kodifikációt hevesen ellenezte Andrzej Maćzyński, a krakkói egyetemi tanár, volt alkotmánybíró. A lengyel nemzetközi magánjogi kodifikációk történetéről és a rekodifikáció elleni érvekről ld. Maćzyński, Andrzej: *Erfahrungen Polens mit der Kodifizierung des internationalen Privatrechts*. In: Borić, Tomislav – Lurger, Brigitta – Schwarzenegger, Peter – Terlitza, Ulfried (szerk.): *Öffnung und Wandel Die internationale Dimension des Rechts II. Festschrift für Willibald Posch zum 65. Geburtstag*. Lexis Nexis, Wien, 2011. 440–441. o.

⁶ Vékás Lajos: *Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának elvi kérdéseiről*. Jogtudományi Közlöny, 2015/6. szám, 295–299. o.

⁷ *Az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója*. Kézirat, Budapest, 2015.

ség igénye nélkül a nyilvánosságra még nem hozott koncepció egyes pontjaihoz kívánok megjegyzéseket fűzni.⁸

I. Az autonóm nemzetközi magánjogi szabályozás és az uniós jog viszonya

A Koncepció egyértelművé tette, hogy európai uniós tagállamként nem alkothatunk a nemzetközi magánjog teljes anyagát átfogó, koherens kódexet. A nemzetközi magánjog területén eddig megvalósult uniós jogegységesítésre figyelemmel, a Koncepció joggal tekinti a megalkotandó nemzetközi magánjogi törvény legalapvetőbb elvi kérdésének az uniós rendeletekhez való viszonyt. Nem kétséges, hogy a rendeletek előírásait nem lehet a nemzeti jogba belefoglalni, azok átültetésére nincs mód, hatályosulásuk nem tehető függővé semmiféle nemzeti intézkedéstől sem. A Koncepció számba vette, hogy az uniós jog és a tagállami jog viszonyát az egyes tagállami kódexek hogyan szabályozzák, és úgy foglalt állást, hogy az uniós rendeletek elsőbbségét az új törvény a törvény hatályára vonatkozó bevezető rendelkezések között általános jelleggel mondja ki, de emellett a különös részben az érintett tematikának megfelelően az egyes rendeletek hatályának elsőbbségére is utalni kell. Az utalás konkrét formája – az adott rendelet tárgyi hatályának függvényében – különböző lehet. Mint ahogy erre a nemzeti jog kollíziós előírásai és az uniós jog viszonyának rendezését elemző előkészítő tanulmány is utal,⁹ annak elle-

⁸ A Koncepciót az Igazságügyi Minisztérium 2016. szeptember 14-én honlapján véleményezésre közzétette. Letölthető: <http://www.kormany.hu/download/c/cf/c0000/NMJ%20TV%20KONCEPCI%C3%93.pdf>

⁹ Somssich Réka: *Az uniós tagállamok szabályozástechnikai megoldásai a nemzeti kollíziós jog előírásai és az uniós jog viszonyának rendezésére*. Kézirat, Budapest, 2015. 6. o.

nére, hogy ez a jogszabály-szerkesztési módszer optimálisnak tűnik, semmilyen törvényszerkesztési megoldással sem kerülhető el, hogy a törvényt a nemzetközi magánjogi tárgyú újabb uniós rendeletek hatálya lépésére tekintettel utóbb módosítani kelljen.

II. Az új nemzetközi magánjogi törvény szerkezete

A Konceptió kialakítása során a Kodifikációs Bizottság leendő törvény szerkezetét illetően két alternatívát vitatott meg. Az egyik alternatíva a hagyományokhoz való ragaszkodás jegyében a Kódex szerkezetének a lehető legnagyobb mértékben történő megtartása volt. Másik lehetőségként felmerült, hogy egyes külföldi törvények mintájára az új kódex a jogalkalmazást megkönnyítendő, az egyes különös részi tényállásoknál fejezetenként tematikusan helyezze el az adott jogviszony-csoportra vonatkozó joghatósági, az alkalmazandó jogot meghatározó kollíziós, valamint az elismerési és a végrehajtási szabályokat. Ezt a jogszabály-szerkesztési módszert a Kodifikációs Bizottság azért vetette el, mert ez tovább bonyolította volna az uniós rendeletekre történő hivatkozás amúgy sem könnyen áttekinthető rendszerét. A Konceptió szerint a Kódex szerkezetéhez képest az új törvény csak annyiban változik, hogy a Ptk. rendszeréhez igazodva a családjogra vonatkozó rendelkezések a személyekre vonatkozó szabályok után kerülnek elhelyezésre, a szellemi alkotásokra vonatkozó szabályok pedig a dologi jogi szabályok után következnek.

III. Általános rendelkezések

A Kódex az általános rendelkezések között a minősítésre, a vissza- és továbbutalásra a külföldi jog tartalmának megállapítására, a viszonos-

ságra, a közrendre, a csalárd kapcsolásra és a feleknek az irányadó jog külföldi alkalmazása mellőzésére irányuló kérelmére vonatkozóan tartalmaz szabályokat. A Koncepció általános szabályokra vonatkozó részének kialakításakor a Kodifikációs Bizottság figyelembe vette, hogy a nemzetközi magánjog kodifikálása során a jogalkotónak kellően megfontoltan kell eljárnia akkor, amikor a tudományban nem teljesen egyértelműen körülhatárolt „általános részbe” sorolt jogintézményeket kívánja tételesen szabályozni.¹⁰ Nem tekinthető véletlennek, hogy a modern nemzetközi magánjogi törvények többsége visszafogottságról tesz tanúbizonyságot az általános részi jogintézmények szabályozása során. Tipikus példája ennek a már több mint negyed századdal ezelőtt hatályba lépett, de sok szempontból ma is modellértékűnek tekinthető svájci nemzetközi magánjogi törvény. A törvényjavaslat előkészítésével megbízott, neves svájci nemzetközi magánjogászokból álló szakértői bizottság által 1973 és 1978 között készített összefoglaló jelentés az általános szabályok tekintetében úgy foglalt állást, hogy éppen ez a terület az, ahol különösen nagy jelentősége van az elmélet és a gyakorlat jogfejlesztő tevékenységének. Nagyrészt olyan módszertani kérdések tartoznak ide, amelyek nem alkalmasak arra, hogy behatóbb normatív szabályozás tárgyát képezzék. Nagy a veszélye annak, hogy a részletes törvényi szabályozás az ide sorolható jogintézményeket megmerevíti, ezáltal szükségtelenül megkötve a jogalkalmazó kezét.¹¹ A Kodifikációs Bizottság álláspontja szerint ez

¹⁰ Az „Általános Rész” kérdését illetően lásd: Burián László: Kodifikálható-e az Európai Unió nemzetközi magánjogának „Általános Része”? *Iustum Aequum Salutare*, 2014/2. 8. o.

¹¹ *Bundesgesetz über das internationale Privatrecht (IPR-Gesetz). Schlussbericht der Expertenkommission zum Gesetzentwurf*. Schultess Polygraphischer Verlag, Zürich, 1979. 24. o.

az értékelés alapvetően ma is helytállóknak tekinthető. Ezért a Konceptió csak azokat a jogintézményeket kívánja tételesen szabályozni, amelyek esetében a joggyakorlat kellő orientáláshoz tételes szabályok alkotása feltétlenül szükségesnek mutatkozik.

IV. A minősítés

A fent ismertetett kiindulópont ismeretében némileg meglepő, hogy minősítés tekintetében a Konceptió előkészítése során változott az e jogintézmény szabályozásával kapcsolatos álláspont. A 2015. februári konferencián még olyan vélemények hangzottak el, amelyek erőteljes fenntartással viseltettek a minősítés törvényi szabályozásának szükségességét illetően. Vékás Lajos a törvény megalkotásának elvi kérdéseiről szóló referátumában meglehetősen szkeptikusan nyilatkozott a minősítés korrekt normatív szabályozásának lehetőségéről. Jómagam szintén annak a véleményemnek adtam hangot, hogy legalábbis megfontolandó, hogy szükség van-e az autonóm, nemzeti nemzetközi magánjogi szabályokat kodifikáló kódexben olyan általános szabályra, amely előírja a jogalkalmazónak, hogy a tényállásra alkalmazandó kollíziós szabály kiválasztása során az elbírálendő életviszony rendszerintani besorolásánál a *lex fori*, vagy a *lex causae* alapulvételével, vagy esetleg valamilyen funkcionális-összehasonlító módszer alkalmazásával minősítsen. Egy, a hatályos magyar szabályozáshoz hasonló rendelkezés, mint amilyen például az új cseh nemzetközi magánjogi törvény 20. §-ában található,¹² nem ad a jogalkalmazónak megfelelő

¹² 91/2012 számú 2012. január 25-i törvény a nemzetközi magánjogról. Hatályba lépett 2013. január 1-jén. A 20. § (1) bekezdése értelmében a minősítést rendszerint a cseh jog alapján kell elvégezni. A (2) bekezdés szerint abban az esetben, ha több jog rendelkezését kell alkalmazni egy meghatározott jogviszonnyal vagy

támpontot a helyes minősítéshez, és pedig azért nem, mert a minősítésre nem adható valamilyen elvont ideális általános szabály. Ezért a minősítés törvényi szabályozása de lege ferenda álláspontom szerint nem indokolt. A minősítés a nemzetközi magánjogi jogalkalmazásnak egy olyan sajátos összetett jogértelmezési problémája, amely csak esetről esetre, gondos bírói mérlegeléssel oldható meg. Éppen ezért aligha lehet minden esetre megoldást nyújtó általános érvényű szabályokat alkotni. Vékás a Konceptiót előkészítő, az általános részi problémákat tárgyaló tanulmányában¹³ az általam kifejtett nézettel és saját korábbi álláspontjával szemben a szabályozás mellett és ellen felhozható érvek mérlegelését követően a minősítésre vonatkozó szabály kisebb szövegszerű javítással történő fenntartását javasolta. Korábbi nézetének megváltoztatását azzal indokolta, hogy a joggyakorlatot a Kódexnek a minősítésre vonatkozó szabálya kellően orientálta és az esetek többségében megfelelő támpontot adott a megítélendő életviszonynak a megfelelő kollíziós kapcsoló szabály alá történő besorolásához. Ezért valószínűsíthető, hogy a minősítésre vonatkozó szabályozás elhagyása zavarokat okozhatna a gyakorlatban. A koncepció ezt az álláspontot tükrözi. Egyértelművé teszi, hogy a magyar jogban ismeretlen jogintézményeknek a megfelelő kollíziós szabály alá történő besorolása esetében a Kódex rendelkezését úgy kell értelmezni, hogy annak az államnak a joga szerint kell minősíteni, amely az adott jogintézményt ismeri, de az nem szükségszerű, hogy végül

jogkérdéssel összefüggésben, akkor az (1) bekezdés rendelkezésének megfelelő értékelés magába foglalhatja a rendelkezéseknek a saját jogrendszerükben betöltött funkciójának értékelését is. (A szerző fordítása) A törvény szövegét angol nyelven ld. <http://www.brizatrubac.cz/en/binder/miscellaneous/preklad-zakona-o-mezinarodnim-pravu-soukromem-2>

¹³ Vékás Lajos: *Tézisek általános részi problémákhoz a Konceptióban*. Kézirat, Budapest, 2015. 1–4. o.

ez a jog lesz a tényállásra alkalmazandó jog. A minősítésre vonatkozó tételes normaszöveg-javaslat ismeretében hiányában a koncepció alapján ennek ellenére nem világos, hogy mi lenne az a korrekció, ami a hatályos szabályozáshoz képest pontosabb iránymutatással tudna szolgálni a gyakorlat számára. Csak annyi prognosztizálható, hogy amennyiben az új törvény rendelkezni fog a minősítésről, akkor a lex fori szerinti minősítés marad a főszabály és a lex causae szerinti minősítésnek a jelenlegihez hasonló kiegészítő szerep jut. A dologi jogra vonatkozólag időközben elkészült normaszöveg-javaslatban ugyanakkor megfogalmazást nyert, hogy a dologi jogra alkalmazandó jog alapján kell meghatározni egyebek között a dolog jogi tulajdonságait, tartalmát és dologi jogi jellegét. Álláspontom szerint ez a dologi jogi jogviszonyok tekintetében a lex causae szerinti minősítést jelentené.¹⁴ E javaslat elfogadása esetén a magyar nemzetközi magánjog ezen a ponton visszatérne a Szászy által az 1948. évi törvénytervezetben javasolt, de korábbi elméleti felfogásával ellentétes megoldáshoz.¹⁵

V. Vissza- és továbbutalás

Egyetlen pillanatig sem volt kétséges a Koncepció megalkotói számára, hogy a vissza- és továbbutalás sokat vitatott jogintézményét a

¹⁴ Csehi Zoltán: *Dologi jog. Normaszöveg és indokolástervezet*. Kézirat, Budapest, 2016. 8. o.

¹⁵ A tervezet általános indokolásában Szászy erről a következőket írja: „*A lex fori szerinti primer minősítés szabálya alól a Tervezet csupán egy kivételt állapít meg. Dolog vagy vagyoni ingó vagy ingatlan minősége ugyanis [...] primer minősítés esetében is nem a magyar jog, tehát a lex fori szerint, hanem a lex rei sitae szerint határozandó meg. Ezt a rendelkezést az indokolja, hogy az a nemzetközi jogalkalmazási összhang biztosítását előmozdítja, és hogy nemzetközi egyezményeink nagy része is így rendelkezik.*” Szászy István: *Magyar Nemzetközi Magánjog Törvénytervezet és Indokolás*, Egyetemi nyomda, Budapest 1948. 75. o.

megalkotandó törvénynek mindenképpen szabályoznia kell. Nem engedhető meg ugyanis hogy a jogalkotó egyáltalán ne foglaljon állást a vissza- és továbbutalással kapcsolatban, vagy a jogalkalmazó mérlegelésére bízta azt, hogy mikor engedelmeskedik a felhívott jog nemzetközi kollíziós szabályából következő¹⁶ (vissza vagy tovább) utalásnak és mikor hagyja azt figyelmen kívül. Az is bizonyosnak tűnt, hogy ez a szabályozás nem merülhet ki egy, a szabad bírói mérlegelést lehetővé tévő generálklauzulában. A vissza-és továbbutalás kérdését tárgyaló nemzetközi magánjogi irodalomban a XX. század második felében az az egyöntetűnek nevezhető vélemény alakult ki, hogy elméleti-logikai úton mind a renvoi teljes elutasítása, mind pedig a visszautalás és az egyszeri vagy kétszeri továbbutalás elfogadása mellett nagyjából azonos súlyú érvek hozhatók fel, amelyek végső soron kioltják egymást.¹⁷ A Konceptió elfogadta azt az álláspontot, hogy a renvoi teljes vagy korlátozott elfogadását vagy elutasítását olyan, a nemzeti jogalkotó szuverén szempontjai szerint megítélendő jogpolitikai kérdésnek lehet tekinteni, amelyben külső kényszerek nem játszanak szerepet. Az uniós kollíziós jogegységesítés szűkítette ugyan a tagállami jogalkotó mozgásterét, de az uniós rendeleti és irányelvi kollíziós szabályozás

¹⁶ A fórum kollíziós szabályai által felhívott jog területközi és időközi kollíziós szabályaira a fórum jogalkalmazójának minden esetben figyelemmel kell lennie. A területközi kollíziós szabályok vonatkozásában így foglalt állást a renvoi-t egyébként alapvetően elutasító álláspontjának hangsúlyozása mellett Asztalos László az 1969. évi jogászkongresszus Nemzetközi Magánjogi Szekciójában elhangzott referátumában. Ld. Jogtudományi Közlöny, 1969/9. szám, 465. o.

¹⁷ Lásd pl. Lindenau, Christoph A.: *Die Einführung des renvoi in das internationale Privatrecht Italiens*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2001. 11. o., irodalmi hivatkozásokkal. Ugyancsak az érvek és ellenérvek egyensúlyára hivatkozott Réczei László, aki éppen ezért a tudomány szerepét hangsúlyozta, utalva arra, hogy a végső szó a törvényhozás fogja kimondani. Vö. Réczei László: *A visszautalás*. Jogtudományi Közlöny, 1970/4–5. szám, 151. o.

által nem érintett, az autonóm nemzeti szabályozás részére fenntartott jogterületeken a jogalkotónak továbbra is szabad keze van akár egységes általános részi szabály, akár speciális különös részi szabályok megalkotására. Az uniós jogegységesítés következtében ugyanakkor az a helyzet állt elő, hogy a Kódex eredeti, a továbbutalást általánosan kizáró és a visszautalást általánosan elfogadni rendelő szabálya, amely egyébként a nemzetközi döntési harmónia elősegítésére még korlátozottan sem volt képes, már csak részlegesen érvényesül, és jelen formájában történő fenntartása ezért sem indokolt. A Konceptió ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy az új nemzetközi magánjogi törvény az egyes jogviszonyok sajátosságai szerint ad majd rendelkezéseket a vissza- és továbbutalásra.¹⁸ A konkrét normaszöveg-javaslat kidolgozása során ezért még több variáció is nyitva áll a jogalkotó előtt. Az egyik lehetőség, hogy az új törvény nem ad általános szabályt a vissza- és továbbutalásra, hanem csak azt mondja ki, hogy a visszautalás és az egyszerű továbbutalás elfogadásának csak a különös részben meghatározott esetekben van helye. Lényegében ugyanerre az eredményre vezetne az a megoldás is, amely – a vissza- és továbbutalásnak a különös részi kollíziós szabályok alkalmazása során való tényleges érvényesülését figyelembe véve – általános szabályként kizárná a vissza- és továbbutalást és emellett úgy rendelkezne, hogy annak csak akkor van helye, ha a különös részi szabályok a vissza- és továbbutalás figyelembe vételét kifejezetten előírják. A különös résznek az autonóm nemzeti jogalkotó számára nyitva álló területeit számba véve a visszautalás és az egyszerű továbbutalás elfogadásának az ember személyes jogának meghatározása körében van különös jelentősége. Tekintve, hogy a koncepció értelmében az ember személyes jogát

¹⁸ Ld. a *Konceptió* 38. pontját.

az új törvényben is elsősorban az állampolgárság kapcsoló szabálya fogja meghatározni,¹⁹ abban az esetben, ha az állampolgárság szerinti jog más kapcsoló szabályt (lakóhely vagy szokásos tartózkodási hely) rendel alkalmazni, a vissza- vagy az egyszeri továbbutalás révén mindig annak az államnak a joga határozza meg az ember személyes jogát, amelyet a honossága szerinti jog alkalmazni rendel.

VI. Előkérdés, elsőkérdés

A Koncepciónak az előkérdésre vonatkozó megállapításai Vékásnak az előkérdést, annak különböző fajtáit tárgyaló, az azzal kapcsolatosan felmerülő bonyolult elméleti kérdéseket elemző tanulmányán alapulnak. A Koncepció – álláspontom szerint helyesen – teljes mértékben elfogadja a tanulmány megállapításait és következtetéseit. Vékás ebben a tanulmányban leszögezi, hogy „*[A]z előkérdés konfliktusos helyzete a kollíziós nemzetközi magánjog olyan nehéz problémája, hogy egyetlen jogban sem alkottak tételes szabályt megválaszolására. Ezt a visszafogottságot csak helyeselni lehet, mivel egyetlen törvényi megoldás sem volna képes az előkérdés bonyolult árnyalatainak kiegyensúlyozott kifejezésére, s csak akadályozná a bírót a konkrét eset megfelelő eldöntésében.*”²⁰ Álláspontját úgy foglalja össze, hogy sem nemzeti, sem pedig uniós szinten nem lehetséges és nem célszerű egyetlen egységes szabály felállítása. Az elmélet ad ugyan bizonyos támpontokat és megfogalmaz iránymutatásokat a gyakorlat számára az egyes esetcsoportokra vonatkozólag, ezeket az elveket azonban aligha lehet normatív formába önteni. A Koncepció végkövetkeztetése egyértelmű: az új nemzetközi magánjogi törvény

¹⁹ Ld. a *Koncepció* 110. pontját.

²⁰ Vékás Lajos: *Előkérdés*. Kézirat, Budapest, 2015. 4. o.

nem alkot tételes szabályt az előkérdésre, nem írja elő sem annak önálló sem pedig önállóan elbírálását. Nem tartja szükségesnek az úgynevezett elsőkérdés szabályozását sem, tekintve, hogy azt mind az elmélet, mind pedig a bírói gyakorlat a *fex fori* alapján válaszolja meg.

VII. A csalárd kapcsolás²¹

A Koncepció Vékás téziseit alapul véve²² még módosított formában sem kívánja fenntartani a csalárd kapcsolás jogintézményének szabályozását. Vékásnak a csalárd kapcsolásra vonatkozó álláspontja a minősítés szabályozásának fenntartása mellett felhozott érveit visszaidézve annyiban következetesnek tekinthető, hogy egyik indoka az, hogy a Kódexnek a csalárd kapcsolásra vonatkozó rendelkezéseit a magyar bírói gyakorlat szinte egyáltalán nem alkalmazza. Az egyetlen általa idézett, közzétett döntésben sem találta megállapíthatónak a csalárd kapcsolást a Győri Ítéltábla, mert a tényállásban szereplő külföldi elemet a felek nem mesterségesen hozták létre illetve nem is színlelték annak meglétét. Valószínű, hogy annak, hogy a csalárd kapcsolásra vonatkozó rendelkezés alkalmazásának nincs bírói gyakorlata, több oka is van. Egyik oka minden bizonnyal az, hogy meglehetősen nehéz annak eldöntése, hogy egy adott tényállási elemet, amely meghatározó szerepet játszik az alkalmazandó jog kiválasztásában, a felek csak színlelik, avagy mesterségesen hozták létre. Ennél is

²¹ A csalárd kapcsolás jogintézményének kialakulásáról és mai szerepéről valamint lehetséges jövőbeli szabályozásáról ld. Burián László: *A csalárd kapcsolás a tagállami- és az uniós nemzetközi magánjogban*. In: Fekete Balázs – Horváthy Balázs – Kreisz Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk*. Liber Amicorum Imre Vörös. HVG-Orac, Budapest, 2014. 57–67. o.

²² Vékás (12. lj.) i. m. 8–11. o.

nehezebb annak bizonyítása, hogy ez a magatartás célzatos volt és az egyébként irányadó jog kikerülésére irányult. A másik ennél lényegesebb ok pedig minden bizonnyal az anyagi jogi szabályozások közötti különbségek csökkenésében illetőleg a felek akarati autonómiájának egyre szélesebb körű elismerésében és ezzel párhuzamosan bizonyos érzékeny tényállások tekintetében annak megfelelő korlátozásában rejlik. A klasszikusan család kapcsolásnak minősülő magatartások terepe napjainkra nagymértékben szűkült. A családjogban bekövetkezett változások szinte teljes mértékben kihúzták a talajt bizonyos klasszikus tényállások alól. Házasságának felbontása érdekében manapság már aligha kell valakinek a személyes jogát megváltoztatnia. Igaza van Vékásnak abban is, hogy azokban az esetekben, amelyekben a felek az általuk kívánatosnak vélt jog alkalmazása érdekében mégis a jog által nem tolerálható módszerekhez folyamodnának, a közrendi záradék képes megakadályozni az inkriminált jog alkalmazását, ha annak eredménye a konkrét esetben sértené a magyar jog alapértékeit. A család kapcsolat önálló tényállásának a nemzetközi magánjogi szabályozásból történő kiiktatásával a magyar jog ezen a ponton visszatérne a nemzetközi magánjog kodifikáció előtti állapothoz. A törvény kijátszása céljából létesített kapcsolat jelenségével a magyar nemzetközi magánjog már a múlt század elejétől kezdve tisztában volt, és ismertek voltak azoknak a külföldi törvénynek a rendelkezései is, amelyek – mint például a svájci ZGB záró rendelkezéseinek 61. cikke, vagy az USA-ban 1907-ben és 1912-ben hatályba lépett *Union Annulment of Marriage and Divorce Act* és *Uniform Marriage Evasion Act* – szankcionálták a hazai jog házasságkötési akadályainak, illetve bontásra vonatkozó rendelkezéseinek család kikerülését.²³ A

²³ Szászy i.m. 136. o.

magyar bírói gyakorlat a közrend intézményével védekezett akkor, ha a törvény megkerülése magyar jogszabály céljába ütközött. Az elmélet ezzel a gyakorlattal egyetértett. Szászy ezt a következőképpen fogalmazta meg: „*A magyar nemzetközi magánjogban [...] nincs szükség arra, hogy az irányadó jogszabályok csalárd és fondorlatos kijátszásának megakadályozása céljából elválasszunk a „fraude faite à la loi” fogalmát a közrendi klauzula fogalmától, mert a közrendi klauzula egymagában is elég védelmet biztosít a csalárd kijátszás megakadályozására.*”²⁴ A csalárd kapcsolás önálló tényállásának elhagyása és az alkalmazandó jog kikerülésére irányuló egyéb módon nem kezelhető csalárdkodás ellen a közrendi záradék intézményével történő védekezés rendkívül szimpatikus álláspont, egyetlen gyengéje, hogy – akárcsak a hatályos szabályozás – nem szankcionálja a csalárdságot, ha a felek szándéka a magyar jog alkalmazására irányul. Éppen ezért megfontolandó, hogy Vékás alternatív javaslatának megfelelően mégis tartsuk fenn a csalárd kapcsolás önálló szabályozását, kiterjesztve azt azokra az esetekre is, amikor a felek a csalárd kapcsolás révén a magyar jog alkalmazására kerülne sor. Nem tartom ugyanakkor indokoltnak, hogy – miként Vékás javasolja – a joghatóság feltételeinek művi megteremtését is a csalárd kapcsolás tényállása alá vonjuk.

VIII. A felek mellőzési kérelme

Teljes mértékben egyetérttek a Kodifikációs Bizottságnak a Konceptióban megfogalmazott javaslatával, amely szerint a felek mellőzési kérelmének nemzetközi összehasonlításban is szokatlan jogintézményét a jövőben nem indokolt fenntartani. A Kódex 9. §-a önmagá-

²⁴ Szászy i.m. 140. o. Kiemelés az eredetiben.

ban véve is ellentmondásos, konfúz. Azokat az eseteket is e norma hatálya alá sorolja, amikor a felek jogot választhatnak. Dogmatikailag elhibázott a jogválasztást összekeverni a kollíziós szabályok fakultatív alkalmazásával. Az irányadó jog ilyen alapon történő mellőzése és helyette a magyar jog alkalmazása de lege ferenda abban az esetben sem volna támogatható, ha a jogalkotó a jogválasztásra való utalást elhagyná a norma szövegéből. Ez a rendelkezés ugyanis ellentmond annak az alapvető tételnek, hogy a kollíziós szabályok hivatalból alkalmazandók. Az alkalmazandó jognak a felek közös kérelmére történő mellőzése nem egyeztethető össze a kollíziós szabályok kógens természetével és kettős mércét eredményez, mert a mellőzési kérelem semmiképpen sem vonatkozhat azokra az esetekre, amikor a külföldi jog alkalmazását az egységesített uniós kollíziós szabályok rendelik. Fenntartása jelenlegi formájában az autonóm nemzeti szabályozás részére még fennmaradt jogterületeken azért sem támogatható,²⁵ mert az indokoltnál is tágabb teret nyújt a hazafelé törekvésnek.²⁶

²⁵ Egy, a közelmúltban megjelent tanulmány a magyar bírói gyakorlatot elemezve kimutatta, hogy a magyar bíróságok „*kifejezetten nagyvonalúan értelmezik a külföldi jog mellőzésére [...] vonatkozó kérelem fogalmát: önmagában a magyar bíróság előtti perindítást, illetve a fél olyan kijelentését, miszerint álláspontja szerint az ügyben a magyar jog az irányadó, is tekintette már a hazai fórum a külföldi jog mellőzésére vonatkozó kérelemnek.*” Ld. Bóka János: *A mellőzöttség érzése – A külföldi jog alkalmazásának mellőzése a magyar bíróságok szemszögéből.* In: Szabó Sarolta (szerk.): *Bonas iuris margaritas quaerens.* Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére. Pázmány Press, Budapest, 2015. 43. o.

²⁶ Réczei már a Kódex megalkotása előtt rámutatott, hogy a nemzetközi magánjogi kodifikációk tartalmi vizsgálata azt mutatja, hogy „*a törvényhozó a külföldi jogot valami ismeretlen hófokú víznek tekinti, s mindig készen áll arra, hogy kezét abból visszarántsa. [...] A „Heimwärtstreben der Paxis” – ahogy Nussbaum nevezte, szubjektív elemet visz be a jogalkalmazásba s ez vezet bizonytalanságra.*” Réczei i. m. 151. o.

Felhasznált irodalom

- (1) Bóka János: *A mellőzöttség érzése – A külföldi jog alkalmazásának mellőzése a magyar bíróságok szemszögéből*. In: Szabó Sarolta (szerk.): *Bonas iuris margaritas quaerens*. Emlékkötet a 85 éve született Bánrévy Gábor tiszteletére. Pázmány Press, Budapest, 2015. 29–46. o.
- (2) Burián László: *A család kapcsolat a tagállami- és az uniós nemzetközi magánjogban*. In: Fekete Balázs – Horváthy Balázs – Kreiszig Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk*. Liber Amicorum Imre Vörös. HVG-Orac, Budapest, 2014. 57–67. o.
- (3) Burián László: *Európai kollíziós jog: Korszak és paradigmaváltás a nemzetközi magánjogban?* Magyar Jog, 2012/11. szám, 695–704. o.
- (4) Burián László: *Kodifikálható-e az Európai Unió nemzetközi magánjogának „Általános Részé”?* Iustum Aequum Salutare, 2014/2. szám, 7–13. o.
- (5) Burián László: *Nemzeti tradíció, modernizáció és európai jogegységesítés. A magyar nemzetközi magánjog a XXI. század elején*. Jogtudományi Közlöny, 2011/6. szám, 321–330. o.
- (6) Csehi Zoltán: *Dologi jog. Normaszöveg és indokolástervezet*. Kézirat, Budapest, 2016.
- (7) Lindenau, Christoph A.: *Die Einführung des renvoi in das internationale Privatrecht Italiens*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2001.
- (8) Mączyński, Andrzej: *Erfahrungen Polens mit der Kodifizierung des internationalen Privatrechts*. In: Borić, Tomislav – Lurger, Brigitta – Schwarzenegger, Peter – Terlitzka, Ulfried

- (szerk.): *Öffnung und Wandel Die internationale Dimension des Rechts II. Festschrift für Willibald Posch zum 65. Geburtstag.* Lexis Nexis, Wien, 2011. 440–441. o.
- (9) Réczei László: *A visszautalás.* Jogtudományi Közlöny, 1970/4–5. szám, 151–160. o.
- (10) Somssich Réka: *Az uniós tagállamok szabályozástechnikai megoldásai a nemzeti kollíziós jog előírásai és az uniós jog viszonyának rendezésére.* Kézirat, Budapest, 2015.
- (11) Szászy István: *Magyar Nemzetközi Magánjog Törvénytervezet és Indokolás.* Egyetemi nyomda, Budapest, 1948.
- (12) Vékás Lajos: *A nemzetközi magánjogi törvény módosításáról.* Magyar Jog, 2009/6. szám, 321–326. o.
- (13) Vékás Lajos: *A tagállami kollíziós nemzetközi magánjog alkonya Európában.* In: Raffai Katalin (szerk.): *A Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok a XXI. században Ünnepi kötet a nyolcvanéves Bánrévy Gábor tiszteletére.* Pázmány Press, Budapest, 2011. 129–146. o.
- (14) Vékás Lajos: *Egy új nemzetközi magánjogi törvény megalkotásának elvi kérdéseiről.* Jogtudományi Közlöny, 2015/6. szám, 295–299. o.
- (15) Vékás Lajos: *Előkérdés.* Kézirat, Budapest, 2015.
- (16) Vékás Lajos: *Nemzetközi kollíziós jog az ezredfordulón.* In: *Ius Privatum Ius Commune Europae Liber Amicorum Studia Ferenc Mádl Dedicata.* ELTE ÁJK Nemzetközi Magánjogi Tanszék, Budapest, 2001. 249–264. o.
- (17) Vékás Lajos: *Tézisek általános rész problémákhoz a Konceptióban.* Kézirat, Budapest, 2015.

A HÁZASSÁGI VAGYONJOGI SZERZŐDÉS NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI VONATKOZÁSAI – JOGESETELEMZÉS

CSÁSZÁR MÁTYÁS*

Bevezető gondolatok

Engedjék meg, hogy mindenekelőtt Milassin László Tanszékvezető Úr köszöntésével kezdjem. Boldog születésnapot kívánok – szege-diként – a Tanár Úrnak 65. születésnapja alkalmából, jó egészséget és további sok sikert, mind a magánéletében, mind a munkájában. Tisztelettel adózom szakmai pályafutása előtt, melyet egy magamfajta ügyvéd és egyetemi oktató mindenképpen követendő példának tekint.

Egyetemi oktatói tevékenységem mellett ügyvédként praktizálok, ezért egy jogesetet hoztam a saját ügyvédi praxisomból, mely jól modellezi a nemzetközi magánjog működését. A jogeset kapcsán több általános részi problematika (lényeges nemzetközi elem, minősítés, renvoi) is felmerül, a joghatóság és az alkalmazandó jog kérdései mellett. A jogeset jól használható a nemzetközi magánjog oktatása során is. Rámutat arra, hogy adott esetben nem is egyszerű megtalálni egy házassági vagyoni jogi szerződés esetében az eljáró fórumot és az alkalmazandó jogot.

* *Egyetemi adjunktus (Szege-di Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi Tanszék). A tanulmány a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Karán Milassin László 65. születésnapja alkalmából 2016. január 28-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.*

I. Tényállás

A házastársak svájci állampolgárok. Svájcban kötöttek házasságot, vagyont szereztek, majd házassági vagyoni jogi szerződést kötnek Svájcban, az okiratot svájci közjegyző készíti el. Házasságuk alatt Magyarországra költöznek és éveken keresztül itt élnek. Magyarországon ingatlanokat szereznek, szokásos tartózkodási helyük is Magyarországon van. Kapcsolatuk azonban sajnos megromlik, magyar bíróság előtt eljárás indul a házasság felbontása és a házassági közös vagyon megosztása iránt.

II. Nemzetközi magánjogi jogviszony

Az első kérdés, ami felmerül, hogy a jelen tényállás esetében beszélhetünk-e nemzetközi magánjogi jogviszonyról, van-e lényeges nemzetközi elem a jogviszonyban.

A konkrét történeti tényállás több lényeges nemzetközi elemmel rendelkezik:

- svájci állampolgárság,
- magyarországi szokásos tartózkodási hely,
- svájci és magyarországi vagyon,
- Svájcban közjegyző előtt kötött házassági vagyoni jogi szerződés.

Megállapíthatjuk tehát, hogy nemzetközi magánjogi jogviszonyról van szó.

III. Minősítés

A jogeset kapcsán a következő felmerülő kérdés, hogy a konkrét történeti tényállást milyen jogviszonynak minősíthetjük. Két jogviszony

konkurál egymással: a házastársak vagyoni viszonya és a szerződéses kötelmi jogviszony.

III.1. Pozitív jog

A tételes magyar nemzetközi magánjogi szabályozás egyértelműen házassági vagyoni jogviszonynak minősíti az esetet, mivel a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. törvényerejű rendelet (a továbbiakban Nmjtvr.) 39. § (1) szerint „A házastársak személyi és vagyoni viszonyaira – ideértve a házassági névviselést, valamint a *házassági vagyoni megállapodást* is – az a jog az irányadó, amely az elbírálás idején a házastársak közös személyes joga.”

III.2. Bírói gyakorlat

A hazai bírói gyakorlat is a házassági vagyoni szerződést a házastársak vagyoni viszonyának minősíti.¹ A Kúria BH+ 2014/1.26 sz. eseti döntése rögzíti, abban a kérdésben, hogy házassági vagyoni szerződéssel el lehet-e térni a törvényes vagyoni rendszertől, továbbá a szerződés formai (alaki) érvényességének, lehetséges tartalmának és nyilvántartásba vétele szükségességének a mikénti megítélésére elsődlegesen az Nmjtvr. Családjogról szóló VII. Fejezetének a Házastársak személyi és vagyoni viszonyaira vonatkozó speciális kollíziós szabályai, míg másodlagosan, a családjog által nem szabályozott kérdésekben, kiegészítő jelleggel az Nmjtvr. kötelmi jogról szóló V. fejezetének a Szerződéses kötelmi jogviszonyokra vonatkozó kollíziós szabályai együttesen irányadók.

¹ Fővárosi Ítéltábla 1.Pf.20.2014/2012/25., Fővárosi Ítéltábla Pf.21948/2009/6., Debreceni Ítéltábla Pf.20654/2012/4.

III.3. Jogtudomány

A hazai jogirodalom is egyértelműen a házastársak vagyoni viszonyai körébe sorolja a házassági vagyoni szerződést és nem szerződéses kötelmi jogviszonynak minősíti.²

IV. Joghatóság

IV.1. Hatályos szabályozás

Jelenleg európai uniós nemzetközi magánjogi norma nincs hatályban a házassági vagyoni szerződésre vonatkozó joghatóság kijelölésére.³ Mivel nincs hatályos uniós nemzetközi magánjogi joghatósági szabály, így a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. jelöli ki a joghatósággal rendelkező fórumot. Az Nmjtvr. 52. § (1) alapján ma-

² Nagy Csongor István: *Nemzetközi magánjog*. Második átdolgozott és bővített kiadás. HVG Orac, Budapest, 2012. 157. o.; Mádl Ferenc – Vékás Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012. 424. o.; Burián László – Czigler Dezső Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Krim, Budapest, 2010. 272. o.

³ Tanács 44/2001/EK Rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel I.) 1. cikk (2) a); Európai Parlament és Tanács 1215/2012/EU Rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel Ibis) 1. cikk (2) a); Tanács 2201/2003/EK Rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK Rendelet hatályon kívül helyezéséről (Brüsszel II.) 1. cikk (1) a), Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről (Tartási rendelet) 1. cikk (1); Európai Parlament és Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 14.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról és öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyek-

gyar bíróság joghatósággal rendelkezik a házastársak közös vagyonának megosztása iránti eljárásban, mivel mindkét házastárs lakóhelye belföldön van.⁴

IV.2. EU Rendelettervezet

Az Európai Unió nemzetközi magánjogában jelenleg nincs elfogadott és hatályba lépett rendelet, mely joghatósági vagy kollíziós szabályokat tartalmazna a házassági vagyoni jogi kérdésekre. Jelenleg ez a folyamat még a jogalkotási fázisban van, az Európai Unió Bizottsága egy rendelet tervezetét készítette el a házassági vagyoni jogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (továbbiakban Rendelettervezet).⁵

A Rendelettervezet 4. cikke értelmében a házasság felbontására vonatkozó keresettel megkeresett tagállami bíróság – a házastársak bejegyzése esetén - joghatósággal rendelkezik a házassági vagyoni jogi kérdésekben is.

Tehát a házasság felbontása iránti perben joghatósággal rendelkező bíróság eljárhat a házastársi közös vagyon megosztása kérdésében is, amennyiben ehhez a házastársak hozzájárulnak.

ben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről (Öröklési rendelet) 1. cikk (2) d); Tanács 1346/2000/EK rendelete (2000. május 29.) a fizetésképtelenségi eljárásról (*Fizetésképtelenségi rendelet*) 1. cikk (1).

⁴ Nmjtv. 59. § (2): Házassági vagyoni jogot, valamint a bejegyzett élettársak vagyoni viszonyait érintő eljárásban magyar bíróság eljárhat, ha az egyik házastárs vagy bejegyzett élettárs lakóhelye vagy szokásos tartózkodási helye belföldön van.

⁵ Javaslat: A Tanács rendelete a házassági vagyoni jogi rendszerekkel kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról. KOM 2011 126 végleges, Brüsszel (2011.03.16.)

Egyebekben a Rendelettervezet 5. cikke tartalmazza a házassági vagyoni rendszerekre vonatkozó joghatósági szabályokat. E szerint a joghatósági okok:

- a) a házastársak közös szokásos tartózkodási helye (ennek hiányában),
- b) a házastársak legutolsó közös szokásos tartózkodási helye, ha az egyik még ott lakik (ennek hiányában),
- c) az alperes szokásos tartózkodási helye (ennek hiányában),
- d) a házastársak közös állampolgársága.

A Rendelettervezet természetesen ismeri a kikötött joghatóság intézményét is, tehát a házastársak megállapodhatnak abban, hogy amely tagállam jogát alkalmazandó jogként választják, annak bírósága járjon el a házassági vagyoni ügyben. Ez az ún. „*qui eligit iudicem eligit ius*” elvének fordított alkalmazása, tehát „*qui eligit ius eligit iudicem*”, azaz „*aki jogot választ, joghatóságot is választ*”.

Végezetül a Rendelettervezet tartalmaz egy olyan szabályt is, hogy a vagyontárgy fekvése szerinti jogállam bírósága eljárhat a tagállam területén fekvő vagyontárggyal kapcsolatban.

V. Alkalmazandó jog

V.1. Hatályos szabályozás

A hatályos kollíziós szabályozást illetően az első vizsgálandó kérdés, hogy van-e uniós nemzetközi kollíziós magánjogi norma a házassági vagyoni szerződésre alkalmazandó jog kijelölésére. A válasz csak első látásra tűnik egyértelműnek, ha azonban a gyakorlatot is megvizsgáljuk, elbizonytalanodunk.

A Róma I. rendelet⁶ 1. cikk (2) c) pontja akként rendelkezik, hogy „E rendelet hatálya nem terjed ki a következőkre: [...]

c) a házassági vagyonjogból eredő és az ilyen kapcsolatokra alkalmazandó jog szerint a házasságával hasonló joghatásúnak tekintett kapcsolatokra alkalmazandó vagyoni jogszabályokból, továbbá a végrendeletből és öröklésből eredő kötelezettségek; [...]

A gyakorlatban azonban ezen rendelkezés értelmezése nem egységes, egymással ellentétes értelmezési lehetőségek élnek egymás mellett, terjedelmes esetjoggal. Az egyik végpont szerint a kivétel a családjog szerződések jogán kívüli részére vonatkozik, így a házassági vagyoni szerződés a Róma I. rendelet hatálya alá tartozik, mivel a rendelet a családi jogon belül a nem szerződéses jogviszonyokat zárja ki a saját alkalmazási köréből. A másik értelmezési végpont szerint a Róma I. rendelet 1. cikk (2) c) pontja a házassági vagyoni szerződést is kizárja a saját hatálya alól, tehát a Róma I. rendelet kollíziós szabályai nem terjednek ki a házassági vagyoni szerződésre.⁷

Álláspontom szerint a Róma I. rendelet nem alkalmazandó a házassági vagyoni szerződésre, mivel a Róma I. rendelet 1. cikk (2) c) pontja a házassági vagyonjogból eredő valamennyi kötelezettséget, így a szerződéses és a szerződésen kívüli kötelezettségeket is kizárja az alkalmazási köréből. Az 1. cikk (2) c) pontja a hatály alól kizárt tárgyak körét nem szűkíti a házassági vagyonjogból eredő szerződésen

⁶ Európai Parlament és Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.)

⁷ Palásti Gábor: *Jogalkotói mozgáster a szerződésre alkalmazandó jog kapcsoló elveinek meghatározásánál a Róma I. rendelet fényében a magyar nemzetközi magánjogi újrakodifikálásához*. Kodifikációs előtanulmány, készült az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottsága számára. Kézirat, 2016. 23-29.o. Szerkesztett, rövidített változata megjelenés alatt.

kívüli kötelezettségekre, hanem a kötelezettségek általános megfogalmazást tartalmazza, amely alá a szerződéses és szerződésen kívüli kötelezettségek egyaránt beletartoznak. Másrészt ezt támasztja alá az uniós jogalkotó szándéka is, mivel megindult a jogalkotási folyamat a házassági vagyoni jogi rendszerekre vonatkozóan egy külön uniós nemzetközi magánjogi jogszabály rendelet formájában történő megalkotására. Amennyiben a házassági vagyoni szerződés a Róma I. rendelet hatálya alá tartozna, nem volna szükség külön, a házassági vagyoni jogra vonatkozó uniós nemzetközi magánjogi jogszabály megalkotására.

A házassági vagyoni szerződést kizárja a hatálya alól a Róma II.⁸ 1. cikk (2) b), Róma III.⁹ 1. cikk (2) e), a Tartási rendelet 1. cikk (1), az Öröklési rendelet 1. cikk (2) d) pontja és a Fizetéseképtelenségi rendelet 1. cikk (1).

Uniós nemzetközi kollíziós magánjogi norma hiányában magyar bíróság számára az Nmjtvr. jelöli ki az alkalmazandó jogot.

Az Nmjtvr. 39. § (1) szerint a házassági vagyoni megállapodásra a házastársaknak az elbírálás idején fennálló közös személyes joga az alkalmazandó.¹⁰

⁸ Európai Parlament és Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 21.) a szerződésen kívüli kötetmi viszonyokra alkalmazandó jogról (*Róma II.*)

⁹ Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (*Róma III.*)

¹⁰ Nmjtvr. 39. § (1): A házastársak személyi és vagyoni jogviszonyaira – ideértve a házastársi névviselést, valamint a házassági vagyoni megállapodást is – az a jog az irányadó, amely az elbírálás idején a házastársak közös személyes joga.

Az Nmjtvr. 11. § (1) alapján a személyes jog meghatározásának kapcsoló elve az állampolgárság elve.¹¹

Mindezekből következően, mivel a házastársak svájci állampolgárok, a személyes joguk a svájci jog, így a házassági vagyoni jogi szerződésekre az Nmjtvr. alapján a *svájci jog* alkalmazandó.

Ezen a ponton hátra is dőlhetnénk, hogy sikerült megtalálnunk mind a jogesetünkben joghatósággal rendelkező bíróságot, mind pedig a jogesetünkre alkalmazandó jogot. Igen ám, de gyakori hiba, hogy elfelejtkezünk a *renvoi*, azaz a visszautalás és a továbbutalás vizsgálatáról. Ellenőriznünk kell ugyanis, hogy vajon az Nmjtvr. által alkalmazandó jogként kijelölt svájci jog visszautal-e a magyar jogra.

Először ehhez azt kell megnéznünk, hogy milyen kollíziós szabályt tartalmaz a svájci nemzetközi magánjog a házassági vagyoni jogi szerződésre.

A svájci IPRG (1987.12.18-i szövetségi törvény a nemzetközi magánjogról)¹² 52. § főszabályként a felek által választott jogot rendeli alkalmazni.

A jogválasztás hiányában alkalmazandó jogot az 54. § határozza meg, mely szerint jogválasztás hiányában alkalmazandó jog:

- a) azon állam joga, mely a felek közös lakóhelye,
- b) az utolsó közös lakóhely államának joga,
- c) amennyiben a feleknek nem volt közös lakóhelyük egy államban, a felek közös személyes joga,
- d) közös személyes jog hiányában a svájci jog.

¹¹ Nmjtvr. 11. § (1): Az ember személyes joga annak az államnak a joga, amelynek állampolgára.

¹² Bundesgesetz über das Internationale Privatrecht.

Az IPRG 52. és 54. § alapján megállapíthatjuk, hogy a svájci nemzetközi magánjog szerint a házassági vagyoni szerződésre a felek közös lakóhelye szerinti állam joga, azaz a *magyar jog* alkalmazandó. Tehát jelen esetben azzal állunk szemben, hogy a svájci nemzetközi magánjog visszautal a magyar jogra.

Kérdés, hogy a magyar nemzetközi magánjog elfogadja-e a svájci jog visszautalását. Ha megvizsgáljuk az Nmjtvr. 4. §-t, kiderül, hogy a magyar nemzetközi magánjog a visszautalást elfogadja, a továbbutalást azonban nem. Tehát ha az Nmjtvr. valamely konkrét kollíziós szabálya alapján külföldi jogot kell alkalmazni, ezen alkalmazandó külföldi jognak az adott jogviszonyt közvetlenül rendező anyagi jogi szabályai alkalmazandóak, kivéve akkor, ha a külföldi jog a felmerült kérdésben visszautal a magyar jogra, ekkor ugyanis a magyar jogot kell alkalmazni.¹³

A magyar és a svájci nemzetközi magánjog összevetésével tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a házastársak vagyoni viszonyaira és a jogeset szerinti házassági vagyoni szerződésre a felek jogválasztásának hiánya miatt a *magyar jog* alkalmazandó.

V.2. EU Rendelettervezet

A Rendelettervezet részletesen foglalkozik a házassági vagyoni rendszerekre és a házassági vagyoni szerződésre alkalmazandó jog meghatározásával. A Rendelettervezet 16. cikke lehetőséget biztosít a jogválasztásra, azonban taxatív meghatározza a választható jogok

¹³ Nmjtvr. 4. §: Ha e törvényerejű rendelet értelmében külföldi jogot kell alkalmazni, az alkalmazandó külföldi jognak a felmerült kérdést közvetlenül rendező szabályai irányadóak. Ha azonban a külföldi jog a felmerült kérdésben a magyar jogra utal – e szabály figyelembevételével –, a magyar jogot kell alkalmazni.

körét, így ún. *a' la carte jogválasztásra* ad lehetőséget. A felek által választható jogok köre a következő:

- a) a felek közös szokásos tartózkodási helye szerinti állam joga,
- b) a felek jogválasztáskori szokásos tartózkodási helyének a joga,
- c) valamelyik házastárs jogválasztáskori állampolgársága szerinti állam joga.

Amennyiben a felek nem élnek az alkalmazandó jog megválasztásának lehetőségével, a Rendelettervezet 17. cikke határozza meg a jogválasztás hiányában alkalmazandó jogot:

- a) a házastársak házasságkötés utáni első közös szokásos tartózkodási helye szerinti állam joga (ennek hiányában),
- b) a házastársaknak a házasság megkötésekor közös állampolgársága szerinti állam joga (ennek hiányában),
- c) azon állam joga, amelyhez a házastársakat együtt a legszorosabb kötelék fűzi.

Megfigyelhető tehát, hogy a Rendelettervezet jogválasztás hiányában a házassági vagyoni rendszerekre és a házassági vagyoni szerződésre elsősorban a házasságkötés utáni első közös szokásos tartózkodási hely jogát rendeli alkalmazni. Ez eltérést jelent a jelenleg hatályos magyar és svájci szabályozáshoz képest is. Amennyiben az uniós házassági vagyoni rendelet már hatályban volna, akkor a jelen jogesetünkben a svájci állampolgárok házassági vagyoni szerződésére már nem a magyar anyagi jog, hanem a házasságkötés utáni első közös szokásos tartózkodási hely alapján a svájci jog lenne alkalmazandó.

A Rendelettervezet 19. cikke kollíziós szabályokat tartalmaz a házassági szerződés formájára alkalmazandó jog meghatározására nézve is. A házassági szerződés alakiságaira elsősorban a Rendeletterve-

zet által alkalmazandóként kijelölt jogot, azaz a *lex causae*-t vagy a szerződés megfogalmazásának helye szerinti jogot kell alkalmazni. A szerződést írásba kell foglalni, keltezéssel és a házastársak aláírásával kell ellátni. A házassági szerződésnek meg kell felelnie a szerződés megkötésekor a felek közös szokásos tartózkodási helye szerinti jog alaki feltételeinek is.

V.3. Hazai nemzetközi magánjogi kodifikáció

Mint köztudott, jelenleg folyamatban van az Nmjtvr. felülvizsgálata és a hazai nemzetközi magánjogunk újrakodifikálása. Jelenleg a kodifikációról még keveset lehet tudni, az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója még nem került nyilvánosságra. Információim szerint az új törvény a hatályos szabályozást tartja fenn azzal, hogy az új törvény nem említené külön a vagyoni jogi megállapodást.

A vagyoni jogviszonyok tekintetében jogválasztási jog illetné meg a feleket, a választható jogok köre és a jogválasztás legkésőbbi időpontja meghatározásra kerülne. A jogválasztás hiányában alkalmazandó jog meghatározása terén az objektív kapcsoló elvek megállapításának alkalmazott lépcsőzetes rendszerében az „utolsó közös lakóhely” helyére az „utolsó közös szokásos tartózkodási hely” kerülne. A házassági vagyoni jogi szerződés egységes kollíziós jogi elbíráláson alapulna. Külön szabályban kerülne kimondásra, hogy a házassági vagyoni jogi szerződés alaki szempontból érvényes akkor is, ha megfelel a megkötés helye szerinti jognak. Az új törvény házassági vagyoni jogi kérdésekben elfogadná a visszautalást és az egyszerű továbbutalást, ha a bíróság a házastársak közös személyes jogát állampolgárságuk alapján állapítaná meg.¹⁴

¹⁴ *Az új nemzetközi magánjogi törvény koncepciója*. Tárcaközi egyeztetésen átesett változat. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 2016. 161. o.

Felhasznált irodalom

- (1) Burián László – Czigler Dezső Tamás – Kecskés László – Vörös Imre: *Európai és magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Krim, Budapest, 2010.
- (2) Mádl Ferenc – Vékás Lajos: *Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2012.
- (3) Nagy Csongor István: *Nemzetközi magánjog*. Második átdolgozott és bővített kiadás. HVG Orac, Budapest, 2012.
- (4) Palásti Gábor: *Jogalkotói mozgástér a szerződésre alkalmazandó jog kapcsoló elveinek meghatározásánál a Róma I. rendelet fényében a magyar nemzetközi magánjogi újrakodifikálásához*. Kodifikációs előtanulmány, készült az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Bizottsága számára. Kézirat, 2016.

MI LESZ VELED EURÓPA?

DIENES-OEHM EGON*

Bevezető gondolatok

Milassin László professzor barátom 65. születésnapja alkalmából tartott konferencián elmondott beszédem egy másik barátom és munkatársam, Paczolay Péter jogász és politológus professzor ugyancsak születésnapja alkalmából megjelenő emlékkönyv számára készített, „Európa egységesülésének folyamata jogi nézőpontból” című tanulmányomon alapult. Következésképpen beszédem írásbeli összefoglalója is e tanulmány rövidített, a célnak megfelelő átdolgozása, s mint ilyen, azzal esetenként szövegszerűen megegyezik.

I. Az intézményesített európai integráció és egységesülési folyamat történeti és jogi alapvetése

Az Európai Unió (Közösségek) évtizedeken át csak kifejezetten gazdasági, a későbbiekben a gazdaságtól függő egyéb területekre és ágazatokra (pl. környezetvédelem, kutatás és fejlesztés), majd a politikai viszonyokra kiterjedő integrációját egyrészt az alapszerződésekben meghatározott és módosításaikban továbbfejlesztett célokhoz igazított folyamatosan bővülő hatáskörök gyakorlásával, másrészt az uniós (közösségi) eszközrendszer használatával valósította és valósítja

* *Alkotmánybíró (Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága), címzetes egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem).*

meg. Az alapszerződés alapján kizárólagos és megosztott (a tagállamokéval párhuzamos) uniós hatáskörök léteznek, utóbbiak terjedelme területenként eltérő, függően az egyes viszonyok integráltságának előrehaladottságától.

Az Európai Közösségek, illetőleg Unió égisze alatt – az önálló intézményrendszernek biztosított eszközeik felhasználásával – az európai nemzetek egységesülési folyamatában szerteágazó és bonyolult együttműködési kapcsolatok jöttek létre. Ezek tartalmának integrációs mélysége területenként eltérő, némely esetben egy adott területen belül is különböző integráltsági szint mutatható ki.

Az eredeti alapszerződésekben kitűzött, de tartalmában meg nem határozott politikai végcél, az európai nemzetek egyre mélyülő és bővülő uniójának létrehozása szempontjából vizsgálva összességében megállapítható: a jelenlegi intézményes integráció számos tekintetben tartalmaz föderatív jellegű (jogközösségi) elemeket, ugyanakkor kizárólag vagy alapvetően a tagállamok egyenjogú együttműködésétől függő (kormányközi) viszonyokat is. Előbbiek a gazdasági viszonyokra, illetőleg az integrált európai gazdaságtól nagymértékben függő gazdaságfejlesztési és egyéb jogviszonyokra jellemzőek.

Ehhez képest kormányközi viszony az EUSZ-ben rendezett közös kül- és biztonságpolitika, vagy az EUMSZ-ben szabályozott környezetvédelem nemzetközi aspektusai, főszabályként a büntetőügyekben folytatott igazságügyi és rendőrségi együttműködés stb., továbbá az Uniótól független kormányközi nemzetközi szervezet, az Európa Tanács hatáskörébe tartozó, az emberi alapjogok európai egységesülését célzó tevékenység.

Elméletileg valamennyi, az EUMSZ-ben szabályozott terület, ágazat, vagy akár pontosan meghatározott, körülhatárolt kérdéskör (pl. belső piac; a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló

társág) föderatív jellegű (jogközösségi) viszony létrejöttét, ill. létrehozhatóságát feltételezi az európai egységesülési folyamat jogi tartalma nézőpontjából. Tényleges további feltétele ennek az, hogy az adott területre, ágazatra vagy kérdéskörre létezzen a tagállamoktól az alapító szerződésekben átadott olyan uniós hatáskör, amelynek alapján a másodlagos uniós jog meghozatalára – a Tanács minősített többségű szavazatát igénylő - rendes jogalkotási eljárás legyen alkalmazandó.

A föderatív jellegű jogviszonyokban az Európai Unió különleges „nemzetközi jogközösség”. E nemzetközi szervezet ugyanis a tagállamok közötti (belső jogviszony) és a harmadik államokkal fenntartott (külső) kapcsolatokban – az alapító szerződésekben meghatározott keretek között és eljárási rendben – jogosult a tagállamokat kötelező döntések meghozatalára, illetve saját nevében történő szerződéskötésre.

a) Az Európai Unió égisze alatt, de az Európai Közösségek szerződéseinek jogi keretei között létrejött Gazdasági és Monetáris Unió megszületésével (legalábbis az euróövezetben részt vevő 19 országra nézve) elméletileg a nemzetállamok intézményesített gazdasági integrációjának nem föderatív alapon létrehozható legmagasabb szintje jött létre. A jogilag létező egységes belső piac (még ha jelenleg nem kellően kiteljesedett és számos tagállamok közötti átmeneti korlátozást tartalmaz is), valamint az egyelőre tizenkilenc résztvevővel működő közös pénz a világ gazdaságnak már önálló gazdasági egységévé tette az Európai Uniót. Ennek egyik megnyilvánulási formájaként az Unió illetékes szerve (a Bizottság, monetáris téren pedig az Európai Központi Bank) mind több területen léphet fel – kizárólagosan vagy a tagállamok együttes fellépését összehangolva és irányítva – a nemzetközi szervezetekben. A belső piac létrejöttével és a folyamatos

gazdaságpolitikai koordináció alkalmazásával – ugyancsak elméletileg – létrejött annak lehetősége, hogy az Unió mint gazdasági egység a nemzetállamokat a szuverenitásukból eredő jogaik gyakorlásában a gazdaságot érintő kérdésekben – néhány területtől eltekintve – a helyi érdekű ügyekre vonatkozó gazdaságpolitikai és irányítási döntésekre tudja korlátozni, jóllehet a tagállamok egyre sűrűbben hivatkoznak a szubszidiaritás elvére.

A gazdasági viszonyokban ezek az adottságok még kisebb válságok esetén is a kívánatos irányba mozdíthatják elő az egységes belső piac és az eurózóna működésének kiteljesítésére irányuló törekvéseket. A minősített többségi döntés segítségével a tagállamok képesek ellensúlyozni a közös politikai akarat kisebb hiányosságait. Az eurózóna teljes körűvé tételéhez ugyanakkor elengedhetetlenül fontos lenne, hogy legyen meg a kívül maradók ez irányú politikai akarata (különösen a szándékosan kívül maradtak esetében), és az, hogy képesek legyenek megfelelni a konvergencia-kritériumoknak. Mindazonáltal a politikai, gazdasági és jogi adottságok között vannak olyanok is, amelyek negatívan befolyásolhatják az integrációs folyamatot. Így különösen: vannak olyan gazdasági területek, amelyek „közösségiesítése” jogilag is elmaradt. (A közvetlen adónemek és mértékük meghatározása, a foglalkoztatás- és a szociális politika, az energiapolitika és –gazdálkodás alapvetően a tagállamok kezében maradt.) Ezen túlmenően említendő az Unión belüli gazdasági koordináció gyengeségei, valamint az eurózóna létrehozása folyamatszabályozásának belső ellentmondásai, illetőleg az eurózónában résztvevő egyes országok (pl. Görögország) befogadásánál elkövetett adminisztratív hibák, amelyek a reformszerződés hatályba lépése után kerültek felszínre és egyrészt megrengették a monetáris uniót, másrészt lehetetlenné tették a gazdasági unió eredeti elképzeléseknek megfelelő tényleges (nemcsak deklarált) megvalósítá-

sát. Végezetül, a politikai unió hiánya, illetőleg a politikai egységesedés ellentmondásai, azok amelyek kétségtelenül akadályozzák az unió, mint gazdasági egység belső kiteljesedését és ennek kifejezésre juttatását.

Összességében megállapítható: kétségtelenül nem lehet beszélni – a Gazdasági és Monetáris Unió jogi léte ellenére sem – az Európai Uniót az európai dimenziójú ügyekben megillető önálló gazdaságpolitikai hatásköréről, pedig az már egy igazán hatékony, jól működő és egységes belső piachoz kívánatos lenne. A Gazdasági és Monetáris Unió életre hívása korlátozott számú résztvevővel csak látszólag mond ellent az itt kifejtetteknek, mivel a belső piachoz való viszonya éppen fordított: az euró övezet létének képezi alapfeltételét a közösségi versenyjogszabályok szabályszerű és az egységes belső piac tartósan hatékony működése, bármelyik nélkül a közös valuta – a gazdasági integráció egyenetlensége miatt – sebezhetővé válik, elméletileg akár szét is eshet. A gazdaság területén az elkövetkező néhány évben elsősorban a belső piac kiteljesítésére irányuló és ezzel az európai versenyképesség és pénzügyi stabilitás növelését célzó uniós szintű, illetőleg tagállami intézkedések érdemelnek elsősorban figyelmet. A gazdasági kormányzás feltételeinek az elhatározottak szerinti tartalommal való létrehozása esetén Európa alkalmas lehet arra, hogy – a közös pénz megteremtését és megszilárdítását követően legalább az eurózóna tagjai számára – kiteljesítse a gazdasági uniót is. Ennek természetesen további feltétele, hogy újabb válságok az unió fenntartására irányuló akaratot ne zilálják szét.

b) A szoros értelemben vett politikai viszonyok területén az Unió tagállamainak integrációs célú együttműködése későbbi keletű, az egyes alterületeken eltérő mélységű és összességében alacsonyabb fokú a gazdasági egységesülés folyamatához képest.

A kül- és biztonságpolitika a Maastrichti Szerződéssel vált az Európai Unió második pillérévé, korábban az alapszerződést 1986-ban módosító Egységes Európai Okmány különálló részeként „európai politikai kooperáció” címén hosszabb távon, határidő nélkül olyan kül- és biztonságpolitika létrehozását irányozták elő a tagállamok, amely adott pillanatban elvezethet a közös védelemhez is. A tagállamok ezen a területen folytatott együttműködése az azóta bekövetkezett kisebb-nagyobb fejlődés, (elsősorban az intézményi működés terén pl. az Unió külügyi és biztonságpolitikai főtisztviselője tisztség létrehozása) ellenére kormányközi maradt, nem érintette a nemzetállamok formális szuverenitását.

Jól lehet a Maastrichti Szerződéstől kezdve az alapszerződések rögzítették és bővítették az Unió azon alapelveit, amelyek a tagállamok közös értékei, az alapvető emberi jogok és szabadságok „gazdája” változatlanul a kormányközi Európa Tanács és az annak keretében alkotott 1950. évi Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE), operatív fő intézménye pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB). Az uniós szerződés szerinti közös értékek súlyos megsértése ugyanakkor – meghatározott eljárás keretében – a jogsértő tagállam egyes tagsági (pl. szavazati) jogainak felfüggesztéséhez vezethet a reformszerződés alapján.

Az Unió korábbi, a reformszerződéssel megszüntetett pilléres területein, a II. pillérhez képest jóval jelentősebb volt az előrehaladás a III. pillérben. Ebben eredetileg „csak” a tagállamok mind szorosabb együttműködését irányozták elő az igazságügy és a belügy területén, az egységes belső piac kiépítésével összefüggésben a személyek szabad áramlásából származó negatív hatások kiküszöbölése érdekében, egyrészt, valamint az Unió későbbiekben kiépítendő külső határai létrehozhatósága céljából, másrészt. Az 1997. évi Amszterdami

Szerződés alapján az új évezred első éveiben létrejött a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség. Ennek eredményeképpen – már az Unió akkori első pillérében – a vízumra, a menekültügyre, a bevándorlásra és – a schengeni megállapodásnak az alapszerződésbe történő beemelésével – a belső határellenőrzés megszüntetésére és a személyek szabad mozgására vonatkozó egyéb politikák közös érdekű ügyből az uniós jog elsőbbségét lehetővé tevő integrált viszonyokká léptek elő. Ennek terjedelmét azonban korlátozta az, hogy a határok ellenőrzésével, a menekültüggyel és a bevándorlással kapcsolatos uniós politikák körében a jogharmonizáció kizárt, továbbá az, hogy a nemzeti biztonság kérdései a Lisszaboni Szerződés alapján is tagállami hatáskörben maradtak, valamint hogy az új alapszerződés az Unió külső biztonságához szükséges büntetőügyekben való igazságügyi és rendőri együttműködést a kormányközi viszonyok között hagyta.

A pillérrendszert felszámoló Lisszaboni Szerződés a szóban forgó viszonyokat az EUMSZ-ben szabályozva továbbfejlesztette a térségre vonatkozó szabályozást. Egy rendkívül szofisztikált rendszer kialakítására felhatalmazást adva a térséget olyan jogközösségként deklarálta, amelyben „tisztelőben tartják az alapvető jogokat és a tagállamok eltérő jogrendszereit és jogi hagyományait.”

II. Legújabb kori válságok és kihívások

Az intézményesített európai integráció történetében nem szokatlannak a megtorpanások, kisebb-nagyobb válságok. Ezekon azonban az Európai Közösségek, majd Unió - mindenkor tagjai együttműködésével - sikeresen és viszonylag könnyedén jutott túl a gazdasági fennállás és stabilitás időszakában.

Az első félévszázad látványos sikereit és a kontinens politikai megosztottságának megszűnését követően azonban az európai fejlődés fő irányát megtestesítő Európai Unió gazdasági lendülete lelassult az ezredfordulóra. Ennek láttán az Unió politikai vezetői – tartva a közelgő nagyméretű kibővítés kockázataitól – előremenekültek és egy európai alkotmányos szerződés megalkotásával kívánták egyrészt megszilárdítani az addig elért eredményeket, másrészt irányt szabni Európa nemzeti egységesülési folyamatának. A kísérlet történetei és kudarca jól ismertek, a 2006. november 1-jei hatálybalépésre előirányzott alkotmányos szerződés a franciaországi és hollandiai népszavazásokon megbukott. Paradox módon nem azért, mintha a két ország a továbbfejlődés irányával nem éretett volna egyet, hiszen e döntő kérdések változatlanul homályban maradtak. Az alkotmányos szerződés sem tisztázta ugyanis, hogy föderatív vagy konföderatív szerkezetű európai egység megteremtésének céljáról van-e szó, továbbá, hogy hol lennének az egyre mélyülő és bővülő Unió földrajzi határai.

A kudarcból való előremenekülés újabb eredménye volt az új alapszerződés, a két egyenértékű okmányból (EUSZ és EUMSZ) álló ún. reformszerződés. Ez megőrizte az alkotmányos szerződésből mindazt, ami az Unió jövője szempontjából elengedhetetlen újításnak tűnt, de nem ragaszkodott a tervezett európai alkotmány elutasításához vezető, a nemzeti szuverenitást érintő elemeihez.

A tagállamok integrált politikai együttműködését, az ahhoz a reformszerződésben biztosított új lehetőségek (a közös kül- és biztonságpolitika intézményi reformjai és a bel- és igazságügyek területén a térségre vonatkozó másodlagos jogalkotási felhatalmazások) kihasználását a Lisszaboni Szerződés létrejötte óta mindazonáltal folyamatos külső eredetű válságok és egyéb kihívások negatív hatásai keresztettkék. Ezek együttthatásának következménye az integráció fo-

lyamatának legújabb megtorpanása. Sőt, a tavalyi évben tömegessé váló migráció – talán helyesebb azt mondani: népvándorlás – okozta újabb válság már elért uniós vívmányok alkalmazásának átmeneti fel-függesztéséhez vezetett.

a) A pénzügyi és gazdasági válság következtében felerősödtek egyes nemzeti kisebbségek függetlenedési, sőt elszakadási törekvései, illetőleg kísérletei. Ezek jellemzően nem az Európai Unió ellen irányulnak, de hatásuk kedvezőtlen lehet a tagállamok integrációs folyamataira nézve. Ugyanakkor kifejezetten az Unió ellen irányulnak az olyan visszafejlődésre, „renacionalizációra” irányuló törekvések, amelyek a migrációs válság közepette jelentek meg, mint például a belpolitikai célzatú újabb brit alapszerződés módosítási kísérlet.

b) Ugyancsak elsősorban e válság következményének tudható be, valamint a régi tagállamok részéről megnyilvánuló csökkenő szolidaritás érzetének az újonnan csatlakozott tagállamokban az, hogy az uniós átlaghoz való felzárkózási folyamatában elakadt néhány közép-európai ország a nemzeti érdekét szuverenitása – esetenként talán túlzott – hangsúlyozásával helyezte előtérbe egyes, az Uniót, illetőleg egyes tagállamait is negatívan érintő politikai és gazdasági intézkedése meghozatalakor. Bár a saját érdekek elsőbbsége, sőt a protekcionizmus egyáltalán nem szokatlan az alapító tagállamok esetében sem, a mi esetünkben ez először éppen a magyar elnökség alatt váltott ki – különösen méltatlan – reakciót. Akkor még ez csak egy zajos, kisebb létszámú EP frakció, illetőleg az annak szócsövét jelentő nyugat-európai média által kezdeményezett, az évezred elejei Ausztria ellen indított (és félév alatt elhalt) akcióhoz hasonló, kirekesztő célzatú politikai „támadást” jelentett hazánk ellen a „demokrácia és jogállam” ürügye

alatt. Amikor azonban a magyar kormány az országa gazdasági és adósságválsága kiküszöbölésére – miután ehhez megfelelő segítséget nem remélhetett – un. unortodox gazdaságpolitikai intézkedésekre kényszerült (amelyek később – elismerten – sikeresek lettek), a politikai támadások felerősödtek. Ezek között egyesek (megint csak a „zajos kisebbség” elsősorban) részéről megjelent a „közös értékek megsértése” címen történő vádaskodás, a Magyarországot megillető tagsági jogok felfüggesztését sugalló igény megfogalmazása is. Ez természetesen nem vezetett, nem is vezethetett eredményre. Ezzel szemben számos tagállam maga kezdett alkalmazni ún. „unortodox” magyar eredetű gazdasági intézkedéseket. A közelmúlt választási eredményeire adott első nyugat-európai médiareakciók alapján azonos vagy hasonló támadások várhatók a közeljövőben Lengyelország ellen.

c) A fegyveres harcba torkolló ukrán-orosz válság kialakulásának körülményei és jelenleg zajló történései közismertek. Hangsúlyosnak azt tartom, hogy ez a globális erőterben keletkezett konfliktus Európa határán történik és nem más kontinensen, mint egy évtizeddel korábban az iraki katonai intervenció esetében. Közös mindkét esetben az Egyesült Államok „ihletése” és egyes európai nagyhatalmak aktív közreműködése. Ugyancsak jellemző az iraki helyzetre és az ukrán-válságra, hogy az uniós tagállamok fontos külpolitikai és biztonsági kérdésben megosztottak voltak. Sajnálatos módon a mostani válság azokat az országokat is szembe állította egymással, amelyek a rendszerváltások előtt (a baltikumi országok esetében ez egyúttal a függetlenségük visszaszerzése is, mivel előtte 70 éven keresztül nem volt önálló államiságuk) a Szovjetunió vezette katonai tömb és szoros gazdasági együttműködés tagjai voltak. Részben érthető a szemben-

állás, mivel az érintett államoknak a mai Oroszországhoz való gazdasági – üzleti viszonyuk, energiafüggőségük eltérő, miként földrajzi helyzetük és történelmi emlékezetük is különböző. Ugyanakkor a közép- és kelet-európai ország helyzetében az közös, hogy e konfliktus kirobbanásában sem érdekük, sem közrehatásuk nem volt.

d) Az európai kontinenst és az Uniót megrázó legjelentősebb globális válság azonban kétségkívül a legújabb kori népvándorlás, az ellenőrizetlen migráció. A reformszerződésben szereplő, ilyen helyzetre szóló felhatalmazások létezése ugyan azt tanúsítja, hogy a tagállamokat nem érthette (volna) váratlanul egy olyan szükséghelyzet, amelyet harmadik országok állampolgárainak hirtelen nagytömegű (láthatóan szervezett) beáramlása jellemez. A valóság sajnos mégis az, hogy a tavaly nyár óta felgyorsult és felduzzadt több százezres migráns tömeg folyamatos beözönlése és – ezzel nyilvánvaló összefüggésben – a jelentősen megnövekedett, az egész kontinensre kiterjedő terrorveszély az Unió tényleges politikai vezetőit felkészületlenül érte és mindezek után nem megfelelő módon cselekedtek. Ennek következményeként 2015. második felében az intézményesített integráció tagállamait és a tömeges Európába vándorlás földrajzi útvonalán elhelyezkedő, az Unióhoz a jövőben csatlakozni kívánó országokat sokk hatás érte. Mindez közöttük jelentős politikai és jogi nézetkülönbségeket, a meghozott uniós jogi aktusok Európai Bíróság előtti megtámadását és az érintett országok részéről egymástól eltérő védelmi és egyéb intézkedéseket eredményezett, továbbá számos tagállam közös határán a régóta megszüntetett határellenőrzést – a hivatalos eddigi bejelentések szerint átmenetileg – visszaállították. Nemcsak az egyéni vizsgálatra, regisztrációra, ellenőrzésre alapozott másodlagos (a bevándorlásra a menekültügyre, a harmadik országok állampolgárainak

az uniós határon való belépésére, vízumkötelezettségre és az ezzel összefüggő migrációs) jogi szabályozások váltak alkalmazhatatlanná a népvándorlás következtében. Az Unió egyik alapjának és fenn hirdetett ékkövének, a személyek tagállamok közötti szabad mozgásának a technikai szabályai, a schengeni rendszer határok átjárására irányadó rendelkezéseinek fenntarthatósága került veszélybe. Az itt tárgyalt migrációs folyamat távolról sem hozott mostanáig megnyugtató megoldást. A több százezernyi, döntően Görögországon és Olaszországon, mint uniós frontállamokon keresztül érkezett és főleg Németországba, valamint az északi skandináv országokba, mint általában célországként megjelölt tagállamokba, illetve Norvégiába bejutott migránsok elhelyezése, áttelepítése az ún. kvóta-jogszabályok alapján jogilag vitatott és végrehajthatatlan. Ezen túlmenően feltartóztatásuknak és a be nem fogadottak visszaküldésének sincs a tagállamok által közösen elismert és elfogadott módja.

–

III. Az európai integrációs folyamat jövőjéről

A megelőzőekben elmondottakból kiindulva álláspontom szerint az Európai Unió tagállamai politikai egységesülése folyamatában a közös értékek (demokrácia, szabadság, jogállam, emberi szabadságjogok stb.), valamint a schengeni határon való átjárással kapcsolatban, illetőleg általában a terrorizmussal, nemzetközi bűnözéssel összefüggésben a külső biztonsághoz szükséges intézkedések lehetőségének megteremtése és fejlesztése még belátható ideig az a határ, amit a tagállamok többsége külső kényszer nélkül kész vállalni. Külső kényszeren nemcsak háborút, terrorcselekményeket és hasonló körülményeket kell érteni, hanem súlyos világgazdasági, környezeti, természeti vagy energiaellátási problémákat is.

a) Az előző részekben összefoglalt belső adottságokra tekintettel Európa további integrációs folyamatát illetően ma már nagy valószínűséggel nem kell reálisan számolni egy – eredetileg is inkább elméleti – lehetőség megvalósulásával.

Nem várható, hogy a jelentős (néhány esetben ezer évet meghaladó) történelmi múlttal rendelkező államok olyan egységet hozzanak létre, mint amilyenben több mint kétszáz évvel ezelőtt az amerikai államok megállapodtak. Ehhez egyértelműen hiányzik a politikai akarat és eltérőek az egyéb meghatározó belső feltételek (nyelv, kultúra, hagyományok, több ország esetében az újra visszaszerzett önálló állami léthez való ragaszkodás).

De hiányos a politikai akarat a harmadik országokkal való kapcsolatok rendezéséhez szükséges kül- és biztonsági politika önállósága tekintetében is, miként ezt az alapszerződések jelenlegi szerkezete és e terület korábbi történései tanúsítják. A transzatlanti kapcsolatok töretlen fenntartását és szuverén intézését egyébként nemcsak Nagy-Britannia, valamint a semleges uniós tagállamok, hanem számos, a szovjet tömbből szabadult közép- és kelet-európai ország igényli, még ha a motívációk nem is mindig esnek egybe. Ráadásul a gazdaság szférájában amúgy versenytárs Egyesült Államok – minden ellenkező látszat ellenére – érzékenyen tekintene politikai és katonai szövetségese tényleges önállósulási kísérleteire biztonsági téren, amelyhez egyébként változatlanul hiányzik az európai technológiai és pénzügyi fedezet.

b) A jelenlegi körülmények között a fő cél a már megjelent külső eredetű válságok, illetőleg azok következményeinek eredményes leküzdése.

A Gazdasági és Monetáris Unió integrált szabályrendszere keretei között ehhez minimálisan a gazdasági unió kiteljesítése, a gazdasá-

gi kormányzás megvalósítása céljából megállapodott kötelezettségek teljesítése lenne szükséges.

A politikai viszonyok között a probléma megoldása lényegesen nehezebb. Nem elegendő ugyanis egy konszenzusra épülő közös európai akaratot létrehozni és ehhez a megfelelő eszközöket megtalálni és alkalmazni a tömeges népvándorlás megakadályozása és annak további feltartóztatása céljából. Ehhez a külső feltételeket is biztosítani kellene, ami már nemcsak Európától függ és a tetemes anyagi ráfordításon túlmenően jelentős kockázattal, a jövőben meghozandó áldozattal járhat. Ez utóbbi negatív eshetőséggel összefüggésben indokolt leszögezni: egy egységes, erős Európa fennmaradásának kiindulópontja az, hogy az Európai Uniónak valóban csak európai országok lehessenek tagjai. Európa földrajzi és történelmi fogalom, fejlődésének fő irányát az Európai Unió testesíti meg. Nem indokolatlan tehát a kontinens népeinek és nemzeteinek fennmaradása érdekében azt az alapvető igényt támasztani az integráció jövőbeni bővítési alkalmával, hogy az unió társadalmi által követett értékrend a görög-római kultúrán és civilizáción, illetőleg a keresztény-zsidó vallási és ideológiai hagyományokon alapuljon. Ennek a követelménynek a teljesülésével egyébként a politikai végcél második kérdésére is meg lenne a válasz, nevezetesen arra, meddig terjednek Európa határai.

c) A külső feltételek biztosításának szükségessége hangsúlyozásával egyben elérkeztem a Római Szerződésben megfogalmazott eredeti célkitűzést a XXI. század második évtizedében leginkább befolyásoló tényezőkhöz, a globális kihívások szerepéhez.

Évtizedeken át az egyre mélyülő és kibővülő, folyamatosan erősödő Uniónak két külső körülményre kellett elsősorban összpontosítania. A hidegháború korszakában politikailag a Szovjetunióra és tömbjé-

re, mint katonai ellenségre. Ezen alapult az Unió erős szövetségi viszonya az Egyesült Államokkal. A gazdaságban és kereskedelemben ugyanakkor az Egyesült Államok és az ezen a területen ugyancsak nagyhatalom Japán az Unió konkurense volt. A gazdasági versenyben az Európai Unió összességében helytállt.

A két pólusú világhatalmi rend felbomlásával azonban a történelemnek nem lett vége, ahogy Fukuyama jövendölte. Sőt, számos tekintetben a korábbinál fenyegetőbb kihívásokkal kellett azóta és kell a jövőben az Uniónak szembe néznie.

A felerősödött globális kihívások nyomását hangsúlyozni kell. Az európai integráció fejlődését kétségtelenül mindenkor döntő mértékben befolyásolták és meghatározták a külső tényezők, de talán sohasem ilyen erőteljesen, mint jelenleg és a belátható jövőben. Az egyes külső tényezők egyenkénti vizsgálata és együtthatásuk elemzése azonban szétfeszítené ennek az írásnak a kereteit, ehelyütt elegendőnek tűnik címszavakban utalni a legfontosabbakra. Az egyik ilyen: miközben a globalizáció növeli a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeket, ez utóbbiak kiküszöbölése, de legalábbis tompítása nehezen egyeztethető össze a multinacionális tőke, illetőleg társaságok természetével, működésével és szerepével. Hasonló nehézséget jelent az, hogy Európa versenyképességének megőrzését és javítását olyan környezetben lenne szükséges megvalósítani, amelyben a kontinens – lélekszáma és demográfiai trendje, valamint az európai társadalmak szociális vívmányai és az általuk követett életmód miatt – eleve hátrányból indul egy nem eléggé korlátozott gazdasági versengésben az óriási népességű és hatalmas iramban fejlődő új hatalmakkal szemben. Végezetül: a fenntartható fejlődés feltételeinek a biztosítása (a környezet drámaian romló állapota és az energia szűke miatt), valamint a személyek mozgásszabadságával megnövekedett biztonsági kockázatok kiküszöbölő-

lése és semlegesítése hatalmas erőfeszítéseket és anyagi áldozatokat igényel. Ezen kockázatokat a versenyző felek nem azonos mértékben ismerik el és fel, még kevésbé azonos az azokkal összefüggő terhek megosztása, ami a biztonsági kockázatok esetében értelemszerű is, hiszen azok alapvetően Európa és Észak-Amerika esetében vetődnek fel.

Az európai integráció közösséget építő, az első három évtizedben érvényesült szolidaritásához a felerősödött globális kihívások nyomása alatt vissza lehetne – és vissza is kellene – találni, és egy olyan egységformát kellene létrehozni, amely az európai civilizáció, értékek és életforma fennmaradását a jóval nagyobb létszámú, eltérő kultúrákkal folyó versengésben és egymás mellett élésben garantálja.

Valószínűleg már középtávon Európa nemzetei csak egységben, és kizárólag akkor tudnak megfelelni a globalizációs kihívásoknak, ha

- belső politikai, gazdasági és szociális rendszereik egymással összeegyeztethetők és összhangban vannak az alapszerződések ez irányú követelményeivel,
- az unió tagállamainak társadalmi által követett értékrend a görög-római kulturán és civilizáción, illetőleg a keresztény-zsidó valláson és ideológián alapul,
- a gazdasági fejlettséget tekintve nincs a tagok között számottevő, az integráció működését akadályozó különbség,
- az Unió keretei között továbbfejlődő integráció tartalmában a föderatív elemek kerülnek túlsúlyba (kivéve a kül- és biztonságpolitikát), és főszabályként valamennyi tag részt vesz minden közös politikában és együttműködési formában.

A fenti feltételrendszerhez néhány magyarázatot szükséges fűzni.

A globális kihívásoknak megfelelni képes egységes, erős, föderatív jellegű Európa létrejöttének kiindulópontja az, hogy az Európai Uni-

ónak valóban „csak” európai országok lehessenek tagjai. Minthogy Európa elsősorban földrajzi fogalom, egyes, a kontinensen az Urálig elhelyezkedő államok az Unió érdekei szerinti kizárásához, ill. távol tartásához a feltételrendszer egyes elemeit is igénybe kell venni.

Az első feltételben az az új az integráció jelenlegi állapotához képest, hogy nemcsak a politikai rendszereknek (demokrácia, jogállam, alapvető emberi jogok – ide értve a kisebbséghez tartozó személyek jogait is – tiszteletben tartása stb.) és a gazdasági berendezkedéseknek (a magántulajdon működésén alapuló piacgazdaság) kell azonosaknak, illetve összeegyeztethetőknek lenniük, hanem a szociális rendszereknek is. Az Európai Unió részben már elindult azon az úton, amely a gazdaság integrációjához kapcsolódóan az egyes tagállamokban történelmileg kialakult, egymástól jelentősen eltérő szociális rendszertípusokat fogja fokozatosan egymáshoz közelíteni, mindenekelőtt az integráción belüli egyenlő versenyfeltételek biztosítása, ezen túlmenően pedig – a személyek szabad mozgásával összefüggésben – az uniós polgárok hasonló létfeltételeinek megteremtése érdekében. A politikai rendszerek összeegyeztethetőségénél figyelemre méltó, hogy a Lisszaboni Szerződés olyan új kritériumokat is európai értékként kodifikál (pl. kisebbségi jogok), illetőleg hivatkozik meg (pl. a szociális alapjogok chartája), amelyek számonkérése a jövőbeni kibővítéseknel kulcsfontosságú lesz, de természetesen érvényesíthető az uniós tagállamokkal szemben is.

A másodikként említett feltétel, a keresztény értékrend, levezethető a reformszerződés új preambulumból. (Valójában Törökország tagsága már ezen az alapon megkérdőjelezhető lenne, akárcsak számos hosszabb távon tagjelöltségre aspiráló szovjet utódállamé).

A harmadik kritérium, a jelenlegi gazdasági fejlettségbeli szintkülönbség tagállamok közötti jelentős csökkenése a gazdaságilag erős

és homogén Európai Unió előfeltétele. Megvalósulásához legalább tíz-tizenöt évre van szükség, ha a jelenlegi huszonnyolc tagállamot számítjuk, a felzárkóztatást szolgáló támogatási rendszer mostani elveinek és mértékének fennmaradása mellett. Ha azonban egyes kelet-európai országok fenntartható gazdasági fejlődése nem lesz elég gyors, akkor inkább tizenöt-húsz évről indokolt beszélni. A feltétel alapvetően azt az állapotot fejezi ki, amikor már valamennyi tagország gazdasága tartósan képes megfelelni a konvergencia feltételeknek, és a Kohéziós Alap segítségével nélkül olyan gazdasági teljesítményt nyújtani, amely nem veszélyezteti a kiteljesedett belső piac működését és a közös valuta értékállóságát. (Ebből következően kevésbé valószínű, hogy 2020 előtt újabb balkáni állam felvételére kerülhetne sor. Ha ennek politikai célszerűsége mégis felvetődne, akkor az itt tárgyalt feltétel megvalósíthatósága 2025 utánra tolódna, vagy a tagoktól és a csatlakozóktól többlet gazdasági teljesítményre és áldozatra lenne szükség, aminek teljesíthetősége erősen kérdéses. Itt említendő meg ugyanakkor a teljesség kedvéért, hogy Svájc, Liechtenstein, Norvégia és Izland csatlakozásának – ezeknek az országoknak az ez irányú politikai szándéka esetén – semmilyen gazdasági vagy más akadálya nem lenne, a csatlakozási folyamat pedig gyorsan lebonyolítható).

Az utolsónak említett feltétel – a föderális elemek túlsúlyba kerülése – igényli a legtöbb magyarázatot, teljesülése pedig ma inkább kívánalomnak, mintsem valós lehetőségnek tűnik. (Azt pedig mondani sem kellene, hogy a migrációs válság kezelésének kudarca e feltétel teljesülését jobb esetben beláthatatlan időhorizontra tolná ki, de valószínűbb, hogy végleg kizárná, legalábbis a tagok teljes állományára nézve).

A föderális elemek túlsúlyba kerülése nem jelenti feltétlenül, hogy a tagállamok az uniót államok - konföderatív szerkezetű – közösségé-

nek vagy szövetségének deklarálják, bár kétségtelenül jogilag az lenne a helyénvaló, hogy egy a gazdasági uniót és a szabadságon, a biztonságon és a jogon alapuló térséget megvalósító integrációt annak nyilvánítsanak ki megalkotói. Gondolni kell ugyanis arra – főleg az alkotmányos szerződés kudarca és a reformszerződés nehéz szülése után -, hogy a tagállamok többsége hosszabb ideig vonakodik majd a nehezen világra hozott új alapszerződések alapjaihoz és közös értékeihez nyúlni, és jóváhagyásukhoz ismételten a többé-kevésbé laikus vagy rosszul tájékozott (félrevezetett?) közvéleményhez fordulni. A tagállamok feltehetőleg a reformszerződés keretein belül keresik majd, és jórészt meg is találhatják azokat a megoldásokat, amelyek a föderatív jellegű elemek dominanciáját biztosítják a legfontosabb kérdésekben.

A föderatív elemek túlsúlya azzal is elősegíthető lenne, ha az egyes intézmények az alapszerződésben nekik szánt szerepet játsszák el a valóságban, a rendelkezésükre álló eszközöket fel- és kihasználva, elsősorban valóban a közösségi érdekeket képviselnék, nem valamely nemzetét, lobbycsoportét vagy pártfrakcióét. (A Tanács esetében az „elsősorban” „is”-t jelent a közösségi szolidaritás alapján az európai nagyhatalmak érdeke mellett a közös európai érdekek meghatározásakor a kisebb tagországok helyzete kellő számbavételének kötelezettségét). Következésképpen, ha a független Bizottság javaslatai ezen kívánalom alapján, és nem a nagyobb tagállamok vagy lobbycsoportok elvárásai szerint készülnek, az Európai Parlament pedig jellemzően ugyancsak a valós közös európai érdekre és nem pártpolitikai szempontokra alapítva gyakorolja társ döntéshozói, jogalkotói funkcióját, mintegy „európai felsőházként” eljárva, akkor a jellemzően minősített többséggel (ami már maga is föderatív elem) döntő tagállamok eljárásaival a közös cél megvalósítható.

A BÉCSI VÉTELI EGYEZMÉNY HAZAI ÉS NEMZETKÖZI JOGGYAKORLATA – EGY EMPIRIKUS KUTATÁS ELSŐ RÉSZEREDMÉNYEI

GLAVANITS JUDIT*

Bevezető gondolatok

Nem könnyű nosztalgikus meghatottság nélkül írnom e tanulmányt, amely Milassin László 65. születésnapja alkalmából készül. Eddigi egyetemi oktatói pályafutásom egészét kísérte végig az Ünnepelet – kis megszakítással – szakmai felettesként, és végtelen hálával tartozom neki azért a nyugodt kutatói légkörért, amelyet mint tanszékvezető biztosított számomra. Pénzügyi jogásznak készültem, és bár a mai napig a pénzügyi témák a fő kutatási területem, de a nemzetközi magánjogot és a nemzetközi kereskedelmi jogot Milassin László mellett szerettem meg.

A tanulmány szűkebb témakörét jelentő Bécsi Vételi Egyezmény¹ és annak hazai és nemzetközi joggyakorlata már hosszabb ideje foglalkoztatja a nemzetközi magánjogászokat. Elmondható, hogy Sándor

¹ Egyesült Nemzeteknek az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben, az 1980. évi április hó 11. napján kelt Egyezménye. A tanulmány további részében a hivatkozott szövegrészek az 1978. évi 20. tvr. alapján kihirdetett szövegváltozatot jelentik.

* *Tanszékvezető egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék).*

Tamás nagy sikerű 1990-es munkája², majd a Vékás Lajossal közösen írt, már joggyakorlatot is ismertető kommentárja³ jelentik az alapját az Egyezmény magyar szakirodalmának, amelyet Szabó Sarolta⁴ munkássága bővített értékes adalékokkal. Az Egyezmény elemzésének szükségességét támasztja alá, hogy az új Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. törvény, továbbiakban: Ptk.) egyes kötelmi jogi rendelkezései kifejezetten reflektálnak a nemzetközi jogfejlődésre. A törvény általános indoklása értelmében „a törvény merít a nemzetközi jogalkotás eredményeiből is. Ezek közül mindenekelőtt a Bécsi Nemzetközi Vételi Egyezmény, az UNIDROIT Alapelvek (*Principles of International Commercial Contracts*, 2010), az Európai Alapelvek (*The Principles of European Contract Law*, 1999, 2002) és az utóbbiból kiindulva megalkotott európai modellszabályok (*Draft Common Frame of Reference*) kínáltak megfontolásra érdemes, esetenként követhető példákat a szerződési jog szabályozásánál. Ezek a színvonalas modelljavaslatok világszerte szakmai elismerést vívtak ki, és széles körben hatnak a jogalkotásra és a joggyakorlatra.”⁵

² Sándor Tamás: *Nemzetközi adásvétel*. Napra-Forgó Kiadó, Budapest, 1990.

³ Sándor Tamás – Vékás Lajos: *Nemzetközi adásvétel*. HVG ORAC, Budapest, 2006.

⁴ Hivatkozom itt elsősorban a PhD disszertációja alapján készült monográfiára: Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca – az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei*. Budapest, Pázmány Press, 2014., valamint olyan fontos munkájára, mint a joggyakorlatot is elemző alábbi: Szabó Sarolta: *A nemzetközi gazdasági kapcsolatok a XXI. században – a Bécsi Vételi Egyezmény a magyar bírói gyakorlatban*. In: Raffai Katalin (szerk) *Tanulmányok Bánrév Gábor tiszteletére*, Pázmány Press, 2011. 10–52. o.

⁵ A Ptk. miniszteri indoklása, általános indoklás, III.4. pont.

A Bécsi Vételi Egyezmény 2015-ben „ünnepelte” elfogadásának 35. évfordulóját, amely kapcsán több szerződő állam, és az UNCITRAL mint anyaintézmény is számos szakmai konferenciát szervezett, így köztük a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara is. Egy nagyobb nemzetközi együttműködés keretében pedig az UNCITRAL és a Zágrábi Egyetem jogi kara 22 ország részvételével empirikus kutatást kezdeményezett az egyezmény joggyakorlata tárgyában. Magyarország részéről a kutatásban jómagam vettem részt. Jelen tanulmány célja a kutatási eredmények egy részének bemutatása. A terjedelmi korlátokra tekintettel a továbbiakban csak az Egyezmény alkalmazásának, hatályának és kizárásának kérdésköreire vonatkozó eredményeket ismertetem. Előrebocsátom azonban, hogy számos tartalmi kérdésben, mint például az alapvető szerződésszegés értelmezése, a károk és költségek számítása, vagy a szerződésszegő magatartások értékelése olyan eredményekre jutott mind a hazai mind a nemzetközi joggyakorlat vizsgálata, amely további vizsgálódásokat indokol a témakörben.

Az empirikus kutatás során egyrészt a Magyar Ügyvédi Kamara valamint a Győr-Moson-Sopron Megyei Ügyvédi Kamara segítségével a nemzetközi kereskedelmi szerződéskötésben jártas ügyvédi gyakorlat feltérképezésére került sor, másrészt az Országos Bírósági Hivaltaltól kapott kutatási engedély értelmében a teljes magyar törvényszéki rendszerben kiküldésre került az a kérdőív, amely a bírósági tapasztalatokat volt hivatott felmérni. Ezen primer kutatást egészítette ki mintegy 70 bírósági ítélet szakmai elemzése. Fenti adatok feldolgozását követően kerül most sor a joggyakorlat részletesebb elemzésére.

I. Az Egyezmény hatálya – elméleti kérdések

Az Egyezmény 1. cikke saját alkalmazási körét a tárgyi, területi és személyi hatály meghatározásán keresztül rendezi. Pontos definíció hiányában kérdéses, hogy az Egyezmény mit ért ad 1) áru, ad 2) adásvétel, ad 3) nemzetközi adásvételi szerződés alatt⁶.

Vörös Imre szerint „magától értetődő, hogy az áru tulajdonjogát megtestesítő árupapírokra (hajóraklevél, közraktárjegy), melyek átruházásával az árut értékesíteni lehet, az egyezmény alkalmazandó”⁷. A nemzetközi bírósági esetjog áttekintése kapcsán ugyanakkor nem találunk példát arra, hogy ezen értékpapírok kapcsán ítéletek születtek volna, így elfogadni a fenti állítást legfeljebb elméleti szinten lehet. A hajóraklevél jellemzően nem úgy jelenik meg az esetjogban, mint az adásvétel tárgya, hanem mint a szerződésszerű áru szolgáltatásának okirati kelléke⁸, vagy a szerződésszerűség bizonyítási eszköze⁹.

Az áru fogalmával kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy több jogterület is ad definíciót rá. A tőkepiaci törvény alapján áru „minden vagyoni értékkel bíró forgalomképes birtokba vehető dolog, vagy dolog módjára hasznosítható természeti erő, valamint az üvegházhatású gáz kibocsátási egység és a légszennyező anyag kibocsátási jog, ide

⁶ Vörös Imre: *Az árúk (ingó dolgok) nemzetközi adásvételéről szóló Bécsi Egyezmény és jogalkalmazási gyakorlata: az egyezmény hatálya, általános rendelkezései és a szerződés megkötése*. Külgazdaság 2003/7–8., 95.o.

⁷ Vörös Imre i.m. 95. o.

⁸ pl. CLOUT case No. 808. A CLOUT – Case Law on UNCITRAL Texts esetjogi gyűjteményben található egyes eseteket hivatkozunk a jövőben a nemzetközi esetjog bemutatására. A teljes adatbázis elérhető az alábbi oldalon: http://www.uncitral.org/uncitral/en/case_law.html (2016. április 7.)

⁹ pl. CLOUT case No. 775.

nem értve a pénzügyi eszközt” [2001. évi CXX. törvény 4. § (1) bekezdés 7. pont]. Kereskedelmi – polgári jogi értelemben az áru fogalma egyszerre szűkebb és tágabb a dolog fogalmánál, mivel a Ptk. 5:14 § alapján a dolog minden birtokba vehető testi tárgy, illetve a dologra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell a pénzre és az értékpapírokra, valamint a dolog módjára hasznosítható természeti erőkre. Ugyanakkor a dolog fogalmát túlfeszítik a nem „testi tárgyak”, így a szoftverek, adatbázisok, amelyek viszont a kereskedelmi forgalom szempontjából árunak minősülnek.

Az áru fogalmával az uniós jog is foglalkozik. Az Európai Bíróság által kialakított definíciós keretek között árunak minősülnek a műkincsek, a hangfelvételek, az energiahordozók is, és általában minden olyan dolog, amelynek értékét pénzben ki lehet fejezni, és kereskedelmi ügylet tárgya lehet¹⁰.

Fentiek tekintetében ugyanakkor rögzíteni szükséges: az Egyezmény 7. cikke az Egyezmény értelmezése során előírja a nemzetközi jelleg, az egységes értelmezés szem előtt tartását. A 7. cikk (2) bekezdése kifejezetten előírja, hogy az Egyezményben kifejezetten nem szabályozott kérdéseket „az Egyezmény alapjául szolgáló általános elvekkel, vagy – ilyen elvek hiányában – a nemzetközi magánjog szabályai alapján alkalmazandó jog rendelkezéseivel összhangban kell megoldani”. Az egységes értelmezéssel kapcsolatban Szabó Sarolta megállapítja, hogy az egységes alkalmazás kritériuma annak a kötelezettségét jelenti, hogy a fórum megvizsgálja, létezik-e releváns külföldi jogeset, és ha igen, akkor azokra figyelemmel legyen jogi álláspontja kialakí-

¹⁰ Király Miklós (szerk): *Az Európai Közösség kereskedelmi joga*. Complex, Budapest, 2006. 35. o.

tásánál, döntésénél.¹¹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy a magyar rendes bírósági joggyakorlatból (hangsúlyozottan ide nem értve a választottbíróági esetjogot!) ezen kötelezettségének vajmi kevésbé tesz eleget. A nemzeti jog rendelkezései tehát másodlagosak az általános elvekhez képest. Ilyen általános elvnek tekinthető pl. az UNIDROIT Kereskedelmi Szerződések Alapelvei c. dokumentuma. Az Alapelvek ugyanakkor nem tartalmazzák meghatározást az „áru” mibenlétére, így – az Egyezmény nemzetközi jellegét és az egységes jogalkalmazást szem előtt tartva – kell a kollíziós jog által megtalált anyagi jog szabályait alkalmaznunk.

Az egységes jogalkalmazást elősegítő legfontosabb dokumentum az UNCITRAL által kiadott, a joggyakorlatot összefoglaló és elemző munka, a Digest¹². A Digest meghatározása alapján a nemzetközi joggyakorlatot figyelembe véve áru alatt értjük azon ingó dolgokat, amelyek az adásvételi időpontjában testi tárgyak, függetlenül azok formájától, egyediségétől, új vagy használt jellegétől, élő vagy életlen voltától. A nem megfogható dolgok közül a szellemi tulajdonjogok, a jóhírnév, a társasági üzletrész, piacelemző tanulmány vagy meghatározott követelés nem értékelhető „áru”-ként. Az esetjog alapján ugyanakkor az „áru” fogalma szélesen értelmezendő, és a nem megfogható dolgokat is potenciálisan magába foglalónak tekintendő. Amíg a számítástechnikai eszközök tekintetében a hardver egyértelműen az Egyezmény hatálya alá tartozik, a gyakorlatban nem egyértelmű, hogy a standard felhasználású szoftvereken kívül az

¹¹ Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca – az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányai és eredményei*. Doktori értekezés, Budapest, 2009. 27. o.

¹² UNCITRAL: *Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, 2012 Edition. Bécs, 2012.

egyedi megrendelésre készített szoftver-termékek is árunak minősülnek-e.¹³

Az adásvétel fogalmával kapcsolatban szintén bizonytalanság fedezhető fel a joggyakorlatban. Az áru fogalmához hasonlóan az adásvételi szerződésre sincsen egységes meghatározás az Egyezményben, a nemzetközi irodalom alapján a 30. és az 53. cikkből levezethető azon szerződéses viszonyok köre, amelyre az Egyezmény alkalmazható. Az eladó és a vevő szerződéses kötelezettségeinek a meghatározásán keresztül jutunk el az adásvételi szerződésig, amelynek esszenciáját úgy foglalhatjuk össze, mint „árucsere pénzbeli ellenérték fejében”.¹⁴

A szerződés nemzetközi jellegének megítélése kapcsán az 1. cikk (1) bekezdésének azon fordulata irányadó, amely szerint „különböző államokban telephellyel rendelkező felek között” létrejött szerződések tartoznak a tárgyi hatály alá. A magyar jogi terminológia kapcsán elmondható, hogy a „telephely” kifejezés használata problematikus. A székhely, telephely, fióktelep és kereskedelmi képviselő terminusok közötti elhatárolás kapcsán a hatályos cégtörvény rendelkezéseiből kell kiindulnunk. A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (Cégtörvény) 7. § alapján a székhely a cég bejegyzett irodája, a cég levelezési címe, az a hely, ahol a cég üzleti és hivatalos iratainak átvétele, érkeztetése, őrzése, rendelkezésre tartása, valamint ahol a külön jogszabályban meghatározott, a székhellyel összefüggő kötelezettségek teljesítése történik. Ezen felsorolt tevékenységek jelentik a vállalkozások központi tevé-

¹³ Digest 7.o.

¹⁴ Ezt a meghatározást a svájci Kantonsgericht des Kantons Zug 1999. október 21-i ítélete tartalmazza: CLOUT Case No. 328.

kenységét, amelyek végzésére külön helyet is meg lehet jelölni (központi ügyintézés helye). A cég telephelye (a cégtörvény alapján) a vállalkozás tevékenysége gyakorlásának a létesítő okiratban foglalt olyan tartós, önállósult üzleti (üzemi) letelepedéssel járó helye, amely a cég székhelyétől eltérő helyen található, a cég fióktelepe pedig olyan telephely, amely más településen - magyar cég külföldön lévő fióktelepe esetén más országban - van, mint a cég székhelye. Fentieket bonyolítja némileg, hogy a külföldi székhelyű vállalkozások magyarországi fióktelepeiről és kereskedelmi képviselőiről szóló 1997. évi CXXXII. törvény 2. § értelmező rendelkezései alapján fióktelepnek minősül a külföldi vállalkozás jogi személyiséggel nem rendelkező, gazdálkodási önállósággal felruházott olyan szervezeti egysége, amelyet önálló cégformaként a belföldi cégnyilvántartásban a külföldi vállalkozás fióktelepeként bejegyeztek. A fentiektől eltérő, új fogalomként pedig megjelenik a kereskedelmi képviselő, mint a külföldi vállalkozás saját nevében vállalkozási tevékenységet nem folytató, a belföldi cégnyilvántartásba önálló cégformaként bejegyzett olyan szervezeti egysége, amely - a külföldi vállalkozás nevében és javára - szerződések közvetítésével, előkészítésével, megkötésével, az üzletfelek tájékoztatásával és a velük való kapcsolattartással összefüggő feladatokat lát el. Láthatjuk, hogy az Egyezmény „telephely” fogalmába a fentiek mind beletartozhatnak. Az Egyezmény 10. cikke ugyan látszólag pontosítja a telephely fogalmát, de a fentiekhez lényegileg annyit tesz hozzá, hogy egy szerződő fél telephelyének a jogviszony szempontjából azt a helyet kell irányadónak tekinteni, amelyikkel a legszorosabb kapcsolatban van a szerződés – az összes lényeges körülmény figyelembevételével. A fogalmak erdejében a joggyakorlat nyújthat iránymutatást, amely értelmében a telephely alatt gazdasági önállósággal, és döntési önállósággal rendelkező helyet kell érteni.

II. Az Egyezmény 1. cikkének magyar joggyakorlata

1. Az Egyezmény alkalmazhatóság megállapítása

Az Egyezmény alkalmazhatóságának kérdéskörével kapcsolatban elmondható, hogy míg a 2000-es éveket megelőzően a másodfokú ítéletek egy részének indoklásában a bíróság kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság elmulasztotta észlelni, hogy nemzetközi adásvételi szerződés a per tárgya¹⁵, az ezredfordulót követően ez már nem jellemző.

Az áru fogalmának meghatározása kapcsán tankönyvi minta-eset a Pratt&Whitney kontra Malév per, amely során a bíróság megállapította, hogy bár a légi járművek adásvételére az Egyezmény nem alkalmazható, az alkatrészként értékelhető repülőgép-motorra viszont igen.¹⁶ 1996/4. sz. választottbírósági határozat megállapította, hogy az üzletész vásárlása tekintetében nem alkalmazható az Egyezmény, és szintén igen fontos elhatárolási kérdést oldott meg az 1997/10. választottbírósági határozat, amely kimondta, hogy egy atipikus vegyes (forgalmazási) szerződés esetében („*distributorship agreement*”) az adásvételi elemekre alkalmazható az Egyezmény. A Legfelsőbb Bíróság 1994-ben külkereskedelmi célú bizományosi szerződés kapcsán fejtette ki, hogy arra az Egyezmény rendelkezéseit alkalmazni kell¹⁷. A korábbi Ptk. 507.§ alapján a bizományi szerződés alapján a bizományos díjazás ellenében köteles a megbízó javára, a saját nevében adásvételi szerződést kötni, így a jogviszonyban az adásvételi elem súlya indokolja az Egyezmény alkalmazását. A magyar jogban szál-

¹⁵ ld. például a Vörös Imre: *Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* c. tankönyv harmadik kötetében idézett jogeseteket

¹⁶ Legfelsőbb Bíróság Gf.I.31349/1992. sz.

¹⁷ BH 1994.266. Legfelsőbb Bíróság Gf.I.32948/1992.

lítási szerződésként ismert jogviszonyra a magyar joggyakorlat következetesen alkalmazza az Egyezményt¹⁸. Szintén magyar bírósági ítéletre hivatkozással idézi még a Digest is azt az ügyet, amely során a Választottbíróság megállapította, hogy korlátolt felelősségű társaság üzletrészesének adásvételével összefüggő jogvitára az Egyezmény nem alkalmazható¹⁹.

Az Egyezmény alkalmazhatóságának körében a korábban ismertetettek alapján vagy az 1. cikk a) pontja vagy a b) pontja alapján állapítható meg, hogy a jogvitára az Egyezmény hatálya kiterjed-e. A jogirodalomban a korábban ismertetettek alapján egységes az arra vonatkozó álláspont, hogy amennyiben az 1. cikk a) pontjában meghatározott feltételek fennállnak, vagyis a jogvita felei szerződő államokban rendelkeznek telephellyel, úgy az Egyezmény szabályait kell alkalmazni. Amennyiben ez a feltétel nem áll fenn, akkor vizsgálendő az 1. cikk b) pontja, vagyis hogy a nemzetközi kollíziós magánjog szabályai olyan állam jogának alkalmazására utalnak-e, amely szerződő állam. A magyar bírósági joggyakorlat kaotikusnak mondható a fenti kérdés alkalmazása kapcsán. A Legfelsőbb Bíróság 2000-ben megállapítja, hogy „Az elsőfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy a perbeli vita elbírálása során a nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. 25. § alapján az eladó jogát kell alkalmazni, amely a perbeli esetben a »Az áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről« szóló 1980. évi Bécsi Egyezmény, amelyet Magyarországon az 1987. évi 20. tvr-rel hirdettek ki»²⁰. Fenti mondat a magyar bírósági joggyakorlat állatorvosi lovaként fogható fel, mert szinte azt a jellemző jogalkalmazási hibát

¹⁸ pl. BH 250/2004. Szegedi Ítélet tábla Gf.I.30350/2003. sz.

¹⁹ 1996/4. Választottbírósági határozat

²⁰ BH 195/2002. Legfelsőbb Bíróság Gf.I.30299/2000. sz.

tartalmazza, amely az 1. cikk körében felmerül: egy magyar eladó és egy német vevő jogvitájában, minthogy mindkét fél olyan államban rendelkezik telephellyel, amely szerződő állam, a nemzetközi kollíziós magánjog felhívása nélkül is alkalmazható az Egyezmény.

2. Alkalmazandó jogi kikötés és értelmezése

Az empirikus kutatás eredményei között érdekes ellentmondásra derült fény az alkalmazandó jogi kikötés kapcsán. Az ügyvédi kör 100%-a állította, hogy a külkereskedelmi szerződéseik kapcsán él a jogválasztás lehetőségével, ugyanakkor a bírósági gyakorlat alapján a bírákhoz kerülő ügyek mintegy felében a felek nem élnek jogválasztással.

1. ábra

Alkalmazandó jogi kikötés a magyar joggyakorlatban

Jogválasztás jellege az évi több mint 10 szerződést kötő ügyvédek gyakorlatában	Válaszok száma	Válaszok százalé- ka	Bírósági gyakorlatban megfigyelt jogválasztás %-ban
<i>Magyar jog</i>	23	100%	52%
<i>Szerződő fél államának joga</i>	7	30,43%	52%
<i>Harmadik állam joga vagy nemzetközi egyezményre utalás</i>	6	26,08%	20%
<i>A választottbíróság székhelye szerinti ország joga</i>	9	39,13%	8,00%
<i>Nem választ alkalmazandó jogot</i>	0	0%	48%

Ezen látszólagos ellentmondás feloldására több racionális indok is kínálkozik. A fenti kérdést együtt kell vizsgálnunk a joghatósági kikötéssel kapcsolatos kérdésre adott válaszokkal. Ezek alapján látható, hogy a joghatósági kikötések esetében az ügyvédi joggyakorlat előszeretettel köti ki választottbíróóság joghatóságát a kereskedelmi jogviták felmerülésének esetére, illetve számos esetben a partner ország bírósága joghatóságának kikötésére kerül sor. Ebből arra következtethetünk, hogy a nemzetközi kereskedelmi (adásvételi) ügyeletek jelentős része nem is kerül a magyar rendes bírósági eljárás látókörébe, mert egy jelentős részük a választottbíróóságokon, másik jelentős részük egy másik ország bírósága előtt kerül tárgyalásra.

2. ábra

Joghatósági kikötés a kereskedelmi szerződésekből

Joghatósági kikötés jellege az évi több mint 10 szerződést kötő ügyvédek gyakorlatában	Válaszok száma	Válaszok százalékos megoszlása	Bíróságok által adott válaszok százalékos megoszlása % (összes válasz: 49)
<i>Magyar bíróság</i>	13	56,52%	61,50%
<i>Szerződő partner országának bírósága</i>	4	17,39%	23,00%
<i>Harmadik ország bírósága</i>	2	4,34%	4,30%
<i>Alternatív vitarendezés</i>	15	65,21%	26,90%
<i>Nem alkalmaz joghatósági kikötést</i>	0	0%	34,69%

A válaszok közötti ellentmondásra egy másik indok a vizsgálat alapján, hogy általánosságban elmondható, hogy minél kisebb ügyvédi irodáról van szó, relatíve kevés ügyszámmal, annál valószínűbb, hogy a jogi képviselő a magyar bíróság joghatóságát köti ki és magyar jog alkalmazását kéri. A nagyobb ügyvédi irodák gyakorlatára jellemző inkább, hogy alternatív vitarendezési módot kötnek ki, vagy másik ország bírósága előtt indítanak pert.

A magyar jog kikötése kapcsán az általánosnak mondható magyar gyakorlatot a Szegedi Ítéltábla egyik ítéletében találjuk: „A felek a perben a magyar jog szabályainak alkalmazását kérték. A magyar jog része az Áruk nemzetközi adásvételi szerződéseiről szóló, Bécsben 1980. április 11. napján kelt Egyezmény, amelyet Magyarországon az 1987. évi 20. trv.-rel hirdettek ki.”. Ez az álláspont a nemzetközi joggyakorlatot tükrözi.

A Szegedi Ítéltábla ugyanakkor hozott egy előzmények nélküli, feltétlenül „unortodoxnak” tekinthető ítéletet, amelyben a következő indoklást adta elő: „Az ítéltábla álláspontja szerint a felek szerződésének azon rendelkezése, mely szerint a szerződési jogi kérdésekben a Ptk. szabályainak alkalmazását rendelték, nem értelmezhető olyan jogválasztásként, amely a Ptk. adásvételi szabályainak kizárólagos alkalmazását jelentené. Nem szerepel a szerződésben a Bécsi Vételi Konvenció alkalmazásának kizárására vonatkozó egyértelmű kikötés (6. cikk), a hallgatólagos kizárást egyértelmű adatok nem bizonyítják, ezért az ítéltábla – osztva az elsőfokú bíróság álláspontját – ezt olyan megállapító jellegű rendelkezésnek tekintette, amellyel a felek azt tisztázták, hogy a felmerülő szerződési jogi vitákban elsődlegesen az eladó ország joga alapján kell döntenet, a Ptk. által nem szabályozott kér-

désekben viszont az Egyezmény irányadó.”²¹ Fenti érvelés – azon túl, hogy tökéletesen ellentétes a nemzetközi joggyakorlattal – azt a téves elképzelést is rögzíti, hogy a Ptk. által nem szabályozott kérdésekre lenne irányadó az Egyezmény, holott a sorrendiség éppen ellenkező: az Egyezmény szabályai élveznek az általa szabályozott kérdésekben elsőlegességet, és a nemzetközi jog általános elvei, valamint a kollíziós jog által megtalált anyagi jog rendelkezései pedig a hézagpótlók. A nemzetközi joggyakorlat megosztottságára ugyanakkor egy remek példa az a 2001-es német ítélet, amely indoklása tartalmazta azt a kitételt, hogy ha a felek egy harmadik ország anyagi jogát kötik ki alkalmazni, amely harmadik ország az Egyezmény szerződő állama, ez a kikötés nem értelmezhető az Egyezmény egyenes kizárásának, ugyanakkor egy jelzőfaktora lehet a felek erre irányuló szándékának²². Ezen indoklás is mutatja, hogy a nemzetközi joggyakorlat sem teljesen egységes a kizárás megállapíthatóságának konkrét esetei tekintetében.

Fenti kérdés tisztázása azért is fontos, mert a kutatás arra is kereste a választ, hogy ha a jogi képviselő a magyar jog alkalmazását szeretné feltételként előírni a jogviták rendezésére, azt milyen formátumban teszi. Választási lehetőségként a kérdőív a következő válaszokat ajánlotta fel: »(a)„a felek jogvitájára a magyar jog alkalmazandó” (b) „a felek jogvitájára a Ptk. szabályait kell alkalmazni”, vagy (c) egyéb, éspedig...«. A válaszok egyértelműen a „magyar jog” kikötésének alkalmazási túlsúlyát mutatták (77,14%), az évi 10 külkereskedelmi szerződésnél többet szerkesztő ügyvédek gyakorlatában pedig a Ptk-

²¹ Szegedi Ítéletábra Gf.30109/2007/5. sz. ügy, az kapcsolódó elsőfokú ítélet pedig: Gyulai Törvényszék G.40024/2006/28. sz. ügy.

²² Digest p.39.

ra való utalás egyáltalán nem jelent meg. Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy az ügyvédi gyakorlatban a magyar jog alkalmazásának általános klauzulája az Egyezmény általános alkalmazásához kellene, hogy vezessen (*favor Conventionem*).

III. Az Egyezmény kizárása a magyar joggyakorlatban

Az Egyezmény 6. cikke megteremti annak lehetőségét, hogy a felek kizárják annak alkalmazását, a rendelkezésektől eltérjenek vagy módosítsák azokat. A jogirodalom által „*opting out*”-ként ismert jelenség többféle tőből fakad. Az Egyesült Államokban a Uniform Commercial Code használata oly mértékben elterjedt, hogy kiszorítja az Egyezmény alkalmazását, sőt, egyes szerzők megállapítják, hogy a bíróságok nem veszik a fáradságot az Egyezmény szövegének tanulmányozására sem²³. Ugyanerről a jelenségről számolnak be Ausztrália²⁴ esetében is. Sőt, még Németország esetében is egy 2004-ben végzett kutatás megállapítja, hogy a gyakorló ügyvédek 45% általában kizárja a Egyezmény alkalmazását²⁵.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a magyar ügyvédi gyakorlatban nem jellemző általában a jog kizárásának, mint szerződéses feltételnek az alkalmazása, ugyanakkor amennyiben a felek élnek a jog kizárásának lehetőségével, akkor ezt kifejezetten a Bécsi Vételi Egyez-

²³ Grbic, Kina: *Putting the CISG Where it Belongs: in the Uniform Commercial Code*. *Touro Law Review*, Vol. 29., 2012. 173. o.

²⁴ Spagnolo, Lisa: *The Last Outpost: Automatic CISG Opting Outs, Misapplications and the Costs of Ignoring the Vienna Sales Convention for Australian Lawyers*. *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 10. 2009. 159–160. o.

²⁵ Meyer, Justus: *UN-Kaufrecht in der deutschen Anwaltspraxis*. *Rabels Zeitschrift für Ausländisches und Internationales Privatrecht*, BD69, 457-486. o.

mény viszonylatában teszik. A kutatási eredmények alapján az Egyezmény kizárásával a 35 válaszadóból 6 szokott élni, de mind a 6 válaszadó évi 10 ügyletnél többet szerkesztő ügyvédi iroda. Az Egyezmény kizárásának okait a válaszadók az alábbiak szerint indokolták.

3. ábra

Az Egyezmény kizárásának okai

„Nemzetközi adásvétel esetén eladói oldalon sok esetben előnyösebb csak a magyar anyagi jog alkalmazása. A Bécsi Vételi konvenció kifejezett kizárás hiányában szintén alkalmazandó, és mivel a konvenció bizonyos területeket nem szabályoz, jogvita esetén „megkettőződik” az alkalmazandó jog, mely bonyolítja az ügy elbírálását.”
„A nemzetközi gyakorlatban számos ok miatt nem elfogadott [a CISG], szinte kivétel nélkül minden szerződés kizárja annak alkalmazhatóságát”
„Az ügyfél kifejezetten kéri az egyezmény kizárását.”
„Eladói oldalon előnyösebb csak a magyar anyagi jog alkalmazása a CISG kizárásával.”
„CISG a nemzetközi gyakorlatban nem elfogadott”
„A szerződő partner kérésére a Bécsi Egyezményt zárjuk ki”

A bíróságoktól kapott válaszok alapján összefoglalóan elmondható, hogy az ott megfigyelt gyakorlatban nem volt releváns sem a Bécsi Vételi Egyezmény, sem más jog kizárása (egyetlen bíró sem számolt be ilyen eseményről a gyakorlatából).

Megfontolandó kérdés ugyanakkor, hogy a kizárás elmaradása vajon nem az Egyezmény ismeretének hiányából származik-e? Az ügyvédi

gyakorlatból kapott válaszok alapján ugyanis a kereskedelmi szerződések szerkesztő jogi képviselőik 28%-a még nem találkozott a Bécsi Egyezmény szabályaival (sic!), a Bíróságok esetében ez az arány még elgondolkodtatóbb: az 50 válaszadóból 27, vagyis több mint a válaszadók fele nem találkozott még joggyakorlatában a Bécsi Egyezmény rendelkezéseivel!

IV. Összefoglaló gondolatok

A 2015. év során folytatott empirikus kutatás első eredményei is mutatják, hogy a Bécsi Egyezmény joggyakorlatának, megfelelő alkalmazásának, – horribile dictu – ismertségének elősegítése érdekében bőven akad teendő mind a jogi oktatásban, mind a jogi továbbképzésben. Az Egyezmény egységes és nemzetközi értelmezése körében hiánypótló lenne egy esetjogi adatbázis létrehozása, hogy a nyelveket kevésbé beszélő jogász kollégák is hozzáférhessenek a nemzetközi joggyakorlathoz. E tekintetben a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karának Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszéke fontos előrelépést tervez a következő években.

Felhasznált irodalom

- (1) Grbic, Kina: *Putting the CISG Where it Belongs: in the Uniform Commercial Code*. *Touro Law Review*, Vol. 29., 2012. 173–203. o.
- (2) Sándor Tamás: *Nemzetközi adásvétel*. Napra-Forgó Kiadó, Budapest, 1990.
- (3) Sándor Tamás – Vékás Lajos: *Nemzetközi adásvétel*. HVG ORAC, Budapest, 2006.

- (4) Spagnolo, Lisa: *The Last Outpost: Automatic CISG Opting Outs, Misapplications and the Costs of Ignoring the Vienna Sales Convention for Australian Lawyers*. Melbourne Journal of International Law, Vol. 10. 2009. 141–216. o.
- (5) Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca – az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányjai és eredményei*. Doktori értekezés, Budapest, 2009.
- (6) Szabó Sarolta: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok a XXI. században – a Bécsi Vételi Egyezmény a magyar bírói gyakorlatban. In: Raffai Katalin (szerk): *Tanulmányok Bánrévy Gábor tiszteletére*, Pázmány Press, 2011. 10–52. o.
- (7) Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi lingua franca – az egységes értelmezés és alkalmazás újabb irányjai és eredményei*. Budapest, Pázmány Press, 2014.
- (8) UNCITRAL: *Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, 2012 Edition. Bécs, 2012.
- (9) Vörös Imre: *Az áruk (ingó dolgok) nemzetközi adásvételéről szóló Bécsi Egyezmény és jogalkalmazási gyakorlata: az egyezmény hatálya, általános rendelkezései és a szerződés megkötése*. Külgazdaság 2003/7–8. 93–108. o.
- (10) Vörös Imre: *Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I-III*. Krim Bt, 2004.

A TRANSZATLANTI KERESKEDELMI TÁRGYALÁSOK ÉS A BERUHÁZÁSI VITARENDEZÉS REFORMJA

HORVÁTHY BALÁZS*

Bevezető gondolatok

Az alábbi ünnepi írás előtörténete akkoriban kezdődött, amikor Milassin László a győri jogi kar alapító oktatójaként Európai Jogi Tudományos Diákkört szervezett 1998-ban, amelyhez hallgatóként nagy örömmel csatlakoztam. A diákkör Milassin tanár úr irányítása mellett pezsgő szellemi műhellyé vált: uniós témájú konferenciákra, rendezvényekre jártunk, tanulmányi kirándulásokon vehettünk részt és nem mellesleg a TDK adta ki tanár úr főszerkesztése mellett az Európai Jogi Hírlevelet, amely a hosszú évek távlatából visszatekintve műfajilag méltán nevezhető a mai szakmai blogok előfutárának. Minden bizonnyal a diákkör e szakmai háttérének és egyben barátságos légkörének volt betudható, hogy szakdolgozatomat tanár úrhoz írtam, valamint hogy az egyetem elvégzését követően a tanszéken maradtam. E közel két évtizedes előtörténetre jó szívvel visszagondolva köszöntöm Milassin László tanár urat 65. születésnapja alkalmából és ajánlom tiszteletére az alábbi írást, amely a transzatlanti kereskedelmi tárgyalások és a befektető-állam közötti vitarendezési mechanizmus

* *Egyetemi docens (Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék), tudományos munkatárs (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet).*

(*Investor-State Dispute Settlement Mechanism – ISDS*) egyes összefüggéseit vizsgálja. Elsőként a TTIP-tárgyalások hátterét és a vitarendezési mechanizmussal kapcsolatban megfogalmazott kritikákat mutatja be, amelyet az Európai Bizottság beruházási bírósági rendszerről szóló koncepciójának az elemzése követ.

I. A transzatlanti kereskedelmi tárgyalások társadalmi környezete és a vitarendezési mechanizmussal szemben megfogalmazott kritikák

Habár a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségről (*Transatlantic Trade and Investment Partnership – TTIP*) az Európai Unió és az Egyesült Államok közötti tárgyalások jelenleg is folyamatban vannak, jelen sorok megfogalmazásakor egyre kevésbé tűnik valószínűnek, hogy a tervezett menetrend szerint a felek a tárgyalásokat 2016-ban képesek lesznek lezárni. A 2013-ban megindult folyamat célkitűzése átfogó beruházási és kereskedelmi egyezmény megkötése lenne, amely a klasszikus árukereskedelmi liberalizációt érintő témakörökön túllépve az EU és az USA kétoldalú gazdasági kapcsolatainak további mélyítéséhez járulhatna hozzá.¹ Megemlíthető, hogy a felek között a TTIP nem az első próbálkozás bilaterális kereskedelmi egyezmény létrehozására. 1994 és 1996 között a Transzatlanti Szabadkereskedelmi Övezet (*Transatlantic Free Trade Area – TAFTA*) ötlete intenzív gondolkodás középpontjában állt. Formális tárgyalások azonban ezzel

¹ A bilaterális kapcsolatok erősítésének szándékát a 2008-as pénzügyi válságot követő gazdasági környezet (alacsony növekedés, fiskális és monetáris eszközben rejlő lehetőségek kimerülése) jelentősen befolyásolta: Ld. Felbermayr, Gabriel J. – Larch, Mario: *The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Potentials, Problems and Perspectives*. CESIFO Forum, 2013/2., 49. o.; Horváthy

kapcsolatban sosem indultak, amelynek oka lehetett, hogy az EU és az USA akkoriban még egyaránt multilaterális szinten próbált erőfeszítéseket tenni az újonnan létrejött WTO stabilizálása érdekében.² A jelenlegi tárgyalások előzménye a 2011. november 28-án José Manuel Barroso, Herman Van Rompuy és Barack Obama, az USA elnöke részvételével megtartott csúcstalálkozó volt, amelyen a felek magas szintű munkacsoportot (*High Level Working Group on Jobs and Growth*) hoztak létre. A munkacsoport feladat volt beazonosítani azokat az eszközöket, melyek az EU és USA közötti kereskedelmi és befektetési kapcsolatok erősítését szolgálhatják. A munkacsoport 2012-ben közzétett előzetes elemzése a legoptimálisabb eszközként a bilaterális kereskedelmi egyezmény megkötését javasolta. A végeleges dokumentumot 2013-ban fogadták el,³ amely a tárgyalások elsődleges céljaként az ipari termékek, agrártermékek, szolgáltatások, közbeszerzések és szellemi tulajdonjogok további liberalizációját jelölte meg.

A transzatlanti kereskedelmi tárgyalások iránt nem csak az akadémiai közegek, hanem a társadalom részéről is erőteljes kritikai érdeklődés volt tapasztalható,⁴ amely a tervezett megállapodás gazdasági súlyának tükrében, illetve a TTIP által célzott témaköröket alapul véve

Balázs: *The Transatlantic Trade and Investment Partnership – The Revival of Bilateralism?* In: Gömbös Csilla – Kálmán János – Keserű Barna Arnold (Szerk.): *Global and Local Issues from the Aspects of Law and Economy: 9th Batthyány Summer School Proceedings*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2014. 15–32. o.

² Wróbel Anna: *Multilateralism or bilateralism: The EU trade policy in an age of the WTO crisis*. *Ekonimika*, 2013/3., 20. o.

³ Európai Bizottság: *Final Report High Level Working Group On Jobs And Growth*. Brüsszel, 2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/february/tradoc_150519.pdf.

⁴ A TTIP-pel kapcsolatos közvélemény átfogó elemzéséhez ld.: Ziegler Dezső Tamás: *TTIP and its Public Critique: Anti-Globalist Populism vs Valid Dangers*. *Studies in International Economics – Special Issue of Külgazdaság*, 2016/2.

nem volt meglepő. Ami a tervezett egyezmény gazdasági súlyát illeti, az EU és az USA közötti kereskedelmi kapcsolatok a világ legjelentősebb bilaterális relációja a kereskedelmi statisztikák adatainak tanúsága szerint, vagyis ebben a tekintetben a 2013-ban megindult transzatlanti tárgyalások mindenképpen az uniós kereskedelempolitika történetének egyik legjelentősebb mérföldkövét jelentik. A világkereskedelem forgalmának mintegy harmada az Európai Unió és az Egyesült Államok két partja között bonyolódik, mindkét fél a másik jelentős exportpiacának tekinthető, és kiemelt jelentőséggel bírnak a beruházási kapcsolatok.⁵ Az elmúlt években az árukereskedelem és a szolgáltatási ágazat által generált forgalom éves szinten hozzávetőleg 800–1000 milliárd euróra rúgott, és évenként mintegy 3500–4000 milliárd euró összegű befektetés mozog a transzatlanti régióban.⁶ Tartalmi szempontból nézve pedig a tervezett transzatlanti megállapodás jelentősége abban is megmutatkozik, hogy a TTIP lényegesen túllépne a multilaterális kereskedelmi szabályozás által biztosított kereteken. A két fél között már jelenleg is alacsonynak tekinthető átlagvámok mellett nem a hagyományos kereskedelempolitikai eszközöket,⁷ hanem elsősorban a kereskedelem technikai akadályainak lebontását

⁵ 2015-ben az áruimport tekintetében az EU az USA legjelentősebb kereskedelmi partnere 21,63%-os részesedéssel (második helyen Kanada szerepel), míg az USA 14,4%-kal az EU második legjelentősebb partnere (az első Kína). US Department Of Commerce – International Trade Administration: *Top U.S. Trade Partners*. Washington, 2016. http://www.trade.gov/mas/ian/build/groups/public/@tg_ian/documents/webcontent/tg_ian_003364.pdf; Európai Bizottság: *Client and supplier countries of the EU28 in merchandise trade*. Brüsszel, 2016. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf.

⁶ Európai Bizottság: *Countries and regions – United States*. Brüsszel, 2016. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/>.

⁷ Az USA által alkalmazott vámok átlaga 3,5%, az Európai Unió esetében 5,2%. Az átlagtól jelentősen eltérő vámokat mindkét fél csak a szenzitív jellegű ter-

célozná.⁸ Ezen túlmenően a felek a tervezett egyezménybe integrálni kívánják olyan kereskedelmi túlműtató – környezetvédelmi, szociálpolitikai, emberi jogi – szempontokat is, melyek adott esetben a szerződő felek jövőbeni, a kereskedelmi forgalmat is érintő szabályozási mozgásterét befolyásolhatják.

Az említett kritikai közérdeklődés akadályát képezte azonban, hogy a kereskedelmi tárgyalásokkal kapcsolatos információk nyilvánossága – a kereskedelmi diplomácia korábbi gyakorlatából kifolyólag – lényegesen korlátozott volt. Az ennek nyomán kibontakozó transzparencia-vita a TTIP-el összefüggő véleményeket – beleértve a vitarendezéssel kapcsolatos kritikákat – egy mederbe terelve végül elérte célját és az Európai Bizottság 2015 januárjában a tárgyalási mandátumához kapcsolódó

mékek esetében alkalmaz (pl.: textil és ruházati termékek, cipők, dohány, cukor, tejtermékek és egyes zöldségek, gyümölcsök). Európai Bizottság: *Executive summary of the impact assessment on the future of the EU-US trade relations*. SWD(2013) 69 final (12.3.2013) http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150760.pdf.

⁸ Az Európai Bizottság megbízása alapján a CEPR által készített hatástanulmány szerint éves szinten a gazdasági előnyök összesen az EU esetében 119 milliárd eurót, míg az USA 95 milliárd eurót tennének ki. Az elemzés szerint ezen előnyök hozzávetőleg 80%-a kereskedelmet érintő technikai és adminisztratív korlátok lebontásából keletkezhetne. Centre for Economic Policy Research (CEPR): *Reducing transatlantic barriers to trade and investment – An economic assessment*. Brüsszel, 2013. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf. Mindazonáltal nem hagyható figyelmen kívül, hogy független elemzések adatai – elsősorban az eltérő módszertani háttér miatt – lényeges szórást mutatnak, ezek összehasonlításához ld.: Kutasi Gábor: *A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Társulás és a növekedés – Gyakorlati és módszertani kérdések*. Köz-Gazdaság 2015/3., 57–71. o. Valamint e „szórás” másik végpontja a pozitív hatásokat megkérdőjelező elemzések, ld.: Capaldo, Jeronim: *The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability*. Tufts University Global Development and Environment Institute Working Paper, No. 14-03., 2014. október.

dokumentumokat teljes körűen nyilvánosságra hozta.⁹ Ez paradigmaticus változást jelentett, hiszen a tárgyalások megindulásakor 2013-ban a közvélemény még csak egy nyilvános összefoglalót¹⁰ ismerhetett meg a mandátumból. Végül azonban az Európai Bíróság döntése,¹¹ valamint az Európai Ombudsman vizsgálata¹² az Európai Bizottságot a kezdeti kommunikációs politikájának felülvizsgálatára készítette és nagyobb teret adott a nyilvánosságnak, valamint a tárgyalások átláthatóságának.¹³ A közvélemény kritikája azonban nem csak a TTIP kommunikációjának mikéntjét volt képes befolyásolni. Ennek nyomán az Európai Bizottság a tervezett egyezmény egyes tartalmi elemire vonatkozó pozícióját is újragondolta, melyek közül kiemelt jelentőséggel bír a jelen írás tárgyát képező témakör, azaz a vitarendezési szabályok (ISDS) kialakításának kérdése.¹⁴ A beruházók és az államok közötti

⁹ Azóta a tárgyalat szövegtervezetek folyamatosan elérhetőek a Bizottság honlapján az alábbi oldalon: <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1230>.

¹⁰ Európai Bizottság: *Directives for the negotiation on the Transatlantic Trade and Investment Partnership between the European Union and the United States of America*. (11103/13), Brüsszel, 2013. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11103-2013-DCL-1/en/pdf>.

¹¹ C-350/12 P. Tanács kontra Sophie in't Veld, ECLI:EU:C:2014:2039.0. Az Európai Bíróság döntése nem közvetlenül a TTIP, hanem más kereskedelmi tárgyalások dokumentumainak a nyilvánosságát érintette, viszont mivel a Bíróság egyértelműen a Parlament álláspontját támogatta a dokumentumokhoz való hozzáférés kapcsán, így a döntés befolyásolta TTIP-ről kibontakozóban lévő transzparencia-vitát. Az eset elemzéséhez ld.: Delimatsis, Panagiotis: *TTIP, CETA, TiSA Behind Closed Doors: Transparency in the EU Trade Policy*. TILEC Discussion Paper No. 2016-020., 9–11. o.

¹² Európai Ombudsman OI/10/2014/RA (2015.01.06.): *Decision of the European Ombudsman closing her own-initiative inquiry OI/10/2014/RA concerning the European Commission*.

¹³ Delimatsis i.m. 22. o.

¹⁴ *Statement of concern about planned provisions on investment protection and Investor-State Dispute Settlement (ISDS) in the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)*.

vitarendezés alapmodellje a befektetési egyezményekben meghonosított intézmény, amely lényegileg tér el a nemzetközi kereskedelmi jogban jellemző – pl. a WTO keretében alkalmazott –, kizárólag csak az államok közötti viták feloldását lehetővé tevő kvázi-bírói fórumok sajátosságaitól. Az ISDS mögött meghúzódó jogpolitikai indok voltaképpen a beruházóknak nyújtott kiegészítő garancia, amely közvetlen perlési lehetőséget biztosít a tőkeimportőr államokkal szemben azokban az esetekben, ha az állam nem tartaná be az egyezményben vállaltakat és ezáltal sértené a beruházó érdekeit.¹⁵

A beruházó-állam közötti vitarendezés kapcsán megfogalmazott kritikák közül három fontosabb szempontot kell kiemelni. Az intézményt eleve szükségtelennek tartó kritikák¹⁶ hangsúlyozták, hogy az ISDS léte alapvetően a fejlett tőkeexportőr és a feltörekvő tőkeimportőr államok közötti bilaterális befektetési egyezményekben indokolható. Ezekben az esetekben a tőkeimportőr állam törékenyebb jogrendszere, az igazságszolgáltatással összefüggő elvek és intézmények hiányosságai olyan kockázatot jelenthetnek a befektetőknek, amellyel szemben az ISDS pótlólagos garanciát biztosít. Az Európai Unió fejlett kereskedelmi partnereivel kötött megállapodásaiban viszont ilyen garanciára nincs szükség, hiszen a befektetők adott esetben egy jogtalan kisajátítással,

2014. https://www.kent.ac.uk/law/isds_treaty_consultation.html.

¹⁵ Az ISDS jogpolitikai indokaihoz ld. Weaver, Mark A.: *The Proposed Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): ISDS Provisions, Reconciliation, and Future Trade Implications*. Emory International Law Review, 2014/1., 235–236. o.; valamint Kleinheisterkamp, Jan: *Is there a Need for Investor-State Arbitration in the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)?* London School of Economics Law Department, 2014. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2410188.

¹⁶ Martti Koskeniemi: *Finland's legislative power may be in jeopardy*. Helsinki Times, 2013., (interjú). <http://www.helsinkitimes.fi/finland/finland-news/domestic/8717-professor-finland-s-legislative-power-may-be-in-jeopardy.html>.

vagy más jogsértéssel szemben a rendes állami bíróságok előtt is minden kockázat nélkül felléphetnének. Emellett szintén kifogásként vetődik fel, hogy az ISDS az államok szabályozási autonómiáját lényegesen beszűkítheti, ugyanis a befektetés megvalósítását követően a fogadó állam által pl. közpolitikai megfontolás mentén bevezetett korlátozás – amely a befektető tevékenységét negatívan befolyásolja, ezáltal rontja a befektetésének a megtérülését – peresíthető a vitarendezésen keresztül. Következésképpen e logika szerint a magas kártérítési összegtől való félelem eltántoríthatja az érintett államot attól, hogy pl. olyan új környezetvédelmi, szociálpolitikai stb. normát vezessen be, amely a befektető termelési költségeit megnövelné. Végül az ISDS intézményi megoldásával kapcsolatos kritikai nézeteket érdemes megemlíteni. A legelterjedtebb modell ad hoc választottbíráskodáshoz hasonló intézményi megoldást vesz alapul (pl. ICSID), amelyben az eseti választottbírói feladatokat többnyire a befektetési jogban jártas ügyvédek látják el. Kizáró szabályok hiányában és a fórum eseti jellege miatt azonban gyakori, hogy a választottbírák más ügyekben vállalatokat is képviselnek, ami komoly érdekkonfliktusokat eredményezhet.

Az Európai Bizottság kezdeti tárgyalási pozíciója még a klasszikus intézményi megoldásra épült, azonban látva az ISDS intézményével szembeni kritikai nyomást, nyilvános konzultációt kezdeményezett a vitarendezési szabályokról. Ennek eredményeit figyelembe véve 2015 szeptemberében szövegtervezetet dolgozott ki és állandó befektetési bíróság koncepciójára – befektetési bírósági rendszerre – tett javaslatot, amelyek alapvonalait az alábbiakban ismertetjük.¹⁷

¹⁷ Európai Bizottság: *Draft text TTIP – Investment*. Brüsszel, 2015. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.

II. Az Európai Bizottság tervezete a befektetési bírósági rendszerről

Az Európai Bizottság által javasolt új vitarendezési szabályok szakítanak az ISDS hagyományos *ad hoc* választottbírói megoldásaival és egy kétszintű, állandó és bírói típusú vitarendezés alapjait fektetik le. Az Európai Bizottság javaslattal kapcsolatos kommunikációja már kiemelte, hogy a koncepció nem csak a TTIP esetében képezi majd az EU tárgyalási álláspontját, hanem a folyamatban lévő további tárgyalásokra, illetve a Szingapúrral már letárgyalt, valamint a Kanadával megkötendő megállapodásra (CETA) is hatással lehet.¹⁸ Az utóbbi vonatkozásban a felek 2016. február végén meg is állapodtak, minek eredményeképpen módosították a CETA szövegét és az Európai Bizottság javaslata alapján alakították ki a befektető-állam közötti vitarendezési szabályokat.¹⁹ Mivel a CETA végleges szövege már aláírás és ratifikáció előtt áll, a befektetési bírósági rendszer koncepcióját célszerű e véglegesített szerződésszöveg alapján vizsgálni, hiszen a Bizottság feltehetőleg ehhez hasonló szövegváltozathoz fogja tartani magát a TTIP-tárgyalásokon is.

A befektetési bírósági rendszer koncepciója alapjaiban változtatja meg az ISDS hagyományos modelljét és számos olyan kérdésre kíván reflektálni, melyek a tárgyalásokat övező vitákban felszínre kerültek.

¹⁸ European Bizottság: *Fact Sheet – Reading Guide (Draft text on Investment Protection and Investment Court System in the Transatlantic Trade and Investment Partnership)*. Brüsszel, 2015. szeptember 16., http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5652_en.htm.

¹⁹ Ehhez ld.: Horváthy Balázs: *A CETA új vitarendezési mechanizmusa*. MTA TK Lendület-HPOPs Kutatócsoport Blogoldala (2016.04.04.), <http://hpops.tk-mta.hu/blog/2016/04/a-ceta-uj-vitarendezesi-mechanizmusa>.

Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy az új szabályok kínálnak-e megoldást a fent említett három kritikai felvetésre.

A legalapvetőbb kritikai megfontolással, vagyis az ISDS indokoltságának vitatásával kapcsolatban az új szabályok üzenete, hogy a vitarendezési rendszerre szükség van ugyan, de egy új intézményi modellel kell felváltani a klasszikus megoldásokat. Az Európai Bizottság hivatalos kommunikációja erre épül és kifejezett hangsúlyt kap annak szükségessége, hogy a jelenleg alkalmazott arbitrációs modellt felül kell vizsgálni.²⁰

A fent tárgyalt második vitapontra, vagyis a felek szabályozási autonómiájának beszűkülésére, a Bizottság tárgyalási pozíciója már konkrétabb válaszokat ad.²¹ Az eredeti vitarendezési szabályok is említették a felek szabályozáshoz való jogát, azonban a koncepció ezt még nyomatékossabbá teszi és a szöveg megfogalmazását pontosította. Ennek értelmében a feleknek továbbra is lehetőségük lenne legitim közpolitikai célok érdekében szabályozásokat elfogadni, példának okáért az egészség, biztonság, környezet, közérkölc, szociális biztonság, fogyasztók, vagy a kulturális sokszínűség védelme érdekében. Lényeges, hogy a CETA esetében a szabályozáshoz való jog deklarálását a szöveg kiegészíti azzal az értelmező megállapítással, hogy önmagában nem jelenti az egyezmény megsértését, ha a felek olyan szabályozást fogadnak el, amely kedvezőtlenül érinti a befektetést vagy a befektető

²⁰ Malmström, Cecilia: *Proposing an Investment Court System*. Brüsszel, 2015 szeptember 16. https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/malmstrom/blog/proposing-investment-court-system_en.

²¹ Szarvas Erik: *A kétoldalú és multilaterális kereskedelempolitika mint a globalizáció szabályok közé sorításának az eszköze*. Külügyi Szemle, 2015/3. , 137. o.

várakozásait, beleértve a profittal kapcsolatos jövőbeni elvárásokat.²² Fontos továbbá, hogy a szövegben az előzőeken túlmenően a befektetésvédelmi alapelvek közül az tisztességes és méltányos bánásmód (*fair and equitable treatment*) részletes magyarázatot kapott.²³

Az Európai Bizottság reformjavaslata az ISDS intézményi megoldásait érintő kritikai megfontolásokra is reagál azáltal, hogy az eseti választottbíróvási modellt egy kétszintű állandó bírósági rendszerrel váltaná fel. Az állandó Törvényszék (*Tribunal of First Instance*) a szerződő felek által közösen kinevezett 15 bíróból állna, akik közül 5-5 fő USA és uniós állampolgársággal, illetve 5 fő harmadik ország állampolgárságával rendelkezne. A szövegtervezet emellett kvalifikációs kritériumként írja elő, hogy jelölteknek meg kell felelniük az államukban a bírák kinevezésére vonatkozó feltételeknek, vagy elismert szakértelemmel rendelkező jogászoknak kell lenniük. Az egyes ügyekben háromtagú bírói tanácsok járnak majd el. Az eljárás másodfokon Fellebbezési Törvényszék (*Appeal Tribunal*) elé kerülhetne. Fellebbezés benyújtására jogalkalmazási és jogértelmezési hibára, a tényállási elemek hibás értelmezésére, valamint a formai eljárási szabályok megsértésére hivatkozással lenne lehetőség. A Fellebbezési Törvényszék a felek által közösen kinevezett 6 bíróból állna, melyek közül 2-2 főt az USA és az uniós tagállamok, valamint 2 főt harmadik államok állampolgárai közül jelölnének. A bírácoknak meg kellene felelniük az államukban a legmagasabb bírói tisztségbe történő kinevezéshez szükséges előírásoknak, vagy

²² *Comprehensive Economic and Trade Agreement (továbbiakban: CETA)*, 8.9 cikk 2. bekezdés. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/february/tradoc_154329.pdf.

²³ Ld. CETA 8.10 cikk. Habár egyes kritikák szerint a javaslat ebben a tekintetben túlzottan részletes is, ami rugalmatlanná teszi e modell alkalmazhatóságát. Ld. ehhez: Katona János: *A beruházásvédelem reformja és az EU formálódó beruházásvédelmi politikája – pillanatkép*. Európai jog, 2015/4., 15. o.

elismert szakértelemmel rendelkező jogászok közül kerülhetnének ki. A mindkét fokra alkalmazandó közös szabályok utalnak arra, hogy az eljáró bírácoknak szigorú összeférhetetlenségi és etikai követelményeknek kell megfelelniük. A bírácoknak függetlennek kell lenniük, nem állhatnak semmilyen kormány alkalmazásában,²⁴ és nem vehetnek rész olyan ügyek elbírálásában, melyek esetében közvetlen vagy közvetett érdekkonfliktus állna fenn. Az ISDS modelljét érintő intézményi kritikákban az eltérő eljárási pozíciókból fakadó érdekütközés, vagyis az a helyzet, hogy pl. az ICSID előtt a bírác más ügyekben ügyvédként járhatnak el, kiemelt figyelmet kapott. Minden bizonnyal ennek köszönhető a tervezet rendkívül szigorú kizáró szabálya, amely szerint a bírác más perbeli pozícióban – ügyvédként, szakértőként, tanúként – az egyezmény hatálya alá tartozó folyamatban lévő, vagy akár jövőbeli ügyekben nem járhatnak el.²⁵ Ezzel a koncepció az intézményi kritikák közül a közvélemény által leginkább hangoztatott, etikai szempontból is nehezményezhető kérdésekre kívánt reflektálni.

III. Záró megjegyzések

Az Európai Bizottság befektetési bírósági rendszerről szóló koncepciója – tartalmi és intézményi szempontból nézve egyaránt – valóban gyökeres változást hozhat az elmúlt évtizedekben hagyományosan alkalmazott, befektetők és államok közötti vitarendezési modellhez képest. A bírácokra vonatkozó összeférhetetlenségi és etikai követel-

²⁴ CETA 8.30 cikk (1) bekezdését. Érdekesség, hogy e rendelkezéshez a felek értelmező magyarázatot fűztek, amely szerint önmagában az, hogy egy személy kormányzati szervtől fizetést kap, nem automatikusan összeegyeztethetetlen az etikai kritériumokkal. Ld. a szerződésszövegben 10. lj.

²⁵ Ld. CETA 8.30 cikk (1) bekezdés utolsó mondatát.

mények, az érdemi felülvizsgálat lehetősége – szemben az ISDS modelljében általában alkalmazott rendes bírósági megsemmisítéssel – lényegesen szilárdabb alapokon nyugvó rendszert eredményezhet. Mindemellett az új szabályoknak nem csak az intézményi és eljárási pillérei tükröznek innovatív megközelítéseket, hanem fontos továbbá, hogy az Európai Bizottság által képviselt vitarendezési modell a beruházásvédelemmel összefüggő anyagi jogi szabályokra is hatással lehet. Lényeges törekvés a beruházásvédelem alapelveinek pontosítása, amelynek célja a jogbiztonság mellett egyben annak garantálása is, hogy a szerződő felek legitim közpolitikai indokok mentén igazolható szabályozási mozgástere ne csorbuljon.

Egyelőre még nehezen láthatók előre az Európai Bizottság reformjavaslatában megjelenő „multilateralizációs törekvések” lehetséges hatásai. E megközelítést a CETA véglegesített szabályaiba már integrálták, miszerint a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy az új bírósági vitarendezést modelltént kezelik és törekednek arra, hogy harmadik államok bevonásával multilaterális szintre emeljék.²⁶ A TTIP szempontjából ezen elképzelésnek az eredménye lehet adott esetben, hogy az EU által megkötött egyezmények bírósági intézményeinek a helyét egy nemzetközi fórum váltaná fel, így a jövőben akár közös bírói intézménye lehetne a TTIP-nek, a CETA-nak és az EU által kötött további bilaterális egyezményeknek is. Ebből kifolyólag az Unió által alkalmazott megállapodások esetében nem csak a tartalmi keretek lennének hasonlóak, hanem az egyezményekben rögzített jogintézményeknek – pl. az említett szabályozáshoz való jognak, vagy az tisztességes és méltányos bánásmód elvének is – az értelmezése és gyakorlati alkalmazása egységessé válhatna.

²⁶ CETA 8.29 cikk.

Felhasznált irodalom

- (1) Capaldo, Jeronim: *The Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership: European Disintegration, Unemployment and Instability*. Tufts University Global Development and Environment Institute Working Paper, No. 14-03, 2014. október.
- (2) Delimatsis, Panagiotis: *TTIP, CETA, TiSA Behind Closed Doors: Transparency in the EU Trade Policy*. TILEC Discussion Paper No. 2016-020., 9–11. o.
- (3) Felbermayr, Gabriel J. – Larch, Mario: *The Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Potentials, Problems and Perspectives*. Cesifo Forum, 2013/2., 49–60. o.
- (4) Horváthy Balázs: *A CETA új vitarendezési mechanizmusa*. MTA TK Lendület-HPOPs Kutatócsoport Blogoldala (2016.04.04.), <http://hpops.tk.mta.hu/blog/2016/04/a-ceta-uj-vitarendezezi-mechanizmusa>.
- (5) Horváthy Balázs: *The Transatlantic Trade and Investment Partnership – The Revival of Bilateralism?* In: Gömbös Csilla – Kálmán János – Keserű Barna Arnold (Szerk.): *Global and Local Issues from the Aspects of Law and Economy: 9th Batthyány Summer School Proceedings*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 2014. 15–32. o.
- (6) Katona János: *A beruházásvédelem reformja és az EU formálódó beruházásvédelmi politikája – pillanatkép*. Európai jog, 2015/4., 8–18. o.
- (7) Kleinheisterkamp, Jan: *Is there a Need for Investor-State Arbitration in the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)?* London School of Economics Law De-

- partment, 2014. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2410188.
- (8) Kutasi Gábor: *A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Társulás és a növekedés – Gyakorlati és módszertani kérdések*. Köz-Gazdaság 2015/3., 57–71. o.
- (9) Malmström, Cecilia: Proposing an Investment Court System. Brüsszel, 2015 szeptember 16. https://ec.europa.eu/commission/2014-2019/malmstrom/blog/proposing-investment-court-system_en.
- (10) Pardavi László: *A globális gazdaság vámjogának alapkérdései: különös tekintettel a preferenciális szerződésekre*. Universitas-Győr, Győr, 2015.
- (11) Szarvas Erik: *A kétoldalú és multilaterális kereskedelempolitika mint a globalizáció szabályok közé szorításának az eszköze*. Külügyi Szemle, 2015/3. , 118–141. o.
- (12) Weaver, Mark A.: *The Proposed Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): ISDS Provisions, Reconciliation, and Future Trade Implications*. Emory International Law Review, 2014/1., 225-275. o.
- (13) Wróbel Anna: *Multilateralism or bilateralism: The EU trade policy in an age of the WTO crisis*. Ekonomika, 2013/3., 7–23. o.
- (14) Ziegler Dezső Tamás: *TTIP and its Public Critique: Anti-Globalist Populism vs Valid Dangers*. Studies in International Economics – Special Issue of Külgazdaság, 2016/2., 19–51. o.

AZ EURÓPAI ADÁSVÉTELI JOG FELEMELKEDÉSE ÉS HANYATLÁSA

KIRÁLY MIKLÓS*

Bevezető gondolatok

Míg az UNIDROIT által kidolgozott Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei¹ régen elfoglalták megérdemelt helyüket a kodifikált *lex mercatoria* világában, addig lehetséges regionális megfelelőjüknek, az európai adásvételi jognak a sorsa több mint bizonytalan. 2010 áprilisában az Európai Bizottság szakértői csoportot hívott létre azzal az ígéretes mandátummal, hogy működjön közre az európai szerződési jog olyan Közös Referencia Keretének (*Common Frame of Reference*) kidolgozásában, amely úgy a fogyasztói, mint a kereskedelmi ügyleteket átfogná.² Meglepően rövid idő, azaz 12 hónap (és 12 találkozó) elteltével, a szakértői csoport elkészítette és közzé tette az úgynevezett megvalósíthatósági tanulmányt („*Feasibility Study*”),³

¹ UNIDROIT *Principles of International Commercial Contracts 2010*. UNIDROIT, Rome, 2010. 454. o. (UPICC); Angol-magyar kétnyelvű kiadásban: Király Miklós (szerk.): *UNIDROIT Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei 2010*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 121. o.

² Bizottság 2010/233/EU határozat az európai szerződési jog közös referenciakeretének szakértői csoportja létrehozásáról, HL L 105 (2010.04.27.).

³ A European contract law for consumers and businesses: Publication of the results of the feasibility study carried out by the Expert Group on European contract law for stakeholders' and legal practitioners' feedback. (2011.05.03.). Elérhető: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/feasibility_study_final.pdf

* *Tanszékegyetemi tanár (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék).*

amely tulajdonképpen egy jövőbeni európai szerződési jog általános részi normáit tartalmazta. E munkára alapozva 2011 októberében az Európai Bizottság publikálta a Közös Európai Adásvételi Jogra (CESL) vonatkozó rendelet tervezetét.⁴

Az előzmények alapján feltételezhattük volna, hogy eljött az ideje a régóta dédelgetett terv, az európai szerződési jog megvalósításának. Hiszen ez volt az első alkalom, hogy az Európai Unió hozott nyilvánosságra az adásvételre vonatkozó átfogó jogszabály tervezetet, s ezzel a vállalkozás határozottan meghaladta a jogtudósok kedvelt kutatási témájának szintjét. Azonban 2014 decemberében az újonnan kinevezett Európai Bizottság, munkaprogramjának mellékletében, saját megfogalmazásával élve, „letakarítva a fedélzetet”, visszavonta a CESL javaslatát.⁵ A diplomatikusan megfogalmazott magyarázat szerint ennek indoka az volt, hogy majd egy módosított javaslattal teljes mértékben biztosítsák az elektronikus kereskedelemben rejlő lehetőségek kihasználását a digitális egységes piacon.⁶ Azonban, ez az online adásvételre vonatkozó új kezdeményezés, amely fontos, de jóval szűkebb területre összpontosít, világosan különbözik a Közös Európai Adásvételi Jog eredeti elképzelésétől. Az éles fordulat fontos kérdéseket vett fel: Mi romlott el? Vége van a „Nagy Ábránd-

⁴ Javaslat: Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a közös európai adásvételi jogról. COM (2011) 635 végleges (2011.10.11.)

⁵ „*Clearing the decks*” Ld. az Európai Bizottság honlapját: <http://ec.europa.eu/priorities/work-programme/index>.

⁶ „Módosított javaslat a digitális egységes piacon végbemenő elektronikus kereskedelembe rejlő lehetőségek teljes kiaknázása céljából.” Ld. A Bizottság 2015. évi munkaprogramja – Új kezdet. COM (2014) 910 végleges, II. Melléklet: A visszavonásra vagy módosításra szánt függőben lévő javaslatok listája, 60. pont. A Bizottság összesen 80 korábbi javaslatot vont vissza. Ld. továbbá: Javaslat: Az Európai Parlament és Tanács Irányelve az áruk internetes és egyéb távértékesítésére irányuló szerződések egyes vonatkozásairól. COM (2015) 635 végleges.

nak” az Európai Parlament számtalan határozata ellenére, amely-
lyel az Európai Polgári Törvénykönyv gondolatát támogatta?⁷ Hiába
voltak az Európai Bizottság közleményei, zöld könyvei és jelentései
a szerződési jog harmonizációjáról?⁸ Van-e olyan megfontolandó
tanulság, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni, ha a jövőben a
magánjogok közelítését tervezzük Európában? Visszatekintve az el-
múlt időszak próbálkozásaira, nyilvánvaló, hogy számos probléma

⁷ Resolution of 26 May 1989 on action to bring into line the private law of the Member States (magyarul nem hozzáférhető), HL C 158 (1989.06.26.) 400. o.; Resolution of 6 May 1994 on the harmonisation of certain sectors of the private law of the Member States (magyarul nem hozzáférhető), HL C 205 (1994.07.25.) 518. o.; Resolution of 15 November 2001 on the approximation of the civil and commercial Law of the Member States (magyarul nem hozzáférhető), HL C 140 E (2002.06.13.) 538. o.; Resolution of 2 September 2003 (magyarul nem hozzáférhető), HL C 76 E (2004.03.25.) 95. o.; 2006. március 23-i állásfoglalás az európai szerződésjog és a közösségi vívmányok felülvizsgálata tekintetében a követendő útról, HL C 292 E (2006.12.01.) 109. o.; 2006. szeptember 7-i állásfoglalás az európai szerződésjogról, HL C 305 E (2006.12.14.) 247.o.; 2007. december 12-i állásfoglalás az európai szerződésjogról, HL C 323E (2008.12.18.) 364. o.; 2008. szeptember 3-i állásfoglalás az európai szerződésjog közös referenciakeretéről, HL C 295E (2009.12.04.) 31. o.; 2011. június 8-i állásfoglalás a fogyasztók és a vállalkozások javára szolgáló európai szerződési jog felé történő előrehaladás szakpolitikai választási lehetőségeiről, HL C 380E (2012.12.11.) 59. o.; 2014. február 26-i jogalkotási állásfoglalás a közös európai adásvételi jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról [COM(2011)0635 – C7-0329/2011 – 2011/0284(COD)].

⁸ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Contract Law. COM (2001) 398 végleges (2011.07.11., magyarul nem hozzáférhető); Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. A more coherent contract law. An action plan, COM (2003) 68 végleges (2003.03.15., magyarul nem hozzáférhető); és Bizottság közleménye az európai szerződésjog és a közösségi vívmányok felülvizsgálata tekintetében a követendő útról, COM (2004) 651 végleges (2004. 10.11); valamint a Bizottság Zöld Könyve a fogyasztók és a vállalkozások javára szolgáló európai szerződési jog felé történő előrehaladás szakpolitikai választási lehetőségeiről, COM (2010) 348 végleges (2010.07.01.).

merült fel, és akár néhány elég lett volna közülük a CESL projekt kisiklatására. Az alábbiakban e nehézségek számbavételére teszünk kísérletet.

I. Megosztott jogtudomány

A Közös Európai Adásvételi Jog kidolgozása évtizedes előkészületekre támaszkodott, amely az Európai Bizottság részéről 2001-ben kezdődött⁹ az Európai Szerződési Jogról szóló első közleményével, melyet számos más dokumentum követett. Ugyanakkor, még egy évtizeddel később is a Bizottság Zöld Könyve az Európai Szerződési Jogról¹⁰ nem kevesebb, mint hat lehetséges forgatókönyvet vázolt fel a jövőbeni fejlődésre nézve, a szakértő csoport eredményeinek egyszerű publikálásától egy opcionális jogi eszköz kidolgozásán át az európai szerződési jog rendelet útján való megalkotásáig. 2010 végén mindenesetre az Európai Bizottság úgy döntött, hogy a szerződési jog Közös Referencia Keretét¹¹ olyan választható jogi eszközként (*optional instrument*) fogja elfogadni, amit a felek *sui generis* európai szabályozásként választhatnak szerződéses viszonyaikra.

Az Európai Bizottság elhúzódó gondolkodása a szerződési jog harmonizációjának céljáról és megfelelő eszközeiről valószínűleg az akadémiai közösség, az üzleti élet vagy a fogyasztók képviselőinek

⁹ Nincs mód itt az európai szerződési jog előkészítéséhez fűződő elméleti/akadémiai javaslatok részletes áttekintésére. Az alaposabb elemzéshez ld.: Kieninger, Eva-Maria: *Kodifikationsidee und Europäisches Privatrecht*. Rechtswissenschaft, 2012/4., 411–418. o.; Király Miklós: *Unity and Diversity. The Cultural Effects of the Law of the European Union*. Eötvös University Press, Budapest, 2011. 171–196. o.

¹⁰ COM (2010) 348 végleges (2010.07.01.).

¹¹ Common Frame of Reference, ld. alább.

megosztottságát is visszatükrözte a harmonizáció szükségességét és kívánatos irányait illetően. A jogközelítést támogató érvek, a belső piac szükségleteitől, a határon átnyúló ügyletek támogatásától az üzleti költségek csökkentéséig, a fogyasztóvédelem egységes érvényesítéséig és Európa egykor létezőnek tételezett jogegységének helyreállításáig évtizedek óta jól ismertek.¹²

Azonban a fogyasztói ügyleteket érintő töredékes vagy „pointilista” jogközelítés¹³ gyengeségei komoly és megalapozott kritikákhoz vezettek.¹⁴ Továbbá meglehetősen erős ellenérvek hangsúlyozták a jogrendszerek versenyének fontosságát,¹⁵ más, jelentősebb kereskedelmi akadályok létét,¹⁶ a szerződési szabadság, a jogválasztás és a nemzet-

¹² Ezeket az érveket részletesen kifejtették a „*Towards a European Civil Code?*” c. tematikus tanulmánykötet egymást követő, átdolgozott kiadásaiban. E nemzetközi klasszikus negyedik kiadása 2010-ben jelent meg: Hartkamp, Arthur S. – Hesselink, Martijn W. – Hondius, Ewoud – Chantal, Mak – du Perron, Edgar (szerk.): *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, Nijmegen, 2010.

¹³ Kötz, Hein: *Rechtsvereinheitlichung – Nutzen, Kosten Methoden, Ziele*. RabelsZ, 1986/1. 3. és 5. o., és Vékás Lajos: *Privatautonomie und ihre Grenzen im Gemeinschaftsprivatrecht und in den postsozialistischen Kodifikationen*. In Stumpf, Cordula – Kainer, Friedemann – Baldus, Christian (szerk.): *Privatrecht, Wirtschaftsrecht, Verfassungsrecht, Privatinitiative und Gemeinwohlorizonte in der europäischen Integration*. Festschrift für Peter-Christian Müller-Graff zum 70. Geburtstag am 29. September 2015. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 2015. 102. o.

¹⁴ Legrand, Pierre: *A diabolical idea*. In: Hartkamp – Hesselink – Hondius – Mak – du Perron i. m. 245–272. o.

¹⁵ Collins, Hugh: *European Private Law and the Cultural Identity of States*. *European Review of Private Law*, 1995/3., 353–356. o., Stuyck, Jules: *European consumer law after the Treaty of Amsterdam: Consumer policy in or beyond the internal market?* *Common Market Law Review*, 2000/2., 367–400. o.

¹⁶ Például: (i) új nemzeti műszaki előírások (ii) szokatlan eljárások a termékek tesztelésére és engedélyezésére (iii) megkülönböztető állami támogatások (iv) különböző forgalmi adó rendszerek.

közi választottbíráskodás kínálta lehetőségeket,¹⁷ nemkülönben a különböző jogi kultúrák létezését és hagyományos változatosságuk védelmének fontosságát Európában.¹⁸ Mások még az ügyleti költségek tényleges csökkenését, mint a jogharmonizáció várható eredményét is megkérdőjelezték.¹⁹ Tehát az európai szerződési jog megalkotásának gondolata távolról sem élvezett egyhangú támogatást a profeszszorok, jogászok és más érintettek körében.

II. A különböző források halmozódása

Az elmúlt évtizedekben a Nemzetközi Adásvételről szóló Bécsi Egyezmény (CISG) és az UNIDROIT Alapelvek a szerződési jog közelítésének komoly forrásaivá, példájává váltak. Európában viszont, a tudomány hasonló erőfeszítései annak érdekében, hogy megnyissák az utat a regionális szintű harmonizáció felé, a tervezetek sokszo-

¹⁷ Caruso, Daniela: *The Missing View of the Cathedral: the Private Law Paradigm of European Legal Integration*. Cambridge (Mass.): Harvard Law School, Jean Monnet Working Papers 9, 1996. 51. o.

¹⁸ Brauner, Wilhelm: *Europäisches Privatrecht: historische Wirklichkeit oder zeitbedingter Wunsch an die Geschichte?* Előadás, Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero in Rome, 1997. 4–8. o. Brauner egyetértőleg hivatkozza: Caroni, Pio: *Der Schiffbruch der Geschichtlichkeit. Anmerkungen zum Neo-Pandektismus*. Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte (ZNR), 1994., 85–101. o.

¹⁹ A különböző megközelítések bemutatásához ld.: Gomez, Fernando: *Some Law and Economics of Harmonizing European Private Law*. In: Hartkamp – Hesselink – Hondius – Mak – du Perron i. m. 412–414. o.; továbbá: Posner, Eric. A.: *The Questionable Basis of the Common European Sales Law: The Role of an Optional Instrument in Jurisdictional Competition*. The Law School, the University of Chicago, Institute for Law and Economics Working Paper No 597 (2D Series), 2012.

rozódását eredményezték,²⁰ egyfajta zavarba ejtő változatosságot.²¹ Az Európai Szerződési Jog Alapelveit (PECL)²² 2000-ben és 2003-ban publikálták, az úgynevezett *Lando Bizottság* évtizedes munkájának kiemelkedő eredményeként. Azonban mielőtt a PECL teljes hatását kifejthette volna a jogtudományra és a jogalkotásra,²³ az Európai Bizottság egy három éves kutatási program támogatásába kezdett, hogy előkészítse az úgynevezett Közös Referencia Keretet (CFR). A Bizottság szerint a Közös Referencia Keret több különböző funkciót tölthetett volna be.²⁴

Az akadémiai együttműködés és hálózat végső eredményét 2009-ben publikálták, az előbb említett Közös Referencia Keret Tervezetének

²⁰ Bonell, Michael Joachim: *The CISG, European Contract Law and the Development of World Contract Law*. American Journal of Comparative Law, 2008/1., 11–12. o.

²¹ „*Bewundering variety*”: Zimmermann, Reinhard: *The Present State of European Private Law*. American Journal of Comparative Law, 2009/2. 478. o. Ehhez hasonlóan, ld.: Boelle-Woelki, Katharina: *Unifying and Harmonizing Substantive Law and the Role of Conflict of Laws*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2010. 67. o.

²² Lando, Ole – Beale, Hugh (szerk.): *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. The Hague, London, Boston, Kluwer Law International, 2000. xlviii. és 561 o.; Lando, Ole – Clive, Eric – Prüm, André – Zimmerman, Reinhard (szerk.): *Principles of European Contract Law. Part III*. The Hague, London, Boston, Kluwer Law International, 2003. xxxv. és 291 o.

²³ „*As a result, it is fair to say that shortly after the publication of their final version, the European Principles in a certain sense already belonged to the past, the hope being that they would be revived in a broader framework some time in the future*”, Bonell i. m. 11. o.

²⁴ A Bizottság szerint a CFR számos, különböző feladatot láthatna el: COM (2004) 0651 végleges 2.1.1–2.2.2 pontok. Mindenek előtt lefektetné a szerződési jog elveit, tisztázná alapvető fogalmakat, sőt minta szabályokat is adna, továbbá iránymutatást nyújthatna például a fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelvek felülvizsgálatához. Valamint elméleti megalapozást jelentene az EU jövőbeni jogalkotásához ezen a területen. A CFR-t használhatnák a nemzeti jogalkotók és választottbírók.

formájában (DCFR).²⁵ Természetesen a Közös Referencia Keret Tervezete figyelembe vette az UNIDROIT Alapelveket, és az Európai Szerződési Jog Alapelveit, így van közöttük hasonlóság, azonban távolról sem azonos tartalmú forrásokról van szó.²⁶ Ráadásul az említett igazi, „pán-európai” törekvések mellett, más javaslatok is megfogalmazódtak,²⁷ mint például a francia *Association Henri Capitant*²⁸ által közzé tett, erősen a nemzeti jogi kultúra által befolyásolt dokumentumok, amelyek így más szemléletet és megoldásokat kínáltak. E jelenségek következtében a szakértő csoportnak nemcsak a nemzeti szerződési jogok sokszínűségével kellett szembe néznie, hanem a különböző harmonizációs javaslatok bőségével és szövegeik változatosságával is.²⁹

²⁵ Bar, Christian von – Clive, Eric – Schulte Nölke, Hans (szerk.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. (kivonatolt kiadás), Sellier – European Law Publishers, München, 2009. 643. o. A kutatási eredmények teljes kiadása megjelent: Bar, Christian von – Clive, Eric (szerk.): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. I–VI. kötet. (teljes kiadás), Sellier – European Law Publishers, München, 2009.

²⁶ Bonell, Michael Joachim – Pelleggi, Roberta: *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and Draft Common Frame of Reference: a Synoptical Table*. *Uniform Law Review*, 2009/3., 437–554. o.

²⁷ *Principes Contractuels Communs, Projet de Cadre Commun de Référence, Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française Société de Législation Comparée*. Paris, 2008.; *Terminologie Contractuelle Commune, Projet de Cadre Commun de Référence, Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française Société de Législation Comparée*. Paris, 2008.

²⁸ Association Henri Capitant des amis de la culture juridique française, www.henricapitant.org.

²⁹ Eidenmüller, Horst – Jansen, Nils – Kieninger, Eva-Maria – Wagner, Gerhard – Zimmermann, Reinhard: *The Proposal for a Regulation on a Common European Sales Law*. *The Edinburgh Law Review*, 2012/3.; 305-307. o.

A jogrendszerek és jogi kultúrák közötti hagyományos különbségek időről időre felmerültek a szakértői csoport tárgyalásain is, felidézve a jól ismert vitákat a kívánatos szabályozási megoldások kiválasztása során. Annál is inkább, mert esetenként a különböző hagyományok és megközelítések az egyes szerződési jogi alapelvekben is visszatükröződnek, a PECL-től a DCFR-ig. Például hosszú vita folyt a szakértői bizottságban a szerződés fogalmáról, különös tekintettel a jogi aktus („*juridical act*”) átfogó kategóriájára. Az UNIDROIT Alapelvek és az Európai Szerződési Jog Alapelvei nem adnak definíciót, hanem gyakorlatisan a szerződéskötés szabályaival kezdik,³⁰ ugyanakkor Közös Referenciakeret Tervezete a szerződésekre úgy tekint, mint két vagy többoldalú jogi aktusokra.³¹ Ez a meghatározás annyiban problematikus, hogy a „jogi aktus” elvont kategóriáját nem minden európai magánjog használja. Végül ez a kérdés úgy oldódott meg, hogy a Közös Európai Adásvételi Jog csak a felek szerződési szabadságát deklarálta,³² míg a szerződés fogalmát az ezt kihirdető rendelet tervezete tartalmazta, azzal, hogy elhagyta a jogi aktusra hivatkozást³³ és csak a felek közötti megállapodás fennállására összpontosított.

³⁰ UNIDROIT Alapelvek 2010 1.1. cikk, és PECL 2:101. cikk.

³¹ DCFR „II – 1:101: Meaning of „contract” and „juridical act” (1) A contract is an agreement which is intended to give rise to a binding legal relationship or to have some other legal effect. It is a bilateral or multilateral juridical act. (2) A juridical act is any statement or agreement, whether express or implied from the conduct, which is intended to have legal effect as such. It may be unilateral, bilateral and multilateral.”

³² CESL 1. cikk.

³³ 2. cikk: „Definitions (a) ‘contract’ means an agreement intended to give rise obligations or other legal effects”.

III. A jogalap problémája

Amikor a jogközelítés/jogegységesítés lehetőségeit mérlegeljük, mindig figyelemmel kell lennünk arra, hogy az Európai Uniónak nincs általános jogalkotási hatásköre, új uniós norma alkotásához mindig szükséges egy különös rendelkezés az Európai Unió Működéséről szóló Szerződésben (EUMSZ), amelyre jogalapként hivatkozni lehet. Az Európai Uniónak diffúz vagy töredezett felhatalmazása van a magánjog területén. A Közös Európai Adásvételi Jog esetében vagy az EUMSZ 114. cikkére vagy a 352. cikkére lehet hivatkozni jogalapként. A 114. cikk lehetőséget biztosít arra, hogy a Miniszterek Tanácsa minősített többséggel fogadjon el rendelkezéseket az európai belső piac megteremtése és működése érdekében. A 352. cikk talán első pillanatra úgy tűnhet, mint ami általános jogalkotási felhatalmazást biztosít,³⁴ azonban az Unió intézményei tudatában kell, hogy legyenek egy komoly korlátozásnak, mielőtt a 352. cikk felhívásához folyamodnak. Ez az egyhangúság követelménye a döntéshozatal során, amely világosan szerepel a cikk szövegében, és tulajdonképpen bármely tagállam számára vétőjogot biztosít a Miniszterek Tanácsában. Figyelembe véve, hogy 28 tagállam között egyetértést teremteni sokkal kisebb ügyekben is nehézkes, a 352. cikk aligha lehet kívánatos jogalap a Bizottság számára.

³⁴ Az EUMSZ 352. cikk (1) bekezdés szerint, ha a Szerződésekben meghatározott politikák keretében az Unió fellépése szükséges ahhoz, hogy a Szerződésekben foglalt célkitűzések valamelyike megvalósuljon, és a Szerződések nem biztosítják a szükséges hatáskört, a Tanács a Bizottság javaslata alapján és az Európai Parlament egyetértését követően, egyhangúlag elfogadja a megfelelő rendelkezéseket. Amennyiben a szóban forgó rendelkezéseket különleges jogalkotási eljárás keretében a Tanács fogadja el, a Tanács a Bizottság javaslata alapján és az Európai Parlament egyetértését követően szintén egyhangúlag határoz.

IV. „Második szerződési jog” kontra nemzetközi magánjog és Róma I. Rendelet

Az Európai Bizottság javaslata szerint Közös Európai Adásvételi Jognak az a célja, hogy egyfajta *második szerződési jogként* („*second contract law regime*”) működjön az egyes tagállamok nemzeti jogrendszerain belül.³⁵ Ez a meglehetősen újszerű, de kissé bonyolult hangzó megközelítés³⁶ további magyarázatot igényel: a CESL, mint második nemzeti szerződési jogi szabályozás választása feltételezi, hogy az alkalmazandó nemzeti jognak a kijelölése előzetesen már megtörtént a nemzetközi magánjog, pontosabban az Európai Unióban a Róma I. rendelet szabályai szerint.³⁷ Az irányadó nemzeti jog meghatározása lehet a felek választásának³⁸ vagy a kollíziós normák alkalmazásának eredménye.³⁹ Ezért, bár a Közös Európai Adásvételi Jog választása úgy tűnik, mintha egyetlen döntés volna, logikailag két lépést foglal magában, először az alkalmazandó tagállami jog kijelölését, és ezt követően, már az irányadó nemzeti jog keretei között, a CESL választá-

³⁵ COM (2011) 635 végleges, (9) bekezdés: „E rendelet egy közös európai adásvételi jogot hoz létre. A rendelet a nemzeti szerződési jogok közelítését nem a már meglévő nemzeti szerződési jog módosításának előírásával valósítja meg, hanem – az e rendelet hatálya alá tartozó szerződések tekintetében – az egyes tagállamok nemzeti jogán belüli második szerződési jogi rendszer létrehozásával. E második rendszernek az egész Európai Unióban azonosnak kell lennie, és a már meglévő nemzeti szerződési joggal párhuzamosan fog létezni. [...]”

³⁶ Hesselink, Martijn: *How to opt into the Common European Sales Law. Brief Comments on the Commission's Proposal for a Regulation*. 2012 (20) ERPL, 198. o.; Eidenmüller et al. i.m. 313. o.

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.) HL L 177 (2008.07.04.) 6–16. o.

³⁸ Róma I. rendelet 3. cikk.

³⁹ Róma I. rendelet 4. cikk.

sát.⁴⁰ Ezt a sajátos eljárást nevezi előzetes kapcsolásnak, „*Vorschaltlösung*” Mankowski.⁴¹

A fentiek szerint a Közös Európai Adásvételi Jogot egy a tagállami jogrendszereken belül alvó vagy lappangó második szerződési jognak is tekinthetjük.⁴² A CESL rendelet a választható szerződési jogi szabályokat beépítené a nemzeti jogrendszerekbe, de feltételes értelemben, lévén, hogy csak a szerződő felek választása aktiválhatja a Közös Európai Adásvételi Jog alkalmazását a nemzetközi ügyletekben.

Feltehetően a jogalap kérdésének érzékenysége volt az egyik ok, ami miatt a CESL-t „második szerződési jogként” mutatták be egy *sui generis* 28. európai szerződési jog helyett,⁴³ hiszen ha a CESL nem a nemzeti jogok harmonizálásaként jelenik meg, akkor az EUMSZ 114. cikkét nem lehetne megfelelő jogalappal tekinteni. Azonban ez a megoldás így is problematikus. A 114. cikk nem tartalmaz rendelkezéseket olyan választható szabályozásokra („*optional instruments*”), amelyek valójában nem közelítik egymáshoz a tagállami jogokat, hanem önálló európai normarendszerként lényegében a tagállami jogok mellett, azokkal párhuzamosan léteznek. Az EUMSZ 352. cikke ugyan megfelelő jogalap lehetne az opcionális szabályozások elfogadására, de mindezért súlyos árat kellene fizetni, az egyhangúság követelményének vállalását a Miniszterek Tanácsa döntéshozatalában. A 28 tagállam bármelyike által

⁴⁰ Hesselink i.m. 199. o.

⁴¹ „*Zum CESL komme Man im Prinzip nur, wenn Art 3 oder 4 Rome I-VO zum Recht eines Mitgliedstaates führe. Die Kommission will also das IPR in Gestalt der Rom I-VO Vorschalten. Sie wird eine Vorschaltlösung.*” Mankowski, Peter: *Der Vorschlag für ein Gemeinsames Europäisches Kaufrecht (CESL) und das Internationale Privatrecht.* RIW, 2012/3. 100. o.

⁴² Eltérően a Bécsi Vételi Egyezmény normáitól, amelyek alkalmazását egy ratifikált nemzetközi egyezmény írja elő a hatálya alá tartozó ügyleteknél.

⁴³ Ahogy azt a Róma I. rendelet preambulumának (14) bekezdése előre látta.

alkalmazható vétőjog pedig könnyen megakadályozhatja a szakmailag legjobban előkészített javaslat elfogadását is.

Tény, hogy a CESL tervezetének közzététele előtt nem volt elégséges idő a „második szerződési jog” megközelítés előnyeinak és hátrányainak átgondolására és ezzel együtt „*Vorschaltlösung*” minden jogi finomságának elemzésére. Ez a megoldás meglepetésként érte az akadémiai közösséget, az elmélet képviselőit, jóllehet a javasolt megoldásnak messze ható következményei vannak a tervezett európai szerződési jog és a Róma I. rendelet viszonyára is.

Bár a Róma I. rendelet preambuluma (14) bekezdése számolt a jogegységesítéssel, amikor úgy fogalmazott, hogy „*Ha a Közösség egy megfelelő jogi eszközben az anyagi szerződési jogra vonatkozó szabályokat fogadna el, az általános feltételeket is ideértve, ez a jogi eszköz lehetővé teheti a felek számára, hogy e szabályok alkalmazását válasszák.*” Azonban a CESL javaslatát végül nem egy önálló európai jogi eszközként, egy 28. szerződési jogként mutatták be, hanem egy „második szerződési jogként”, amelyet rendelettel mindegyik tagállam jogrendszerébe beépítenének. Ez a megközelítés hatékonyan semlegesítette volna a Róma I. rendelet fogyasztói szerződésekre vonatkozó 6. Cikk (2) bekezdésének alkalmazását, amely egyébként előírja, hogy „*a felek jogválasztása [...] nem eredményezheti azt, hogy a fogyasztót megfosztják az olyan rendelkezések által biztosított védelemtől, amelyektől – az (1) bekezdés alapján jogválasztás hiányában alkalmazandó jog értelmében – megállapodás útján nem lehet eltérni.*”⁴⁴ A Európa Bizottság értelmezésében, mivel a CESL közös eleme, része volna minden egyes tagállam jogrendszerének, ezért sehol sincs

⁴⁴ „*[A] choice (of law) may not, however, have the result of depriving the consumer of the protection afforded to him by provisions that cannot be derogated from by agreement by virtue of the law which, in the absence of choice, would have been applicable on the basis of paragraph 1.*”

magasabb szintű védelem. A CESL javaslat fogalmazásában: „Az utóbbi rendelkezés ugyanakkor nem bírhat gyakorlati jelentőséggel, ha a felek az alkalmazandó nemzeti jog keretén belül a közös európai adásvételi jogot választották. Ennek oka az, hogy a választott ország jogának közös európai adásvételi jogába foglalt rendelkezések azonosak a fogyasztó országa szerinti közös európai adásvételi jog rendelkezéseivel. Ezért a fogyasztó országának jogszabályai szerinti kötelező fogyasztóvédelem szintje nem magasabb, és a fogyasztót nem fosztják meg a szokásos tartózkodási helye szerinti jogvédelemtől.”⁴⁵ Ez az érvelés nagyon logikusnak tűnhet első olvasatra, de még sem volt meggyőző a fogyasztókat képviselő szervezetek számára, amelyek erősen féltek attól, hogy a CESL nyomán esetleg elveszítik a fogyasztóvédelem egyes tagállamok által biztosított magas szintjét, amely az úgynevezett minimum harmonizáció következtében akár magasabb lehetett az EU irányelvekben lefektetett elvárásoknál is, nem szólva a tagállami jogok esetleges jövőbeni változásairól.

V. Fogyasztóvédelem v. Lex Mercatoria

A fogyasztók védelme mindig egyik kiindulópontja volt a szerződési jog harmonizálásának az Európai Unión belül. Ami a fogyasztói szerződéseket illeti, a hivatkozás az alapvető gazdasági szabadságokra, szintén jól illeszkedik az érvek sorába. Hiszen az uniós szintű fogyasztóvédelem bevallott célja a piaci integráció támogatása, a hozzájárulás az áruk és személyek szabad mozgásához.⁴⁶ A termelési tényezők szabad mozgása nemcsak a kereskedők export-import ügyletei révén

⁴⁵ COM (2011) 635 végleges, 7. o.

⁴⁶ Weatherill, Stephen: *EC Consumer Law and Policy*. London, New York, Longman, 1997. 36–39. o.

valósul meg, de a kereskedők és a más tagállamokban élő fogyasztók vásárlásai révén is. A fogyasztói ügyletek így hangsúlyos szerepet játszanak a belső piac megteremtésében, melyet a harmonizáció pártolói szerint veszélyeztetnek a tagállami jogrendszerek közötti különbségek, lévén, hogy bizonytalanná teszik a fogyasztókat jogaikat illetően, a határon átlépő ügyletek esetén. Éppen ezért törekszik az Unió a fogyasztókat védő közös normák kemény magvának, „*uniform set of fair rules*” megteremtésére.⁴⁷ Az elektronikus kereskedelmének fejlődése tovább erősítette a szándékot a jogközelítésre, tekintettel arra, hogy még könnyebbé vált a fogyasztók számára a vásárlás, más tagállamokban működő kereskedőktől.

Azonban számos elemző rámutatott arra, hogy, a hagyományos módon kötött fogyasztói ügyletek esetében, a nyelvi akadályok, illetve a későbbi kapcsolattartás nehézségei legalább annyira elrettenthetik a fogyasztókat a vásárlásoktól külföldön, mint a nemzeti szerződési jogok közötti különbségek, amit a laikus fogyasztó valószínűleg nem is igazán érzékel.⁴⁸ Továbbá, azon irányelvek, amelyek minimum harmonizációt valósítanak meg, komoly eltérést engednek a nemzeti jogok között.⁴⁹

Ezek után nem meglepő, hogy a CESL előkészítése során különös hangsúlyt kapott a fogyasztók érdekeinek védelme. Mivel a tagállami

⁴⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 1999/44/EK irányelve (1999. május 25.) a fogyasztási cikkek adásvételének és a kapcsolódó jótállásnak egyes vonatkozásairól, preambulum 2 bekezdés. A különböző, fogyasztói ügyletekre vonatkozó irányelvek részletes elemzéséhez ld.: Schulte-Nölke, Hans – Twigg-Flesner, Christian – Ebers, Martin (szerk.): *EC Consumer Law Compendium*. Munich, Sellier European Law Publishers, 2008.

⁴⁸ *Editorial Comments*. *Common Market Law Review*, 1997, 210. o.

⁴⁹ Az Európai Bizottság maga is elismerte ezt közleményének 50. pontjában. Ld.: *A more coherent European Contract Law*. COM (2003) 68 final.

jogok – legalábbis bizonyos mértékig –, már harmonizáltak voltak az EU-ban a fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelvek nyomán, a Közös Európai Adásvételi Jognak – mint második nemzeti szerződési jogi rezsimnek – ugyanazt, vagy magasabb szintű védelmet kellett kínálnia, mint az irányelvekben megtestesülő fogyasztókat védő európai normáknak. Ez nem volt könnyű feladat, annál is inkább, mert a CESL előkészítése párhuzamosan futott az új Fogyasztói Jogok Irányelv (*Consumer Rights Directive (CRD)*) javaslatának kimunkálásával, amelynek változó tartalma egyfajta mozgó célpontot jelentett a Szakértő Csoport számára.⁵⁰

A CESL kodifikációja során nagyon részletes táblázatok készültek annak érdekében, hogy bebizonyítsák, hogy a Közös Európai Adásvételi Jog még sokkal előnyösebb a fogyasztók számára, mint a tagállami jogok kínálta védelem, sőt a Bizottság külön egyetemi kutatást támogatott ebben a témakörben.⁵¹ Tehát a Róma I. rendelet 6. cikk (2) bekezdésének kizárását⁵² a CESL által biztosított magas szintű fogyasztóvédelem volt hivatott ellensúlyozni. Külön jogi eszköz, úgynevezett szabványos tájékoztatót „*standard information notice*”⁵³ dolgoztak ki annak érdekében, hogy az megfelelő tájékoztatást

⁵⁰ Európai Parlament és Tanács 2011/83/EU Irányelv a fogyasztók jogairól, a 93/13/EGK tanácsi irányelv és az 1999/44/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint a 85/577/EGK tanácsi irányelv és a 97/7/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről.

⁵¹ Behar-Touchais, Martine: *Comparison of mandatory consumer protection provisions in the Common European Sales Law proposal and six national laws.* (HR, HU, NL, PL, RO, SE), 2014. A kutatás nemzeti jelentéseken alapult.

⁵² Ld.: fentebb.

⁵³ CESL II. Melléklet, Szabványos Tájékoztató: „Az Ön által megkötni kívánt szerződésre a közös európai adásvételi jog fog vonatkozni, amely a nemzeti szerződési joghoz képest egy választható rendszer, ami a határon átnyúló ügyleteknél áll a fogyasztók rendelkezésére. Ezek a szabályok az Európai Unió egész terü-

kínáljon a fogyasztók számára, amikor a CESL alkalmazása mellett döntenek. Mindennek ellenére a fogyasztói szervezetek nem voltak meggyőződve az opcionális európai szerződési jog megalkotásának szükségességéről. Ráadásul, ami túl kevés volt a fogyasztói szervezeteknek, az túl soknak bizonyult az üzleti élet számára. Az üzlet, de hasonlóképpen a jogtudomány képviselői is a „szabványos tájékoztatót” nehézkes és ügyetlen megoldásnak találták,⁵⁴ ami csak szükségtelenül növeli a kereskedők költségeit. A CESL versenye az EU fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelveivel és a tagállami jogokkal nem kívánt megoldáshoz vezetett.

Felvethető, hogy a CESL-nek talán elsősorban a kereskedelmi, „B2B” ügyletekre kellett volna összpontosítania a siker érdekében, nem kiterjesztve hatályát a fogyasztói, azaz „B2C” szerződésekre, de ebben az esetben éppen az európai szerződési jog megteremtését támogató egyik legerősebb érvről kellett volna lemondani. Sőt, tulajdonképpen aligha volna szükség a kereskedők közötti, határon átlépő ügyletekre új opcionális európai szerződési jogot alkotni, hiszen valójában nincs olyan európai kereskedelmi jog, ami világosan elkülönülne a globális *Lex Mercatoriatól*,⁵⁵ illetve annak kodifikált változata, az UNIDROIT Alapelvek mindig választhatóak nemzetközi kereskedelmi ügyletekre.

tén azonosak, és céljuk, hogy magas szintű védelmet biztosítsanak a fogyasztók számára. Ezek a szabályok csak akkor alkalmazhatóak, ha Ön kifejezi egyetértését, hogy a szerződésre a közös európai adásvételi jog vonatkozzon. [...]”

⁵⁴ Eidenmüller et al. i.m. 321–322. o.

⁵⁵ „Likewise, the idea of a specifically European *lex mercatoria*, as opposed to the international *lex mercatoria* or *lex mercatoria tout court*, seems rather awkward”, Bonnell i.m. 16. o.

VI. Kétkedő tagállamok

A tagállamok többsége soha nem mutatott lelkesedést a CESL elfogadása iránt, sőt inkább visszafogottak voltak, nem függetlenül a fogyasztók, az üzleti élet vagy az elmélet képviselőinek vitáitól, amelyek például a tervezet jogalapjáról vagy jogi természetéről folytattak. Bár a Közös Európai Adásvételi Jogot egyfajta „ártatlan” opcionális instrumentumként jelenítették meg támogatói, a tagállamok mégis úgy tekintettek a CESL-re – talán okkal – mint a jellemzően polgári törvénykönyvekbe foglalt, nemzeti szerződési jogok versenytársára, aminek elfogadása akár a szubszidiaritás elvével is ellentétes lehet. Ráadásul számos tagállam hangsúlyozta, hogy továbbra is hiányzik a meggyőző bizonyíték a szerződési jog területén megmutatkozó jogi sokszínűség magas költségeiről.

Ezen túlmenően, a magánjogi kodifikáció új hulláma indult el, illetve továbbra is folyamatban van számos Közép- és Kelet Európai országban, a piacgazdasághoz való visszatérés továbbgyűrűző hatásaként. Így például az új román polgári törvénykönyv 2011-ben lépett hatályba, míg a cseh és a magyar kódexek 2014-ben.⁵⁶ Ezekben az országokban egy uniós rendelettel kihirdetendő „második nemzeti szerződési jogi rendszer” bevezetése kevésbé volt csábító a jogalkotók számára.

⁵⁶ Vékás i.m. 100. o.

VII. Időnyomás és változó célkitűzések

A Közös Európai Adásvételi Jog 2011 szeptemberében közzé tett javaslata két fő részből állt: egy rendelet tervezetből,⁵⁷ amely az általános szabályokat („*chapeau rules*”) rögzítette, olyan kérdéseket tárgyalva, mint a CESL célkitűzései, hatálya, opcionális természete, alapvető fogalmak meghatározása, határon átnyúló szerződések jellemzői, míg a tulajdonképeni szerződési jogot az I. melléklet tartalmazta.⁵⁸ A szakértői csoport az utóbbi kidolgozásáért volt felelős, pontosabban a szerződési jog első változatáért, amely „*Feasibility Study*” néven jelent meg 2011 márciusában.⁵⁹

2010-ben az Európai Bizottság kiemelt fontosságot biztosított a CESL előkészítésének – valószínűleg azért is, mert akkoriban már gyorsan halványodtak egy minden fogyasztói szerződést átfogó, maximum-harmonizációt biztosító EU irányelv (CRD) megalkotásába vetett remények.⁶⁰ Azonban a magas politikai prioritás erős időnyomást is jelentett egyben, lévén, hogy a jogszabálytervezetnek egy év alatt kellett elkészülnie, ami a vállalkozást szinte a „lehetetlen küldetés” kategóriájába sorolta. Végül a szakértői csoport képes volt a határidő tartására, a tagok kiváló és inspiráló előkészítő anyagokat nyújtottak be, de a sietség elkerülhetetlenül hatással volt a szabályok érettségére és tisztaságára. Az idő szűkössége miatt néhány olyan fontos terület kimaradt, mint a jogellenesség, a jó erkölcsbe ütközés,

⁵⁷ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law.

⁵⁸ A II. melléklet pedig rögzítette az úgynevezett szabványos tájékoztató („*standard information notice*”) szövegét.

⁵⁹ Ld.: fent a 3. lábjegyzetet.

⁶⁰ A teljes harmonizációval összefüggő kritikához ld.: Boele-Woelki i.m. 61. o.

képviselő, jogosult és kötelezett többalanyúság, engedményezés, beszámítás vagy a szerződés nyelvének meghatározása.⁶¹ Más követelményeket is kellett teljesíteni, így például az új opcionális szerződési jognak ésszerűen rövidnek kellett lennie,⁶² és könnyen érthetőnek a laikusok számára. Szükségtelen lenne hosszan indokolni, hogy ezek a külsődleges szempontok és elvárások – a mögöttük meghúzódó jó szándék ellenére is –, idegenek voltak a szerződési jogok évszázadokon át gondosan csiszolt dogmatikájától és terminológiájától.

Ráadásul az előkészítő szakasz során a Bizottság álláspontja ismételtten változott, mégpedig fontos kérdéseket illetően. 2010 áprilisában a munkának kettős célt határoztak meg: egyrészt eszköztár („*tool-box*”) adását az Unió jogalkotói kezébe, azaz olyan alapelvek, fogalmak és mintaszabályok kidolgozását, amelyeket a már létező jogszabályok felülvizsgálata során használnak, annak érdekében, hogy nagyobb koherenciát és jobb minőséget érjenek el jogalkotás során, másrészt, hogy előrelépjen az opcionális szerződési jog kidolgozása irányába.⁶³ Néhány hónap múlva azonban a „*tool-box*” célkitűzés lekerült a napirendről és a figyelem már a választható 28. szerződési jog kidolgozására irányult.⁶⁴ Végül, amikor a CESL tervezetét nyilvánosságra hozta a Bizottság, már úgy tekintett rá, mint a tagállami jogokon be-

⁶¹ COM (2011) 635 végleges (27) bekezdés. Kritikusan elemzi: Eidenmüller et al. op. cit. 308–309. o.

⁶² Körülbelül 150 cikk.

⁶³ Bizottság 2010/233/EU határozat az európai szerződési jog közös referenciakeretének szakértői csoportja létrehozásáról, 2, 5 és 6. Bekezdések.

⁶⁴ Mivel akkoriban az EU-nak 27 tagállama volt, lévén, hogy Horvátországgal még folytak a felvételi tárgyalások, a CESL-t 28. jogrendszernek lehetett tekinteni a szerződési jog területén.

lülü „második szerződési jogra”.⁶⁵ Ezek a koncepcionális változások, amelyek talán a háttérben meghúzódó bizonytalanságra is utaltak, komolyan érintették a szakértői csoport tevékenységét.

VIII. Záró gondolatok

Úgy tűnik, hogy az Európai Bizottság hosszú töprengése, sőt tétovázása a szerződési jog harmonizálásának lehetőségei és kívánatos módszerei tekintetében nem volt indokolatlan. Mert minden előkészítő munka és befektetett energia ellenére még nem jött el az idő a tagállamok választható, „második szerződési jogi rendjét” kihirdető rendelet megalkotására. Ez a célkitűzés túlzónak és időelőttinek bizonyult.⁶⁶ Talán egy a Bizottság által elfogadott ajánlás az európai szerződési jogról, amely nem kötelező jogforrásként csak minta szabályokat, lehetséges eszközöket kínált volna a tagállami jogalkotók számára, a siker nagyobb esélyére tarthatott volna számot az európai integráció jelenlegi szakaszában.⁶⁷

⁶⁵ „A javaslat átfogó célja a belső piac létrehozásának és működésének javítása a vállalkozások határon átnyúló kereskedelme és a határon átnyúló fogyasztói vásárlások bővítésének előmozdításával. Ez a célkitűzés úgy érhető el, ha rendelkezésre áll egy önálló, egységes szerződési jogi szabályrendszer, beleértve a fogyasztóvédelmi rendelkezéseket és a közös európai adásvételi jogot, amelyet a tagállamok nemzeti jogrendszeréinek keretén belül második szerződési jogi rendszernek kell tekinteni.” COM (2011) 635 végleges 4. o. Hasonlóképpen: 6., 8–9. és 11. o.

⁶⁶ Hasonló következtetéshez ld.: Vincze Gabriella: Egy régi ábránd megghiúsul – a közös európai adásvétel (CESL) az európai parlamenti szavazás tükrében. In: Szabó Sarolta (szerk.): *Bonas Iuris* Margaritas Quaerens. Emlékkötet a 85. éve született Bánrévy Gábor tiszteletére. Pázmány Press, Budapest, 2015. 369–387. o.

⁶⁷ Ez tulajdonképpen a „*tool-box*” vagy „*tool-kit*” funkció felélesztése volna.

Sok kérdést tisztázni kell ahhoz, hogy egy igazi európai szerződési jog megszülethessen. Mindenekelőtt több adat szükséges az európai szerződési jogok különbözőségéből eredő költségekről. Meglepően kevés bizonyíték áll rendelkezésre ebben a tekintetben, bár az üzleti költségek csökkentésének szándéka adja az egész vállalkozás egyik legfontosabb kiindulópontját. De támogató statisztikák nélkül nehéz meggyőzni az üzlet képviselőit a célkitűzések ésszerűségéről.

Biztosítani kell továbbá a megfelelő jogalapot: mert, ahogy fentebb kifejtettük, sem az EUMSZ 114. cikke sem 352. cikke nem ideális erre a célra. Az EUMSZ olyan módosítása, ami kifejezetten lehetővé tenné új, *sui generis*, azaz a nemzeti jogokkal párhuzamosan élő, európai szabályozás kialakítását, de az egyhangúság követelménye nélkül, egyengethetné az utat egy jövőbeni európai adásvételi jog elfogadása felé. A testhezállobb jogalap megnyitná az utat a CESL nemzetközi magánjogi értelemben, azaz a Róma I. rendelet szemléletével összhangban lévő választása irányába, tehát elhagyható volna a „második szerződési jog” túlságosan is bonyolult elmélete, azaz a (látszólagos) jogharmonizációt bizonyító, tagállami jogokon át vezető kerülőút.⁶⁸ Szintén szükségesnek tűnik a megalkotandó új európai szerződési jog viszonyának tisztázása az EU fogyasztóvédelmi szabályozásához, pontosabban a fogyasztói szerződésekre vonatkozó irányelvekhez képest. Nem lesz könnyű megtalálni a megfelelő egyensúlyt a nemzetközi kereskedelmi jogban kialakult, vállalkozások közötti ügyletekre szabott megoldások és az eddig jelentős mértékben fogyasztóvédelmi szempontok által vezérelt EU jogi harmonizáció között. A Róma I. rendelet 6. cikk (2) bekezdése alkalmazhatóságának fenntartása, amely biztosítja a fogyasztó szokásos tartózkodási helyének

⁶⁸ Eidenmüller et al. i.m. 356. o.

államában hatályos kötelező fogyasztóvédelmi normák érvényesítését, enyhíthetné a különböző fogyasztói szervezetek aggodalmait és a nyomást a fogyasztóvédelem létező legmagasabb szintjének megteremtésére. Ebben a tekintetben tehát az EU nemzetközi magánjog és a fogyasztóvédelem elvárásai valamint a szerződési jog harmonizációja világosan összekapcsolódik.

Ugyanakkor elmondhatjuk, hogy az eddigi munka igen jelentős mértékben hozzájárult az összehasonlító jog és az európai jogtudomány, a „*European legal scholarship*” fejlődéséhez, a „*culture juridique commune*” megteremtéséhez. Éppen ezért, minden bizonytalanság ellenére egy nap az átfogó európai szerződési jog megteremtésének igénye újra helyet kaphat az EU jogalkotási menetrendjében. A gondolat természetesen nem felejtődött el, a CESL az egyik referencia szöveg marad az európai szerződési jog megalkotásához. Az Európai Részvénytársaság (SE) Statútuma előkészítésének negyven éves története, amely végül meglehetősen váratlanul hozta meg eredményeit,⁶⁹ biztató lehet azok számára, akik továbbra is támogatják a CESL életre hívását. De e cél eléréséhez szükséges a politikai és intézményi támogatás, a világos és egyben távlatos iránymutatás e terv felelősei részéről. Összességében az európai szerződési jog sorsa az EU intézményi dinamikájától és jövőjétől is függ.

⁶⁹ Tanács 2157/2001/EK rendelete (2001. október 8.) az európai részvénytársaság (SE) statútumáról. HL magyar kiadás 6. fejezet 4. kötet, 251–271. o.

Felhasznált irodalom

- (1) Bar, Christian von – Clive, Eric – Schulte Nölke, Hans (szerk): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. (kivonatolt kiadás), Sellier – European Law Publishers, München, 2009.
- (2) Bar, Christian von – Clive, Eric (szerk): *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*. I–VI. kötet. (teljes kiadás), Sellier – European Law Publishers, München, 2009.
- (3) Boele-Woelki, Katharina: *Unifying and Harmonizing Substantive Law and the Role of Conflict of Laws*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden/Boston, 2010.
- (4) Bonell, Michael Joachim – Pelleggi, Roberta: *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and Draft Common Frame of Reference: a Synoptical Table*. *Uniform Law Review*, 2009/3., 437–554. o.
- (5) Bonell, Michael Joachim: *The CISG, European Contract Law and the Development of World Contract Law*. *The American Journal of Comparative Law*, 2008/2., 1–28. o.
- (6) Brauner, Wilhelm: *Europäisches Privatrecht: historische Wirklichkeit oder zeitbedingter Wunsch an die Geschichte?* Előadás, Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero in Rome, 1997.
- (7) Caroni, Pio: *Der Schiffbruch der Geschichtlichkeit. Anmerkungen zum Neo-Pandektismus*. *Die Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte (ZNR)*, 1994, 85–101. o.

- (8) Caruso, Daniela: *The Missing View of the Cathedral: the Private Law Paradigm of European Legal Integration*. Cambridge (Mass.): Harvard Law School, Jean Monnet Working Papers 9, 1996.
- (9) Collins, Hugh: *European Private Law and the Cultural Identity of States*. *European Review of Private Law*, 1995/3., 353–356. o.
- (10) Eidenmüller, Horst – Jansen, Nils – Kieninger, Eva-Maria – Wagner, Gerhard – Zimmermann, Reinhard: *The Proposal for a Regulation on a Common European Sales Law*. *The Edinburgh Law Review*, 2012/3.
- (11) Gomez, Fernando: *Some Law and Economics of Harmonizing European Private Law*. In: Hartkamp, Arthur S. – Hesselink, Martijn W. – Hondius, Ewoud – Chantal, Mak – du Perron, Edgar (szerk): *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, Nijmegen, 2010. 401–426. o.
- (12) Hartkamp, Arthur S. – Hesselink, Martijn W. – Hondius, Ewoud – Chantal, Mak – du Perron, Edgar (szerk): *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, Nijmegen, 2010.
- (13) Hesselink, Martijn: *How to opt into the Common European Sales Law*. Brief Comments on the Commission’s Proposal for a Regulation. 2012 (20) ERPL 1.
- (14) Kieninger, Eva Maria: *Kodifikationsidee und Europäisches Privatrecht*. *Rechtswissenschaft*, 2012/4., 406-431. o.
- (15) Király Miklós (szerk.): *UNIDROIT Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések Alapelvei 2010*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014.

- (16) Király Miklós: *Unity and Diversity. The Cultural Effects of the Law of the European Union*. Eötvös University Press, Budapest, 2011.
- (17) Kötz, Hein: *Rechtsvereinheitlichung – Nutzen, Kosten Methoden, Ziele*. Rabels Zeitschrift, 1986/1., 11–17. o.
- (18) Lando, Ole – Eric Clive – André Prüm – Reinhard Zimmermann (szerk): *Principles of European Contract Law. Part III*. Kluwer Law International, The Hague, London, Boston, 2003.
- (19) Lando, Ole – Hugh Beale (szerk): *Principles of European Contract Law. Parts I and II*. Kluwer Law International, The Hague, London, Boston, 2000.
- (20) Legrand, Pierre: *A diabolical idea*. In: Hartkamp, Arthur S. – Hesselink, Martijn W. – Hondius, Ewoud – Chantal, Mak – du Perron, Edgar (szerk): *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, Nijmegen, 2010. 245–272. o.
- (21) Posner, Eric. A.: *The Questionable Basis of the Common European Sales Law: The Role of an Optional Instrument in Jurisdictional Competition*. The Law School, the University of Chicago, Institute for Law and Economics Working Paper No 597 (2D Series), 2012.
- (22) Schulte-Nölke, Hans – Twigg-Flesner, Christian – Ebers, Martin (szerk.): *EC Consumer Law Compendium*. Sellier European Law Publishers, München, 2008.
- (23) Stuyck, Jules: *European consumer law after the Treaty of Amsterdam: Consumer policy in or beyond the internal market?* Common Market Law Review, 2000/2., 367–400. o.

- (24) Vékás Lajos: *Privatautonomie und ihre Grenzen im Gemeinschaftsprivatrecht und in den postsozialistischen Kodifikationen*. In: Stumpf, Cordula – Kainer, Friedemann – Baldus, Christian (szerk.): *Privatrecht, Wirtschaftsrecht, Verfassungsrecht, Privatinitiative und Gemeinwohlhorizonte in der europäischen Integration*. Festschrift für Peter-Christian Müller-Graff zum 70. Geburtstag am 29. September 2015. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2015. 98–103. o.
- (25) Vincze Gabriella: *Egy régi ábránd megújulás – a közös európai adásvétel (CESL) az európai parlamenti szavazás tükrében*. In: Szabó Sarolta (szerk.): *Bonas Iuris Margaritas Quaerens*. Emlékkötet a 85. éve született Bánrévy Gábor tiszteletére. Pázmány Press, Budapest, 2015. 369–387. o.
- (26) Weatherill, Stephen: *EC Consumer Law and Policy*. Longman, London, New York, 1997.
- (27) Zimmermann, Reinhard: *The Present State of European Private Law*. *The American Journal of Comparative Law*, 2009/2., 478–512. o.

A KORAI EURÓPAI INTEGRÁCIÓS SZERVEZETEK ÉS AZ ESZAK JOGI SZEMÉLYISÉGE

KNAPP LÁSZLÓ*

Bevezető gondolatok

Jelen írás szerzője hallgató kora óta ismeri az Ünnepeletet; Milassin László előadásai révén ismerkedhetett meg az Európai Unió kereskedelmi jogának és a nemzetközi magánjognak a főbb szabályaival, összefüggéseivel. A diploma megszerzését követően doktori tanulmányait az Ünnepelet társtémavezetése mellett kezdte el a győri állam- és jogtudományi doktori iskolában, illetve indult el oktatói-kutatói pályája az általa vezetett Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszéken. E munka írója ezúton is szeretné megköszönni az Ünnepeletnek az elmúlt évek során kapott támogatást és segítséget, valamint a pályakezdetést megkönnyítő kollegiális-baráti tanszéki légkört. Milassin tanár úr mindig nagy hangsúlyt fektetett az egyes jogintézmények lényegének megértése érdekében azok fejlődésének bemutatására, ezért a szerző az Európai Unió jogi személyiségét elemző disszertációjának azon részeit választotta e tanulmány alapjául, amely a második világháború utáni európai integrációs szervezetek és az Európai Szén- és Acélközösség státuszának kialakulását és tartalmát mutatja be.

* Egyetemi tanársegéd (Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék).

I. A nemzetközi szervezetek és jogi személyiségük a második világháborút követően

1945 után világossá vált, hogy az első világháborút lezáró, ún. Párizs környéki békeszerződésekben kialakított szervezeti struktúra alkalmatlan volt a céljának elérésére; az államok érzékelték, hogy a korábbinál szorosabb együttműködés szükséges a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához. Egy újabb világháború borzalmaival elkerülendő, majd az ún. *kétpólusú* világrend kialakulása következtében sorra alakultak a különböző nemzetközi szervezetek, amelyekre a tagállamaik egyre több hatáskört ruháztak át. E szervezetek már nemcsak a tagállamok vonatkozásában fejtették ki tevékenységüket, hanem a nemzetközi közösség mind aktívabb szereplőivé is váltak.

A korszak nemzetközi szervezetei közül a legjelentősebbek a nemzetközi közösség életét máig alapjaiban meghatározó univerzális jellegű szervezetek; ilyen a Nemzetek Szövetsége utódjaként létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete, valamint ennek szakosított intézményei (lásd alább). Emellett számos regionális szervezet is létrejött, például az Arab Liga (1945) vagy az Amerikai Államok Szervezete (1948), illetve az észak-atlanti térség országainak kollektív védelmi szervezeteként az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organization: NATO, 1949). Azonban a legtöbb ilyen szervezetet Európában alapították; ennek az oka abban keresendő, hogy itt az általános hatáskörűnek szánt szervezet mellett végül több, ún. *szektorális* jellegű integrációs szervezetet állítottak fel. Az emberi jogok védelme vált a fő tevékenységi körévé az 1949-ben létrehozott Európa Tanácsnak, az európai újjáépítés céljából nyújtott amerikai segítség csomag kapcsán jött létre az Európai Gazdasági és Együttműködési Szervezet (1948), majd a katonai-védelmi együttműködés kereteit te-

remtette meg a Nyugat-európai Unió (1947, 1948, illetve 1954). A gazdasági tárgyú együttműködés kialakítása céljából alapították meg az Európai Szén- és Acélközösséget (1951, a továbbiakban: ESZAK), az Európai Gazdasági Közösséget (1957) és az Európai Atomenergia-közösséget (1957, a továbbiakban: EURATOM). A létrehozott szervezetek közül az e tanulmány tárgyát képező ESZAK érdemel különös figyelmet, mivel a keretében létrehozott ún. *szupranacionális* modell a nemzetközi szervezetekre korábban nem jellemző intézményi-jogi struktúrához vezetett; illetve a Közösséget ruházták fel elsőként *kifejezett jogi személyiséggel*, amely később az EGK-nak és az EURATOM-nak, majd az Európai Uniónak is sajátosságává vált. Az Állandó Nemzetközi Bíróság két világháború közötti tevékenységéhez hasonlóan az ENSZ egyik főszerveként létrejött Nemzetközi Bíróság 1945 utáni tanácsadó véleményei is nagy hatással voltak a nemzetközi szervezetek jogalanyiságával kapcsolatos elméletre és gyakorlatra. E kérdéskörrel összefüggésben mérföldkőnek tekinthető, s máig a legjelentősebbnek tartott véleményét a Bíróság *Az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszemvedett károk miatti kártérítés* ügyében¹ (ún. *Bernadotte-ügy*) adta ki. Az eljárás alapját az az esemény képezte, hogy az 1947. szeptember 17-én Palesztinában meggyilkolták az ENSZ közvetítőjeként ott tevékenykedő svéd Folke Bernadotte gróft és az ENSZ megfigyelői státuszban lévő francia André Serot ezredes. Az eset kapcsán az ENSZ Közgyűlése tanácsadó véleményt kért a Nemzetközi Bíróságtól arra vonatkozóan, hogy maga a szervezet jogosult-e fellépni kártérítési igénnyel a felelős államokkal szemben.²

¹ Reparation for Injuries Suffered in the Service of the United Nations, Advisory Opinion. *I.C.J. Reports 1949*. 174. o.

² Lamm Vanda: *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 407–408. o.

Habár a közgyűlési határozat nem tartalmazott az ENSZ *jogi személyiségének* fennállását megállapító indítványt, hanem az kizárólag a Szervezet igényérvényesítési képességére vonatkozott, a Bíróság maga vetette fel e státusz fennállásának kérdését.³ A vélemény érdemi része a nemzetközi jog alanyai kapcsán bekövetkező változásokról szóló elemzéssel kezdődött, s e rész annak a megállapításával zárult, hogy az államok *nem kizárólagos alanyai* a nemzetközi életnek.⁴ A Bíróság ezt követően az ENSZ sajátosságait vizsgálva kimondta, hogy az Alapokmány (i.) annál szorosabb együttműködést valósított meg, mintha pusztán a „tagállami cselekvések közelítésének pusztá centrumát” hozta volna létre, (ii.) közös szervezetet állított fel, (iii.) sajátos célokkal ruházta fel a Szervezetet és (iv.) rögzítette a tagállamok és a Szervezet viszonyát, amely – bizonyos vonatkozásokban – a tagoktól függetlenséget élvez.⁵ A Bíróság az alapító államok *szándékát* igyekezett feltárni, e körben arra a véleményre jutott, hogy „[az alapítók] szándéka az volt, hogy a Szervezet funkciókat és jogokat gyakoroljon, illetve azokkal rendelkezzen – és ezeket ténylegesen gyakorolja és rendelkezik is velük –, ez csak nagymértékű jogi személyiség és a nemzetközi viszonyokban cselekvési képesség birtoklásával magyarázható.”⁶ Kiemelte, hogy az ENSZ a legfőbb típusú nemzetközi szervezet, amely nem tudna az alapítók szándékának eleget tenni *jogi személyiség* hiányában.⁷

³ Rama-Montaldo, Manuel: *International Legal Personality and Implied Powers of International Organizations*. British Year Book of International Law, Vol. 44 (1970), 137–139. o.

⁴ *I.C.J. Reports 1949*. 178. o.

⁵ Uo. 178-179. o. – Rama-Montaldo: i.m. 125. oldali csoportosítása alapján.

⁶ Uo. 179. o.

⁷ Uo.

II. Az Európa Tanács

Európa helyzete több szempontból sajátos volt, ami meghatározta az itt létrehozandó szervezetek természetét is. Egyrészt mindkét világháború e kontinensről indult, és 1945 után a nemzeti önrendelkezés visszanyerése és megvalósítása legalább annyira az államok célja volt, mint a megbékélés és a béke fenntartása egy felállítandó nemzetközi szervezet keretében. Másrészt a kétpólusú világrend kialakulása egy újfajta megosztottságot eredményezett a kontinensen.

Ebben a történelmi és politikai közegben tartotta meg Winston Churchill, az Egyesült Királyság korábbi miniszterelnöke híres beszédét 1946. szeptember 19-én, a Zürichi Egyetemen. Churchill a háború sújtotta Európa újjáépítésének leghatékonyabb módját *egyfajta Európai Egyesült Államok* létrehozásában látta, amely képes az eltérő fejlettségű területek közötti különbségeket kiegyensúlyozni, illetve hosszútávon közös európai identitást is teremt. Az integráció létrehozásának előfeltételeként a francia-német megbékélésre tekintett. Javasolta, hogy első lépésként állítsák fel az *Európa Tanácsot*, amelyhez olyan államok is csatlakozhatnak, amelyek még nem készek belépni egy mélyebb integrációba.⁸

A fentihez hasonló kezdeményezések megvitatására tartotta meg – az időközben megalakult – Európai Egységmozgalmakat Koordináló Nemzetközi Bizottság az ún. *Európa-kongresszust* 1948 májusában, Hágában, Churchill elnökletével. A konferencia nem-kormányközi jellegű volt, a korszak vezető politikusai magánemberként vettek részt

⁸ Salmon, Trevor – Nicoll, Sir William (szerk.): *Building European Union: A Documentary History and Analysis*. Manchester University Press, Manchester – New York, 1997. 26–28. o.

rajta. Alapvetően két koncepció állt szemben egymással; a *föderalisták* az európai államszövetség létrehozását támogatták, ezzel szemben az ún. *funkcionalista* irányzat képviselői az európai államok szuverenitásának fenntartása mellett képzelték el az integráció megalapítását.⁹ Az európai államok e két koncepció közül végül a funkcionalista irányzatot követték, amelynek szellemében tíz állam¹⁰ 1949. május 5-én, a londoni szerződéssel elfogadta az Európa Tanács Statútumát.¹¹ A Statútum széleskörűen határozta meg a fő szervek (Miniszteri Bizottság, Tanácsadó Közgyűlés) konzultációs és egyezménykötésre vonatkozó javaslattevési hatásköreit; ide sorolta a gazdasági, szociális, kulturális, tudományos, jogi és igazgatási tárgyköröket, illetve az emberi jogok és alapvető szabadságok védelmét.¹² A szervezet későbbi működése szempontjából meghatározó volt, hogy az égisze alatt fogadták el az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló 1950. november 4-i egyezményt,¹³ illetve a vállalt kötelezettségek tiszteletben tartásának biztosítása céljából felállították a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bíróságát.¹⁴

⁹ Sands, Philippe – Klein, Pierre: *Bowett's Law of International Institutions. Sixth Edition.* Sweet & Maxwell, London, 2009. 162–163. o.

¹⁰ Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Norvégia, Olaszország és Svédország.

¹¹ Statute of the Council of Europe. Signed at London, on 5 May 1949. *U.N.T.S., Vol. 87 (1951)*. 103. o.

¹² 1. cikk (b) bekezdés.

¹³ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Signed at Rome, on 4 November 1950. *U.N.T.S., Vol. 213 (1955)*. 221. o. Magyarországon kihirdette: az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény.

¹⁴ 19. cikk.

Jelen munka tárgya kapcsán lényeges, hogy a Statútum nem ruházta fel az Európa Tanácsot kifejezett jogi személyiséggel. Azonban a 40. cikk részletesen szólt a szervezetet és a tisztségviselőit megillető kiváltságokról és mentességekről, és előírta székhelyegyezmény megkötését Franciaországgal,¹⁵ amelyet ugyanazon év szeptember 2-án írtak alá.¹⁶ Az ENSZ szerződésgyűjteménye¹⁷ alapján az Európa Tanács a céljai megvalósítása érdekében nem kötött megállapodást a nemzetközi jog egyéb alanyaival, pusztán kyszámú, elsősorban a kiváltságairól és mentességeiről szóló, illetve egyéb, főként technikai jellegű egyezményekben (pl. az államok és a nemzetközi szervezetek, valamint a nemzetközi szervezetek közötti szerződések jogáról szóló 1986. évi bécsi egyezményben) szerepelt részes félként. Mindezek alapján megállapítható, hogy az Európa Tanács a *szűke terjedelmű* jogi személyiséggel rendelkező nemzetközi szervezetek közé tartozik.

III. Az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet

Az Európa Tanács létrejöttéhez vezető folyamattal párhuzamosan lefektették a gazdasági integráció alapjait is. George C. Marshall amerikai külügyminiszter az 1947. június 5-én, a Harvard Egyetemen tartott beszédében segélyprogramot hirdetett meg a háborús veszteségeket nehezen feldolgozó európai országok számára. A későbbi Európai Újjáépítési Program beindításának feltételül az európai államok közötti együttműködés kereteinek kidolgozását szabta Marshall.

¹⁵ 40. cikk (b) bekezdés.

¹⁶ Special Agreement relating to the seat of the Council of Europe. Signed at Paris, on 2 September 1949. *U.N.T.S., Vol. 249 (1956)*. 207. o.

¹⁷ https://treaties.un.org/Pages/UNTSOnline.aspx?id=3&clang=_en

E kezdeményezés megvalósítása céljából írta alá tizenhat állam,¹⁸ valamint Németország amerikai, brit és francia megszállási övezeteinek parancsnokai az európai gazdasági együttműködésről szóló egyezményt Párizsban, 1948. április 16-án.¹⁹

Az egyezmény első része az európai integráció későbbi fejlődése szempontjából lényeges rendelkezéseket tartalmazott. Előírta, hogy a részes államok az áruk, a szolgáltatások és a személyek egymás közötti minél intenzívebb áramlásának megvalósítása érdekében kötelesek együttműködni, és e kooperációnak ki kell terjednie a vámok és egyéb akadályok lebontására is a Havannai Chartával összhangban.²⁰ Az államok kötelezettséget vállaltak a vámunió illetve a szabadkereskedelmi övezet létrehozásának megvizsgálására is.²¹

A megállapodás második része foglalkozott az előbbieket intézményi keretét adó *Európai Gazdasági Együttműködési Szervezettel* (Organisation for European Economic Cooperation: OEEC). E rész rögzítette a Szervezetnek a fentiekkel összefüggő céljait és funkcióit, valamint szerveit és hatásköreit is. Ez utóbbit a 13. cikk tartalmazta, amely a következő, a Szervezet által elfogadható aktusokat határozta meg: (i.) a tagállamok által átültetendő döntések; (ii.) egyezmények létrehozása tagállamokkal, nem tagállam államokkal, az Egyesült Államok kormá-

¹⁸ Ausztria, Belgium, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Luxemburg, Norvégia, Olaszország, Portugália, Svájc, Svédország, Törökország.

¹⁹ Convention for European Economic Co-operation (with annex and Supplementary Protocol No. I, on the legal capacity, privileges and immunities of the Organisation, and Supplementary Protocol No. II, on the financial regulations of the Organisation). Done at Paris on 16 April 1948. *U.N.T.S., Vol. 888 (1973)*. 141. o.

²⁰ 4., 6. és 8. cikkek.

²¹ 5. cikk.

nyával és nemzetközi szervezetekkel; (iii.) ajánlások megfogalmazása az Egyesült Államok kormánya, más kormányok és nemzetközi szervezetek felé.²²

A 22. cikk szabályozta a Szervezet jogképességét, kiváltságait és mentességeit, kimondva, hogy az OEEC mindezekkel rendelkezett a tagállamokban. Az e cikket részletező első jegyzőkönyv meghatározta, hogy a Szervezet a tagállamok területén jogi személyiséggel bírt, amely alapján szerződéseket köthetett, ingó- és ingatlantulajdont szerezhethet, jogi eljárásokat kezdeményezhetett.²³ A Szervezet, a tulajdonába tartozó vagyontárgyak és berendezések mentességet élveztek a jogi eljárások alól; helyiségei sérthetetlenek voltak.²⁴

A fenti rendelkezések arra engednek következtetni, hogy az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet nemcsak a tagállamaiban bírt (nemzeti) jogi személyiséggel, hanem ez a *nemzetközi jog* alapján is megillette. Ezt támasztja alá, hogy nemcsak kiváltságokkal és mentességekkel rendelkezett, hanem céljai megvalósítása érdekében nemzetközi szerződést is köthetett a nemzetközi jog más alanyaival.²⁵

IV. A Nyugat-európai Unió

Habár az Európai Közösségek közvetlen elődeinek leginkább az Európa Tanács és az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet tekintendő, szükséges röviden bemutatni a kollektív védelem regionális szervezetét is; egyrészt mivel ez lényeges eleme a második világhábo-

²² 13. cikk.

²³ 1. cikk.

²⁴ 2-4. cikk.

²⁵ 13. cikk.

rút követő európai integrációtörekvéseknek, másrészt ezen együttműködés jogi keretei idővel beépültek az Európai Unió alapszerződéseibe.

Németország esetleges újbóli agressziójára tekintettel kötötte meg az Egyesült Királyság és Franciaország a szövetségről és a kölcsönös segítségnyújtásról szóló szerződést 1947. március 4-én, Dunkerque-ben.²⁶ Az 1948. március 17-én kötött, a gazdasági, szociális és kulturális együttműködésről és a kollektív önvédelemről szóló brüsszeli szerződésnek az említett két államon felül már a Benelux-államok is részesei voltak.²⁷ Ez már nem egy lehetséges német agresszió kapcsán írt elő segítségnyújtási kötelezettséget, hanem bármely, a részes államok által Európában elszendvedett fegyveres támadás esetére hozott létre kollektív védelmi mechanizmust.²⁸

Az előzőnél szorosabb együttműködésre tett javaslatot René Pleven francia miniszterelnök 1950 végén, amelynek alapján 1952. május 27-én, Párizsban aláírták az Európai Védelmi Közösséget (EVK) létrehozó szerződést.²⁹ A Közösséget ugyanazon hat állam hozta létre, mint az időközben, 1951-ben létrejött Európai Szén- és Acélközösséget.³⁰ Az EVK legfőbb célkitűzése a *közös haderő* működtetése volt,

²⁶ Treaty of Alliance and Mutual Assistance. Signed at Dunkirk, on 4 March 1947. *U.N.T.S., Vol. 9 (1947)*. 187. o.

²⁷ Treaty for collaboration in economic, social and cultural matters and for collective self-defence. Signed at Brussels, on 17 March 1948. *U.N.T.S., Vol. 19 (1948)*. 52. o.

²⁸ IV. cikk.

²⁹ Kanter, Arnold: *The European Defense Community in the French National Assembly: A Roll Call Analysis*. Comparative Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan. 1970), 203. o.

³⁰ Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország.

amelyet deklaráltan államok feletti – szupranacionális – jelleggel; közös intézményekkel és költségvetéssel valósított volna meg.³¹

Jelen munka szempontjából lényeges, hogy a 7. cikk az Európai Védelmi Közösséget kifejezett *nemzetközi* és *nemzeti* jogi személyiséggel is felruházta. A párizsi szerződés e rendelkezései megegyeztek az ESZAK-ot létrehozó 1951. évi (szintén) párizsi szerződés 6. cikkével (elemzését lásd ott). Nemcsak a jogi személyiségre vonatkozó szabályok átültetése volt közös az egy évvel korábban létrehozott szervezettel; az EVK Közgyűlése és Bírósága az ESZAK Közgyűlése és Bírósága is lett volna egyben.³² Az Európai Védelmi Közösséget létrehozó szerződés végül azért nem lépett hatályba, mivel a francia Nemzetgyűlés elutasította annak ratifikációját 1954 augusztusában.³³ E helyzetből kiutat az jelentett, hogy ugyanezen év októberében a Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország is csatlakozott az 1948. évi brüsszeli szerződéshez, és a szervezeti formát öltő együttműködés felvette a Nyugat-európai Unió (NYEU) nevet.³⁴ Az 1954-es módosítás és az 1955-ben elfogadott, a Nyugat-európai Unió státuszáról, nemzeti képviselőkről és a nemzetközi személyzet-ről szóló párizsi egyezmény³⁵ megteremtette a nemzetközi szervezet-

³¹ 1. cikk.

³² 33. és 52. cikkek.

³³ Kanter uo.

³⁴ Treaty between Belgium, France, Luxembourg, the Netherlands and the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland for collaboration in economic, social and cultural matters and for collective self-defence. Signed at Brussels, on 17 March 1948. Protocol (with exchange of letters) modifying and completing the abovementioned Treaty. Signed at Paris, on 23 October 1954. *U.N.T.S., Vol. 211 (1955)*. 342. o. Az ún. kollektív védelmi klauzula új száma IV. helyett V. cikk lett.

³⁵ Agreement on the status of the Western European Union, national representatives and international staff. Concluded at Paris on 11 May 1955. *U.N.T.S., Vol.*

té válás jogi kereteit. Két fő szerv jött létre: a tagállamok képviselőiből álló, döntéshozó feladatot ellátó Tanács, amely jelentéstételi kötelezettséggel tartozott a Közgyűlésnek, ez utóbbi pedig a tagállamoknak az Európa Tanács Tanácsadó Közgyűlésébe delegált képviselőiből állt.

Az 1955. évi párizsi egyezmény felruházta a NYEU-t *nemzeti jogi személyiséggel*; az Unió jogképessége kiterjedt szerződés kötésére, ingatlan tulajdon megszerzésére, és az ezek feletti rendelkezésre, valamint jogi eljárások kezdeményezésére.³⁶ Emellett Szervezetet, a vagyontárgyait és a berendezéseit széleskörű kiváltságok és mentességek illették meg, valamint sérthetetlenek voltak.³⁷

Ahogy a Nyugat-európai Uniót szabályozó nemzetközi szerződések-ből kiderülhet, Tanácsának fő feladata az volt, hogy a békét veszélyeztető helyzetekben konzultációs fóruma legyen a tagállamoknak. E szerződések nem szólnak nemzetközi jogi személyiségről, sem nemzetközi megállapodások megkötéséről, amelyre az ENSZ szerződésgyűjteménye szerint csupán néhány esetben – elsősorban a székhellyel és a személyzetre vonatkozó szabályok kapcsán – került sor. Mindezek alapján a Nyugat-európai Unió *szűk terjedelmű* nemzetközi jogi személyiséggel bíró nemzetközi szervezetnek minősült.

V. Az Európai Szén- és Acélközösség

Ahogy bemutatásra került, az európai gazdasági együttműködésről szóló egyezmény az Európai Újjáépítési Program hatékony végre-

1258 (1981). 305. o.

³⁶ 3. cikk.

³⁷ 4–10. cikkek.

hajtását tűzte ki célul, valamint rögzítette, hogy az OEEC tagállamai kötelesek voltak egymás között a termelési tényezők minél szabadabb áramlását megvalósítani, illetve ezen államok vállalták, hogy megvizsgálják a különböző mélységű gazdasági integrációk létrehozásának lehetőségét. A Program működésének első két éve rendkívül sikeresnek bizonyult, azonban az anyagi források korlátoltsága és az elosztásban mutatkozó – vélt vagy valós – aránytalanságok idővel kritikák megfogalmazásához vezettek 1950 első hónapjaiban. Egyidejűleg felmerült az igény egy önálló, európai kezdeményezésen alapuló gazdasági integrációs szervezet létrehozására is.³⁸

Az együttműködés kereteire vonatkozó javaslat francia részről érkezett. Jean Monnet tervezési főbiztos ezzel kapcsolatos munkáját meghatározta, hogy Franciaország valamilyen formában meg kívánta tartani a Ruhr- és a Saar-vidék nyersanyaglelőhelyei feletti befolyását. Monnet számára az 1949-ben folytatott tárgyalások alapján világossá vált, hogy az Egyesült Királyság nem venne részt egy szorosabb gazdasági együttműködésben, ezért figyelme – az eredeti koncepcióval összhangban – a francia-német integrációra összpontosult. Mindezek alapján 1950 áprilisában dolgozta ki a szén- és acéltermelés közös igazgatására vonatkozó tervét, amelyet május első napjaiban hagyott jóvá Georges Bidault miniszterelnök és Robert Schuman külügyminiszter. Monnet tervezetének alapulvételével Schuman 1950. május 9-én sajtótájékoztatót tartott a Külügyminisztériumban, amelyben ismertette a francia kormánynak az európai integráció létrehozására vonatkozó javaslatát.³⁹

³⁸ Mosler, Hermann: *Der Vertrag über die Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl: Entstehung und Qualifizierung*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Vol. 14 (1951/52), 4–5. o.

³⁹ Salmon – Nicoll i.m. 40–41. o.

Az ún. Schuman-nyilatkozat legfőbb eleme az volt, hogy a francia és a német szén- és acéltermelést közös Főhatóság ellenőrzése alá kívánta helyezni, az így létrehozandó együttműködés ugyanakkor nyitva állna a többi európai állam előtt is. A nyilatkozat tartalmazta azon alapvető sajátosságokat, amelyek a későbbi Európai Közösségeket, illetve jelenleg az Európai Uniót megkülönböztetik a többi nemzetközi szervezettől. Ide sorolandó, hogy a kialakítandó együttműködés egyszerre szolgálna politikai és gazdasági célokat is; a globális és az európai béke megőrzésének legfőbb eszköze, ha a fegyverkezés anyagi alapján jelentő nyersanyagok termelését közös intézmények ellenőrzik. A nyilatkozat magában foglalta az ún. *szupranacionális* (nemzetek feletti) intézményi-jogi struktúra fő jellemzőit is. Kulcselemként jelent meg a tagállami érdekektől független intézmény, a Főhatóság létrehozása, amelynek elnöke a tagállamokban végrehajtható szabályokat lenne jogosult elfogadni. E gazdasági integrációra Schuman egy szélesebb körű és mélyebb gyökerű közösség magjaként tekintett, illetve az „európai szövetség” első lépcsőjét látta benne.⁴⁰ A nyilatkozat közzétételét követő hónapokban lefolytatott tárgyalások során a leendő tagországok kidolgozták az európai integráció első állomását jelentő együttműködés normatív kereteit.⁴¹

A tárgyalások eredményeként az Európai Szén- és Acélközösséget létrehozó szerződés történelmi léptékű aláírására 1951. április 18-án

⁴⁰ A Schuman-nyilatkozat teljes, magyar nyelvű szövege az alábbi oldalon olvasható: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_hu .

⁴¹ Lásd: Mosler i.m. 13–18. o.

került sor Párizsban⁴² hat alapító tagállam⁴³ részéről. A nemzetközi szervezetek státusának fejlődése szempontjából az ESZAK-Szerződés legfontosabb újdonságát annak 6. cikk jelentette, amely kimondta, hogy:

„A Közösség jogi személy.

A nemzetközi kapcsolataiban a Közösség a funkciói teljesítéséhez és a céljai eléréséhez szükséges jogképességgel rendelkezik. A Közösség valamennyi tagállamban az adott ország jogában a jogi személyeknek biztosított legteljesebb jogképességgel rendelkezik; így különösen ingatlan és ingó vagyont szerezhethet és idegeníthet el, valamint a saját nevében perelhet és perelhető.

A Közösséget az intézményei képviselik a hatásköreik és a felelősségükre vonatkozó szabályok alapján.”

Nemzetközi szervezet *nemzetközi jogi* jogi személyiségének *kifejezett* rögzítése az azt létrehozó szerződésben addig ismeretlen megoldásnak minősült a nemzetközi jogban. Egyrészt mutatja az alapító államok integráció iránti elkötelezettségét, másrészt azt, hogy a nemzetközi jogfejlődés – különösen a Nemzetközi Bíróság által nem sokkal korábban, *Az Egyesült Nemzetek szolgálatában elszenvedett károk miatti*

⁴² Treaty instituting the European Coal and Steel Community (with annexes); Protocol on the privileges and immunities of the Community; Protocol on the code of the Court of Justice; Protocol concerning relations with the Council of Europe; Exchange of letters concerning the Saar; Convention containing the Transitional Provisions; and Protocol of the Conference of Ministers relating to the Interim Commission. All signed at Paris, on 18 April 1951. *U.N.T.S.*, Vol. 261 (1957). 140. o.

⁴³ Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország.

kártérítés ügyében kiadott tanácsadó vélemény – hatással volt a szerződés megalkotóira.⁴⁴

Ugyanakkor a 6. cikk sem eredményezett – az államokkal megegyező, vagy legalábbis a státuszukhoz hasonló – *korlátlan* jogi személyiséget, ugyanis a megfogalmazás arra enged következtetni, hogy az ESZAK-szerződés megalkotói a „funkciói teljesítéséhez és a céljai eléréséhez szükséges” fordulat beillesztésével kizárták a pusztán a jogi személyiségből számos jogkört levezető ún. *bennerejlő* hatáskörök doktrínáját.⁴⁵ E sajátosság is indokoltá teszi annak megvizsgálását, hogy önmagában az ESZAK kifejezett jogi személyiséggel történő felruházása jelenti-e a fent idézett Bernadotte-ügyben megfogalmazott, a nemzetközi szervezetek jogi személyisége meglétének feltételeként megállapított követelmények teljesülését a Közösség esetén. A Szerződés rögzítette a Közösség *céljait*, kimondta, hogy az ESZAK a szén- és acélertermékek közös piacán alapult, közös célokkal (mint a gazdasági fejlődés, a foglalkoztatás és az életszínvonal növelése) és közös intézményekkel rendelkezett.⁴⁶

Ahogy ez az ügyben megállapításra került, a jogi személyiség meglétének lényeges feltétele, hogy valamely *szervük* vagy *intézményük* képes legyen a tagállamoktól független, a szervezetnek betudható döntést hozni. E függetlenség a kormányközi nemzetközi szervezeteknél a szervek (általában többségi szavazással meghozott) döntését jelentet-

⁴⁴ Lásd: Shachor-Landau, Chava: *The International Legal Personality of the EEC and Its Treaty-Making Power*. Israel Law Review, Vol. 20 (1985), Nos. 2-3, 341–344. o.

⁴⁵ Seidl-Hohenveldern, Ignaz: *The Legal Personality of International and Supranational Organizations*. In: Seidl-Hohenveldern, Ignaz (szerk.): *Collected Essays on International Investments and on International Organizations*. Kluwer, Zuidpoolsingel, 1998. 11–12. o.

⁴⁶ 1. cikk.

te. A döntéshozatali rendszer és az így elfogadott döntés az Európai Szén- és Acélközösség esetén azonban eltérő tartalmat kapott, amely a szupranacionális – vagy nemzetek feletti – jelzővel foglalható össze. Az ESZAK keretében négy fő intézmény került felállításra; a Schuman-nyilatkozatban is megjelenő Főhatóság, a Közös Gyűlés (vagy Közgyűlés), a Szakminiszterek Tanácsa (röviden: Tanács) és a Bíróság.⁴⁷ Az intézményi struktúra kulcsszereplője a *Főhatóság* volt, amely a Szerződés végrehajtásáért volt felelős.⁴⁸ A Szerződés 9. cikke maga is használja a „szupranacionális” jelzőt ezen intézményre a tagjainak függetlenségével kapcsolatban. E rendelkezés kimondta, hogy a tagok a feladataikat a tagállamoktól függetlenül, kizárólag a Közösség érdekében voltak kötelesek végezni; nem kérhettek és nem fogadhattak el utasításokat sem a tagállami kormányoktól, sem más szervektől; illetve nem végezhetek üzleti tevékenységet sem. A 9. cikkel a tagállamok is vállalták, hogy az intézmény nemzetek feletti jellegének tiszteletben tartása okán nem fogják megkísérelni a Főhatóság tagjainak befolyásolását.⁴⁹

A szupranacionális szerkezet legfontosabb tulajdonsága azonban az Európai Szén- és Acélközösségre ruházott hatáskörök gyakorlásának a módja volt. Hugo J. Hahn e struktúra legfőbb sajátosságának azt tekintette, hogy a Főhatóság *felelős* a szervezet céljainak megvalósításáért, tekintet nélkül a tagállamok esetleges ellenkezésére.⁵⁰ Ebből adódóan e szerv – írja Hahn – hatáskörrel bír a szerződések rendelke-

⁴⁷ 7. cikk.

⁴⁸ 8. cikk.

⁴⁹ 9. cikk.

⁵⁰ Hahn, Hugo J.: *International and Supranational Public Authorities*. Law and Contemporary Problems, Vol. 26 (1961), 640–641. o.

zéseinek érvényesítésére a tagállamokkal és azok honosaival szemben is, a területi szuverenitással bíró entitás tiltakozása esetén is.⁵¹

A *nemzetközi képességek* alapjául szolgáló *hatáskörökre* irányadó volt a Szerződés 6. cikke, amely kimondta, hogy „A nemzetközi kapcsolatokban a Közösség a funkciói gyakorlásához és a céljai eléréséhez szükséges jogképességgel rendelkezik.”⁵² Az ESZAK-Szerződés több olyan jogosultságot illetve hatáskört is nevesített, amely nemzetközi képesség alapjául szolgált. A 76. cikk rendelkezett a Közösséget megillető kiváltságokról és mentességekről, amelyet külön jegyzőkönyv is részletezett.⁵³ Szintén külön jegyzőkönyv rendelkezett az Európai Szén- és Acélközösségnek az Európa Tanácshoz fűződő viszonyáról.⁵⁴

Azonban a jogi személyiség immanens tartalmát képező, a Közösség *nemzetközi szerződéskötési képességéről a Szerződés hallgat. A 85. cikk alapján csatolt egyezményben rendezték az egyes átmeneti szabályokat.*⁵⁵ Ezen egyezmény második része a Közösségnek a harmadik országokhoz fűződő viszonyáról szólt. A 14. cikk alapján az ezen országokkal folytatandó, a szén- és acéltermékkel összefüggő gazdasági és kereskedelmi tárgyalásokon – a Tanács egyhangú határozata alapján – a Főhatóság eljárhatott a tagállamok nevében, azonban a tagállami képviselők jelenlétét is biztosítani kellett.⁵⁶ Az ilyen tárgyú

⁵¹ Hahn uo.

⁵² 6. cikk.

⁵³ Protocol on the privileges and immunities of the Community. Signed at Paris, on 18 April 1951. 239. o.

⁵⁴ Protocol concerning relations with the Council of Europe. Signed at Paris, on 18 April 1951. 269. o.

⁵⁵ Convention containing the transitional provisions. Signed at Paris, on 18 April 1951. 277. o.

⁵⁶ 14. cikk.

nemzetközi szerződések kapcsán a Főhatóság számára előzetes ellenőrzési, illetve a hatékony végrehajtást biztosító jogosultságokat írt elő az egyezmény.⁵⁷

Az előbbi megfogalmazásokból is az a **következtetés vonható le, hogy a nemzetközi jogi személyiség immanens tartalmát képező nemzetközi szerződések ESZAK** által történő megkötésére vonatkozó hatáskör hiányzott a Szerződésből, ami *korlátozottá* tette a Közösség nemzetközi jogi státuszát.⁵⁸ A tagállamok tehát azon szűk terület vonatkozásában, amelyet az integráció működése átfogott, továbbra is fenntartották a *saját* jogi személyiségüket a nemzetközi kapcsolatokban.⁵⁹

VI. Záró gondolatok

A nemzetközi szervezetek jogának a második világháborút követően végbement fejlődése átalakította a nemzetközi jog alanyairól korábban kialakult képet. E folyamat hátterét az univerzális és a nagyszámú regionális szervezet létrejötte adta, amelyek alapjaiban formálták át a nemzetközi közösség életét. E változásra – és az ebből adódó igényekre – reflektálva a Bernadotte-ügyben kiadott tanácsadó véleményben megfogalmazott feltételek megléte a nemzetközi szervezetek többsége esetén lehetővé tette és teszi a jogi személyiségük fennállásának megállapíthatóságát.

⁵⁷ 16–18. cikkek.

⁵⁸ Hahn, Hugo J.: *Euratom: The Conception of an International Personality*. Harvard Law Review, Vol. 71 (1958), No. 6, 1052–1053. o.

⁵⁹ Lauterpacht, Hersch (szerk.): *Lassa Oppenheim's International Law: A Treatise. Eighth Edition, Vol. 1: Peace*. David McKay, London, 1955. 187. o.

Európa sajátos történelmi-politikai viszonyai miatt itt többféle szervezet eltérő intézményi-jogi berendezkedéssel jött létre. Lényeges jellemzője volt az 1945 utáni fejlődésnek, hogy itt az államok – a fent elemzett, részben külső folyamatok eredményeként – **elsősorban gazdasági téren kívántak együttműködni, és az így létrehozott entitás nem pusztán nemzetközi szervezetnek, hanem integrációnak** minősült, akár egy későbbi föderáció létrehozásának a lehetőségét is nyitva hagyva. A tagállamok ez irányú mély elköteleződése mutatkozott meg az Európai Szén- és Acélközösség esetén a *szupranacionális* intézményi-jogi struktúra kialakításával és a *jogi személyiségnek* a szervezet számára történt *kifejezett* megadásával. Habár mindez merőben új megoldásnak minősült, a tagállamok az integráció javára *még* nem kívánták feladni saját személyiségük e szegmensét a nemzetközi kapcsolatokban.

Felhasznált irodalom

- (1) Hahn, Hugo J.: *Euratom: The Conception of an International Personality*. Harvard Law Review, Vol. 71 (1958), No. 6, 1001–1056. o.
- (2) Hahn, Hugo J.: *International and Supranational Public Authorities*. Law and Contemporary Problems, Vol. 26 (1961), 638–665. o.
- (3) Kanter, Arnold: *The European Defense Community in the French National Assembly: A Roll Call Analysis*. Comparative Politics, Vol. 2, No. 2 (Jan. 1970), 203–228. o.

- (4) Lamm Vanda: *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945-1993*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.
- (5) Lauterpacht, Hersch (szerk.): *Lassa Oppenheim's International Law: A Treatise. Eighth edition, Vol. 1: Peace*. David McKay, London, 1955.
- (6) Mosler, Hermann: *Der Vertrag über die Europäische Gemeinschaft für Kohle und Stahl: Entstehung und Qualifizierung*. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, Vol. 14 (1951/52), 1–45. o.
- (7) Rama-Montaldo, Manuel: *International Legal Personality and Implied Powers of International Organizations*. British Year Book of International Law, Vol. 44 (1970), 111–155. o.
- (8) Salmon, Trevor – Nicoll, Sir William (szerk.): *Building European Union: A Documentary History and Analysis*. Manchester University Press, Manchester – New York, 1997.
- (9) Sands, Philippe – Klein, Pierre: *Bowett's Law of International Institutions. Sixth Edition*. Sweet & Maxwell, London, 2009.
- (10) Seidl-Hohenveldern, Ignaz: *The Legal Personality of International and Supranational Organizations*. In: Seidl-Hohenveldern, Ignaz (szerk.): *Collected Essays on International Investments and on International Organizations*. Kluwer, Zuidpoolingel, 1998.
- (11) Shachor-Landau, Chava: *The International Legal Personality of the EEC and Its Treaty-Making Power*. Israel Law Review, Vol. 20 (1985), Nos. 2-3, 341–361. o.

AZ EURÓPAI UNIÓ IGAZSÁGÜGYI DEFICITJE

OSZTOVITS ANDRÁS*

Bevezető gondolatok

Az Európai Unió intézmény- és jogrendszeréről szóló rendkívül gazdag szakirodalomban, tudományos vitáiban új színként jelent meg az Európai Unió igazságossági deficitjéről való gondolkodás. Ennek kiindulópontja egy, 2012 szeptemberében Londonban megtartott konferencia volt, ahol az előadók abból a tézisből indultak ki, hogy minden jogrendszernek az igazságosságon kell alapulnia, annak megvalósulását kell szolgálnia.¹ Ez alól nem lehet kivétel az Európai Unió sem, az több mint egy integrációs modell. Az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: EuB) ítéleteiben szükség lenne ennek a szempontnak a megjelenésére, azaz az igazság megvalósítása érdekében, annak fényében kellene értelmezni az uniós jogot.

Ez a diskurzus eddig nem érintett egy fontos szempontot: az EU igazságügyi rendszerének szervezeten és hatáskörileg is alkalmassá kell válnia a fenti cél megvalósítására. Ebben a tanulmányban ezért azt vizsgálom, hogy az igazságossági deficitet hogyan lehetne az EU Bíróság szervezeti- hatásköri módosításával elősegíteni. Ennek alátá-

¹ A konferencia utókiadványa: Kochenov, Dimitry – de Búrca, Gráinne – Williams, Andrew (szerk.): *Europe's Justice Deficit*. Bloomsbury–Hart, Oxford, 2015.

* *Egyetemi docens (KRE Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogi és Nemzetközi Jogi Tanszék), bíró (Kúria). A tanulmány a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Karán Milassin László 65. születésnapja alkalmából 2016. január 28-án rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.*

masztása érdekében először felvázolom az EU jogvédelmi rendszerének aktuális állapotát, melynek megértéséhez – a szükséges mértékben – felidézem az intézményi-hatásköri változások legfontosabb állomásait. Ezt követően igyekszem rámutatni a rendszer működésének nehézségeire és ellentmondásaira, amikkel kapcsolatban végül konkrét megoldási javaslatokat teszek.

Az EuB szerepét, jelentőségét az európai integráció fejlődésében nem lehet túlértékelni. Elismertségét ráadásul viszonylag változatlan szervezeti-hatásköri szabályok mellett sikerült kivívnia. Még inkább szembetűnő ez a változatlanság a többi intézmény, elsősorban az Európai Parlament üstökösszerű fejlődésével összehasonlítva. Vizsgálódásaim eredményeként mégis arra jutottam, hogy az uniós jog hatékony érvényesüléséhez a tagállamok területén az EuB intézményi-hatásköri átalakítása szükséges, mely gondolat jelenleg nem tartozik az uniós joggal kapcsolatos közgondolkodás fősodrába.² Ez a hallgatás különösen is megfigyelhető volt az egész EU intézményi és

² A kevés kivétel kivétel közé tartozik: Arnull, Anthony: *Judicial Architecture or Judicial Folly? The Challenge Facing the European Union*. *European Law Review*, 1999/5., 516–524. o.; Bobek, Michal: *Learning to talk: Preliminary rulings, the courts of the New Member States and the Court of Justice*. *Common Market Law Review*, 2008/6., 1611–1643. o.; Dashwood Allan – Johnston, Angus (szerk.): *The Future of the Judicial System of the European Union*. Hart, 2001.; Forwood, Nicholas: *The Judicial Architecture of the European Union – the Challenges of Change*. In: Edward, David – Hoskins, Mark – Robinson, William (szerk.): *A True European. Essays for Judge David Edward*. Hart, 2003.; Jacobs, Francis G.: *Recent and ongoing Measures to improve the Efficiency of the European Court of Justice*. *European Law Review*, 2004/4. 823–830. o.; Johnston, Angus: *Judicial Reform and the Treaty of Nice*. *Common Market Law Review*, 2001/3., 499–523. o.; Komarek, Jan: *In the Courts we trust? On the need for hierarchy and differentiation in the preliminary ruling procedure*. In: Fontanelli, Filippo – Martinico, Giuseppe – Carrozza, Paolo: *Shaping Rule of Law Through Dialogue*. Europa Law Publishing, 2010.

jogrendszerét új alapokra helyezni kívánó Alkotmányos Szerződés, illetve a Reform Szerződés előkészítése során.

Az eddigi lényegi reformok elmaradásából két lehetséges következtetés adódik. Az egyik, hogy az EuB – ha nem is tökéletesen, de – jól végzi a munkáját, átalakításra nem szorul. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a luxemburgi testület joggyakorlata szinte a kezdetek óta rendkívül megtermékenyítő módon hat nemcsak az uniós, de a tagállami jogalkotásra is. A másik lehetséges következtetés, hogy éppen ezek a „sikerek” eltakarják a problémákat, és itt a legfőbb ideje megvizsgálni az EU jogvédelmi mechanizmusait – és azon belül is az EuB szervezetét és hatásköreit –, feltárni annak gyenge pontjait és elkezdni az együttgondolkodást a lehetséges jobbító változtatásokról.

I. Az EU jogvédelmi rendszerének aktuális állapota

1. Történeti kiindulópont

Az EU jelenlegi bírósági-jogvédelmi rendszerének megértéséhez szükséges felidézni az európai gazdasági integráció – II. világháború utáni – kezdeteit. A korszak legkiválóbb, európai dimenzióban gondolkodni tudó államférfijai – Robert Schuman, Jean Monnet, Konrad Adenauer, Walter Hallstein, Paul-Henri Spaak stb. – pontosan felismerték, hogy az európai történelem mérföldkőhöz érkezett. A kontinens és annak népei nem élnének túl még egy világháborút, ezért meg kell találni azt az eszközt, ami képes a békét biztosítani. Zsenialitásuk abban rejlett, hogy erre rátaláltak: nem hangzatos politikai együttműködésben, hanem a jólétet is biztosító gazdasági integrációban. Jól látták azt is, hogy mindezt csak elindítani lehet jogi aktussal, de megteremteni csak hosszú évek alatt, szerves fejlődés

útján tudják majd. Nem forradalmi hevülettel, mindent leromboló majd újjáépítő szándékkal láttak munkához, hanem bölcs körültekintéssel, az érintett országok társadalmi igényei közös pontjainak keresésével.

Közel hatvan év távlatából mindez talán magától értetődőnek tűnik, ami viszont csak azt erősíti meg, hogy nemcsak a természet-, hanem a társadalomtudományok területén is gyakran a legegyszerűbb megoldás a legjobb. A siker azonban egyáltalán nem volt magától értetődő: az 1950-es évek elején még sokkal inkább gyanakvással mint megértéssel fogadták az egyes európai országok egymás közeledését. Ebben a politikai légkörben kellett az alapító atyáknak ügyesen egyensúlyozniuk a különböző sérelmek és érdekek között, meggyőzve saját döntéshozóikat a tervezett integráció szükségességéről. Az országok közötti gazdasági együttműködés elindítása érdekében így tehát csak a minimális, a részes tagállamok szuverenitását a legkisebb mértékben korlátozó megoldások kerülhettek szóba. A Párizsi-, majd a Római Szerződésekre visszatekintve elmondható, hogy az alapító atyák kiváló politikai érzékkel hozták létre azt a vázlatot, amely később alkalmasnak bizonyult a bővítésre és továbbfejlesztésre is.³

³ Az egyik alapító atya, Walter Hallstein – aki a Bizottság első elnöke lett – egyértelműen akként fogalmaz, hogy csak a legkisebb közös nevező megtalálására törekedtek, és a Közösségek folyamatos, szerves fejlődésében bíztak. Ezt az elképzelést tükrözi egyik leghíresebb könyvének címe is: *Der unvollendete Bundesstaat* [Befejezetlen szövetségi állam]. Econ Verlag, Düsseldorf, 1969.

2. Az EuB szervezete és hatásköre

2.1. A közösségi jog érvényesítésének kezdeti modellje

Döntő kérdésnek minősült az alapításkor az új jogforrás, a közösségi jogból eredő kötelezettségek érvényesítése. Ezzel kapcsolatban is csak minimum megoldás született: létrejött ugyan a közösségi jog értelmezési monopóliumával az Európai Közösségek Bírósága (a továbbiakban: EKB), de annak alkalmazását a konkrét jogvitákban nemzeti bíróságoknak kellett elvégezni. Azaz, a jogalanyok a közösségi jogon alapuló igényeikkel főszabály szerint a tagállami bíróságokhoz fordulhattak. Kétségtelen tény, hogy ez a modell a lehető legkisebb, intézményi módosítás nélküli változtatást igényelte a már kialakult nemzeti jogérvényesítési modellekben, és így a tagállamok féltett szuverenitását sem korlátozta.

Az EKB kezdetben – sokáig egyfokú bíróságként – elsősorban klaszikus alkotmánybírósági-, közigazgatási legfelsőbb bírósági hatásköröket kapott, a tagállami bíróságokkal való kapcsolattartás intézményi kereteit pedig az előzetes döntéshozatali eljárás jelentette. Az első, nem elhanyagolható változtatást az Egységes Európai Okmány jelentette. Az Európai Közösséget létrehozó szerződésbe (a továbbiakban: EKSz.) betoldott (ex)168a. cikk felhatalmazta a Tanácsot, hogy egyhangú határozattal az EKB-hoz kapcsoljon egy új intézményt, az Elsőfokú Bíróságot. A Tanács ennek az 1988. október 28-án hozott, 88/591/EGK határozatával tett eleget. Az új testület egy évvel később, 1989 novemberében látott munkához.

A kezdetben nagyon szűk hatáskört a Tanács 1993. június 8-i, 93/350/EK határozata kibővítette. Ez alapján az elsőfokú testület minden természetes és jogi személynek a közösségi szervek intézkedései elleni keresetét tárgyalhatta. Így vált olyan meghatározó jog-

területek döntési fórumává, mint pl. a kartell-jog, az állami támogatásokkal kapcsolatos szabályozás, a dömping ellenes intézkedések, kártérítési keresetek, valamint a közösségi szervek alkalmazottainak munkaügyi jogvitái. Az új testület létrehozásának szükségessége mögött azonban az EKB ítélkezési tevékenysége javításának gondolata is meghúzódott. Elsősorban az angol jogászok felől érkezett a luxemburgi testület tényfeltáró tevékenységével kapcsolatban erős kritika, s az Elsőfokú Bíróság felállításától azt is várták, hogy az ezt a hiányt pótolja eljárása során, és bonyolult tényállású, gazdasági vonatkozású ügyek szakértőjévé váljék. E célból sokkal több és kiterjedtebb vizsgálati jogkört kapott, mint korábban az EKB.

Az Elsőfokú Bíróság határozatai ellen – kizárólag annak jogi alapját vitatva – az EK Sz. 225. cikkének (1) bekezdése alapján jogorvoslattal lehetett élni az EKB-nál. Ez a jogosultság a peres feleken kívül a tagállamokat és a közösségi szerveket is megillette – a munkaügyi viták kivételével –, még abban az esetben is, ha addig nem léptek be az eljárásba. Amennyiben a jogorvoslat alapos volt, úgy az EKB – Eljárási Szabályzatának 54. cikke alapján – az elsőfokú határozatot hatályon kívül helyezte és maga döntött a rendelkezésre álló adatok alapján, vagy visszautalta az ügyet az Elsőfokú Bíróságnak, amennyiben a jogvita még nem érett meg a döntésre.⁴

2.2. *Nizzai Szerződés*

Sajátos változtatást hozott a Nizzai Szerződéssel módosított EK Sz. 225. cikk (3) bekezdése az EKB és az Elsőfokú Bíróság kapcsolatá-

⁴ Nemitz, Paul F.: *10 Jahre Gericht Erster Instanz der Europäischen Gemeinschaften*. Die Öffentliche Verwaltung, 2000/11., 438. o.; Nicolaysen, Gert: *Europarecht I*. (2. kiadás), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden; 2002. 236. o.

ban. Eszerint ugyanis ez utóbbi testület az EKB Alapokmányában meghatározott egyes ügycsoportokra vonatkozólag hatáskörrel rendelkezik a 234. cikk szerinti előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések elbírálására.

Nagy jelentőségű változtatás ez, nem csak a két bíróság közötti viszonyt illetően, hanem az előzetes döntéshozatali eljárás jogintézménye kapcsán is. Ennek ugyanis legfontosabb célja a közösségi jog egységes értelmezésének biztosítása. Amennyiben ez a jövőben nem egy, hanem két testület feladata lesz, elméleti szinten rögtön felmerül az esetleges eltérő joggyakorlat veszélye. Talán nem véletlen, hogy az Alapokmányt ezidáig erre való tekintettel nem módosították, így tehát egyelőre kizárólag az EKB ítélkezik az előzetes döntéshozatali eljárásban.

A Nizzai Szerződés megalkotói maguk is érzékelték a fent említett veszélyt, ezért az EKSz. 225. cikk (3) bekezdése mind az Elsőfokú Bíróságnak, mind az EKB-nak további jogokat biztosít a joggyakorlat egységességének megőrzése érdekében. Az előbbi testület, amennyiben úgy ítéli meg, hogy az adott ügyben olyan elvi döntés meghozatalára van szükség, amely a közösségi jog egységességét és koherenciáját befolyásolhatja, az ügyet az EKB elé utalhatja. Az EKB pedig – az Alapokmányban megállapított feltételek mellett és korlátokon belül – kivételesen felülvizsgálhatja az Elsőfokú Bíróság előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdéseket eldöntő határozatait, ha fennáll a komoly veszélye annak, hogy a közösségi jog egységessége vagy koherenciája sérül.

Nem egészen két évvel a Nizzai Szerződés hatálybalépését követően a Tanács – élve új, az EKSz. 225a. cikkében biztosított felhatalmazásával – a Bizottság javaslatára, a 2004. november 2-án elfogadott 2004/752/EK, Euratom határozatával létrehozta az Elsőfokú Bíróságot.

róság mellé rendelve az első bírói különtanácsot, az Európai Unió Közszolgálati Törvényszéke elnevezéssel. Ez az új testület intézményi és szervezeti szinten a luxemburgi Bíróság intézményének szerves részét képezi, és tagjainak jogállása megegyezik az Elsőfokú Bíróság tagjaival. Hatáskörébe a Közösség és alkalmazottai közötti közszolgálati jogviszonyból eredő jogviták tartoznak.⁵

2.3. Az Alkotmányos szerződéstől az Európai Parlament és a Tanács (EU, Euratom) 2015/2422 rendeletéig

Az Alkotmányos szerződést előkészítő konvent munkája során az EuB nem kapott kitüntetett figyelmet, érdemi szervezeti átalakításokra nem dolgoztak ki koncepciókat. Az Alkotmányos Szerződésben végül csak kozmetikai jellegű finomítások történtek: az Elsőfokú Bíróságból Törvényszék, az Európai Közösségek Bíróságából pedig Európai Unió Bírósága lett. Ezeket a változtatásokat aztán a Lisszaboni Szerződés is átvette, tény, hogy az immár egységes uniós jog területén az EuB hatáskörét kiterjesztette. Megítélésem szerint azonban ez azért nem nevezhető érdemi változtatásnak, mert ténylegesen csak az történt, hogy feloldottak bizonyos területek tekintetében – így különösen a büntető ügyekben folytatott igazságügyi együttműködésnél – meglévő korlátozásokat.

Az EuB elnökének indítványára a Tanács megvizsgálta annak lehetőségét, hogy a Törvényszék ügyterhének és ezáltal az egyre növekvő pertartalmak csökkentése érdekében miként lehetne, kellene megemelni a Törvényszék bíráinak létszámát. Hosszas egyeztetések, viták

⁵ Az új testület feladat és hatásköréről lásd bővebben: Osztovits András: *Az Európai Unió Közszolgálati Törvényszéke – megjegyzések az Európai Közösségek Bírósága szervezeti reformjának legújabb eredményéhez*. Európai Jog, 2005/2., 10–14. o.

eredményeként kompromisszumos megoldás született, amely a 2015. december 16-án kihirdetett az Európai Unió Bíróságának alapokmányáról szóló 3. számú jegyzőkönyvet módosító 2015/2422 rendelet lett. Ennek (6) preambulumbekzdése kimondja, hogy a Törvényszék bíráinak létszámát 56 főben kell megállapítani, amelyet három szakaszban kell elérni: 2015. december 25-től 40 fő, 2016. szeptember 1-jétől 47 fő, 2019. szeptember 1-jétől tagállamonként kettő bíró. A kompromisszum része volt, hogy az egyetlen speciális bíróságként működő közszolgálati törvényszéket 2016. szeptemberében beolvasztják a Törvényszékbe, megszüntetve ezzel annak maradék intézményi önállóságát is. A Törvényszék tehát ettől az időponttól kezdve ismét hatáskörrel rendelkezik az Unió intézményei és alkalmazottai közötti szolgálati jogviszonyból eredő jogvitákra.

A rendelet rendkívül szűkmarkú a Törvényszék nem bíró tagjai vonatkozásában: a (10) preambulum bekezdés ugyanis kimondja, hogy az új bírák hivatalba lépése nem járhat további jogi referensek vagy egyéb támogató személyzet felvételével. Intézményen belüli átszervezésekkel kell biztosítani a meglévő emberi erőforrások hatékony felhasználását valamennyi bíró számára egyenlő mértékben.

Új, a Törvényszék bíráinak kinevezése körében eddig meg nem lévő szempontot nevesít a (11) preambulumbekzdés, amely előírja a nemek közötti egyensúly biztosítását a Törvényszéken belül. E cél elérése érdekében az utasítást adja a tagállamok kormányai számára, hogy – a lépcsőzetes létszám bővítés során – fokozatosan törekedniük kell arra, hogy egy nőt és egy férfit válasszanak bírónak.

A rendelet 3. cikke két jelentés elkészítését írja elő a bíróság számára. Az első alapján 2017. december 26-áig ki kell fejtenie véleményét az EUMSZ 267. cikke szerinti előzetes döntéshozattal kapcsolatos hatáskör megosztást érintő esetleges változtatásokról. Erre azért ér-

demes majd figyelni, mert a már hivatkozott Nizzai Szerződés már most is lehetővé teszi a bíróság számára a hatáskör megsztást az előzetes döntéshozatali eljárással kapcsolatban, mely lehetőséggel a bíróság eddig nem élt. A rendeletben előírt jelentés ténye mégis arra utal, hogy ez a kérdés nem került le a napirendről.

A másik jelentést a bíróságnak 2020. december 26-ig kell elkészítenie a Törvényszék bírói létszámának 56 főre történő emelésének eredményességéről, az erőforrások felhasználásáról, valamint további különös hatáskörű tanácsok kialakításáról, egyéb strukturális változásokról. Figyelemmel arra, hogy az új rendszer, tagállamonként két bíróval működő Törvényszék teljes létszámával csak 2019. szeptember 1-jétől működik majd, kérdéses, hogy milyen tapasztalatokat lehet levonni azt követően alig egy év elteltével.

A rendelet elfogadása a bírói létszám duplájára növelése összességében indokolt és szükséges lépésnek mondható, a kialakult problémák – ügyteher megnövekedése, eljárások elhúzódása – tüneti kezelésére alkalmas. Célszerű és indokolt lenne azonban nem megfelekedezni a strukturális, hatásköri kérdésekről: mik tartozzanak a Törvényszék hatáskörébe, mivel lehetne, kellene bővíteni a tagállami bíróságok és a bíróság együttműködését az uniós jog hatékonyabb érvényesülése érdekében.

2.4. Az EU csatlakozása az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez (EJEE)
Közvetett módon az EuB szervezetrendszerét is érintette a Lisszaboni Szerződés azon változtatása, melynek eredményeként az EUSZ 6. cikk (2) bekezdésébe került: az EU csatlakozik az EJEE-hez. A Bizottság 2010. március 17-ei ajánlását követően a Tanács 2010. június 4-én határozatot fogadott el, amelyben felhatalmazást adott a csatlakozásra irányuló megállapodásról szóló tárgyalások megkezdésére és

a Bizottságot jelölte ki tárgyaló félként. E tárgyalások eredményeként 2013. április 5-én a Bizottság és az Európa Tanács képviselői között megállapodás jött létre a csatlakozási dokumentumok tervezeteire vonatkozóan. Megállapodtak abban, hogy ezek mindegyikének elfogadása szükséges ahhoz, hogy az EU az EJEE-hez csatlakozzon.⁶ A Bizottság a tervezetet megküldte az EuB-nak az EUMSZ 218. cikke (11) bekezdése szerinti vélemény adást kérve. Az EuB 2015. december 18-án kihirdetett 2/13. számú véleménye úgy foglalta állást: a megállapodás tervezet nem egyeztethető össze az EUSZ 6. cikk (2) bekezdésével.

Ez az álláspont a gyors csatlakozásban bízó, annak előnyeit kihangsúlyozó jogászokat hidegzuhanyként érte. Legtöbben formalistának tartották az EuB indokolását és arra mutatnak rá, hogy ezáltal az EU változatlanul nem tesz eleget a Lisszaboni Szerződéssel elfogadott azon kötelezettségének, hogy csatlakozik az EJEE-hez.⁷

A rendkívül hosszú EuB vélemény érvei a megállapodás tervezet ellen négy pontban foglalhatók össze. Elsőként az EuB hosszasan utalt

⁶ A tervezetet részletesen ismerteti: Gragl, Paul: *A Giant Leap for European Human Rights? The Final Agreement on the European Union's Accession to the European Convention on Human Rights*. Common Market Law Review, 2014/1.

⁷ *Editorial comments: The EU's Accession to the ECHR – a "NO" from the ECJ!* Common Market Law Review, 2015/1. 1–15. o.; Tomuschat, Christian: *Der Streit um die Auslegungsbreite: Die Autonomie der EU als Heiliger Gral / Das EuGH-Gutachten gegen den Beitritt der EU zur EMRK*. Europäische Grundrechte-Zeitschrift, 2015/5–8., 133–139. o.; Wendel, Mattias: *Der EMRK-Beitritt als Unionsrechtsverstoß - Zur völkerrechtlichen Öffnung der EU und ihren Grenzen*. Neue Juristische Wochenschrift, 2015/13., 921–926. o.; Lambrecht, Sarah: *The Sting is in the Tail: CJEU Opinion 2/13 objects to draft agreement on accession of the EU to the European Convention on Human Rights*. European Human Rights Law Review, 2015/2.; 185–198.; Nanopoulos, Eva: *Killing two Birds with one Stone? The Court of Justice's Opinion on the EU's Accession to the ECHR*. The Cambridge Law Journal, 2015/2. 85–188. o.

az uniós jog sajátos jellemzőire és autonómiájára és éppen ennek veszélyét látta megvalósulni az EJEE 16. jegyzőkönyvében létrehozott mechanizmus (a tagállami legfelsőbb bíróságok az EJEE értelmezését kérve közvetlenül megkereshetik az EJEB-t) és az EUMSZ 267. cikke szerinti előzetes döntéshozatali eljárás viszonya tekintetében. A második legfontosabb érv az volt, hogy a tervezet alkalmas az EUMSZ 344. cikkének megsértésére, mivel nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a tagállamok, valamint a tagállamok és az EU közötti, az EJEE-nek az uniós jog tárgyi hatálya alá tartozó alkalmazásával kapcsolatos jogvitát lehessen az EJEB előtt kezdeményezni. A tervezet részletes szabályokat tartalmazott arra nézve, hogy egy EU-s tagállam, vagy az EU ellen az EJEB előtt indított eljárásban alperesi pertársaság alakulhasson ki: a pernyertesség előmozdítása érdekében az adott tagállam, illetve az EU egymás oldalán perbe léphessen. Erre a mechanizmusra mondta ki az EuB indokolása 3. legfontosabb pontjaként, hogy ez nem tartalmaz olyan részletszabályokat, amely lehetővé tenné az EU és az uniós jog sajátos jellemzőinek megőrzését, mivel nem garantálja, hogy ezekben az ügyekben az EJEB döntése előtt az EuB is kifejtthesse álláspontját. Végül azért nem tartotta összeegyeztethetőnek az EUSZ 6. cikk (2) bekezdésével, mert nem tartja tiszteletben az uniós jog bírósági felülvizsgálata tekintetében közös kül- és biztonságpolitika területén fennálló sajátos jellemzőit, mivel ezen aktusok, fellépések vagy mulasztások közül egyesek bírósági felülvizsgálatát kizárólag egy Unión kívüli szervre ruházza.

3. Az EU jogvédelmi rendszerének tagállami dimenziója

Az alapító szerződések egyik legfontosabb célkitűzése a közös piac megteremtése volt, melynek eszköze a négy gazdasági alapszabadság működésének biztosítása. Az áruk-, a szolgáltatások-, a munkaerő- és

a tőke tagállamok közötti szabad áramlása eredményeként szükség-szerűen megnövekedett a “külföldi tényállású” jogviták száma, ami a tagállami bíróságok közötti ügymegosztás, azaz a joghatóság egységes szabályozását igényelte. Az EGKSz. 220. cikke kimondta, hogy a tagállamok kötelezettséget vállalnak arra, hogy biztosítják az alaki előírások egyszerűsítését a bírósági határozatok és választottbíró-sági ítéletek kölcsönös elismerése és végrehajtása céljából. A Bizottság állt az élére ennek a törekvésnek, és ösztönzésére a tagállamok képviselőiből és megfigyelő státuszban lévő szakértőkből álló bizottság kezdte meg a működését 1960-ban, mely testület egy nemzetközi jogi egyezmény szövegének kidolgozását kapta feladatául.⁸

A megbízott testület nagy körültekintéssel végzett munkájának eredményeként 1968. szeptember 27-én írták alá a tagállamok Brüsszelben a Polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóság-ról és a bírósági határozatok végrehajtásáról elnevezésű egyezményt (a továbbiakban: Brüsszeli Egyezmény), s a ratifikációkat követően 1973. február 1-jén lépett hatályba.

A Brüsszeli Egyezmény szabályainak gyakorlati hatékonyságát az biztosította, hogy a joghatóság kérdését – polgári és kereskedelmi ügyekben – közvetlenül szabályozta. Amennyiben az adott polgári jogvita alperesének valamelyik szerződő állam felségterületén lakóhelye van, az Egyezmény szabályai alkalmazandók. Nem utolsó sorban pedig leegyszerűsítette és felgyorsította a szerződő államok bírósági ítéleteinek elismerését és végrehajtását.

⁸ A bizottság elnöke a német Bülow volt, míg a javaslat előadója a belga Jenard lett, akinek jelentése a mai napig az egyik legfontosabb kiindulási pontja a Brüsszeli Egyezmény értelmezésének. A Brüsszeli- és Lugánói Egyezmények kialakulásához lásd részletesen: Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest, 2006.; 51–58. o.

Az Egyezmény rendelkezéseinek a tagállamok bíróságainak joggyakorlatára történt jótékony hatására az EGK-n kívül is felfigyeltek. Az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) tagállamai közül először Svédország, majd Svájc kezdeményezésére 1982-ben létrejött egy szakértői bizottság, amely azt kapta feladatul, hogy dolgozzon ki a Brüsszeli Egyezmény mintájára egy olyan nemzetközi jogi egyezményt, amihez mind az EGK-, mind az EFTA tagállamai csatlakozhatnak. A testület által előkészített anyagot 1988. szeptember 16-án írták alá a tagállamok Luganóban, mely dokumentum szintén a Polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a bírósági határozatok végrehajtásáról címet viselte (a továbbiakban: Luganói Egyezmény), a ratifikációkat követően – a különböző tagállamokban eltérő időpontokban – 1992. január 1-je és 1996. szeptember 1-je között lépett hatályba.

A Luganói Egyezmény jelentősége, hogy hatályba lépésével az egész nyugat-európai gazdasági térség számára megteremtette az egységes joghatósági szabályokat és a részes tagállamok bírósági határozatainak kölcsönös elismerését.

A Luganói Egyezmény előkészítői azonban még a nyugat-európai gazdasági térségen is túl tekintettek, és lehetővé tették, hogy ahhoz más országok is csatlakozhassanak, ha valamelyik részes ország ezt az ő nevében kéri (62. I. cikk b) pont) a letéteményes országtól, Svájtól. Az előírt közlések és nyilatkozatok megtétele utána a tagországok egyhangú döntése szükséges egy új tagállam meghívásához.

Magyarország is megkezdte a csatlakozáshoz szükséges diplomáciai és jogi lépéseket. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk felgyorsulása, valamint az Amszterdami Szerződés hatályba lépését követően megváltozó közösségi jogalkotás eredményeinek köszönhetően

Magyarország végül nem csatlakozott a Lugánói Egyezményhez. Ez, a kelet-európai országok közül egyedül Lengyelországnak sikerült 2000. február 1-jei hatállyal.⁹

A Lugánói Egyezmény jelenleg „másodvirágzását éli”. Az EK – saját nevében eljárva –, Dánia, valamint az Európai Szabadkereskedelmi Társulás államai közül Svájc, Norvégia és Izland 2007. október 30-án, Lugánóban aláírták a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egyezményt, amely bevallotta az időközben elfogadott közösségi jogi normának, a 44/2001/EK rendeletnek a szabályait kívánja kiterjeszteni a nem EK tagállamokra is.¹⁰

Ezzel párhuzamosan haladt az EU jogalkotási hatáskörének bővítése a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén, melynek első lépcsőjeként – a Maastrichti Szerződés módosításának eredményeként – a kormányközi, harmadik pillérbe került ez a kérdéskör. Az Amszterdami Szerződés egyik legfontosabb vívmánya az volt, hogy mindez átkerült az első, másnéven közösségi pillérbe, melynek eredményeként az EK jogalkotási hatáskört kaptak ebben a kérdéskörben az EKSz. 61. cikk c) pontja és 65. cikke alapján. A Lisszaboni Szerződés is lényeges módosításokat eredményezett: az EKSz. vonatkozó 65-69. cikkeit, a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködést egyetlen, a 81. cikkbe sűrítette össze, megszüntetve így az EuB hatáskörének az EKSz. 68. cikkében volt azon

⁹ Mindezek ellenére maradandó nyomot hagyott maga után a magyar jogrendszerben a Lugánói Egyezmény. A magyar törvényalkotó ugyanis a 2000. évi CX. törvénnyel átfogóan módosította az Nmjt-t – és részben a Pp-t is – annak érdekében, hogy az megfeleljen az Egyezmény szövegének.

¹⁰ Wagner, Rolf – Janzen, Ulrike: *Das Lugano-Übereinkommen vom 30.10.2007*. Internationalen Privat- und Verfahrensrechts, 2010/4., 298–310. o.

korlátozását, hogy az ezen politika területén meghozott közösségi jogi normák értelmezése iránt előzetes döntéshozatali eljárást csak azok a nemzeti bíróságok kezdeményezhetnek, amelyeknek határozatai ellen a nemzeti jog értelmében nincs jogorvoslati lehetőség.

A 2009. december 1-je óta hatályos EUMSZ 81. cikke alapján egyértelműen bővült az EU hatásköre a polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén, de továbbra sem kapott felhatalmazást a polgári eljárásjog egészének átfogó szabályozására, és egy egységes – minden tagállamra kiterjedő – polgári perrendtartás megalkotására. Nem nyert hatáskört a tagállamok bírósági szervezetrendszerének egységesítésére sem, mindezek kizárólagos tagállami hatáskörben maradtak.

4. Kapcsolat az EU jogvédelmi rendszerének dimenziói között

Az EU jogvédelmi mechanizmusának jelenlegi felépítése tehát decentralizált, a nemzeti bíróságok és az EuB sajátos egymás mellé rendeltségén alapuló rendszer. Az egyetlen összekötő kapocs, intézményesített csatorna közöttük az EUMSZ 267. cikkében szabályozott előzetes döntéshozatali eljárás. Ez a sajátos, közbenső eljárás az EuB joggyakorlatának éltető forrása, ezért nem véletlen az sem, hogy a legnagyobb hatású, az uniós jogalkalmazást és jogalkotást meghatározó ítéletei is ezen eljárásban születtek. Figyelemmel arra, hogy ennek keretei között – éppen az eljárás közbenső jellege miatt – az EuB nem érdemben dönti el a jogvitát, hanem a nemzeti bíró által feltett jogértelmezési kérdéseket válaszolja meg, különösen is fontos ennek időtartama. Az EU folyamatos bővülésével, az újabb tagállamokból is érkező előzetes döntéshozatali eljárás iránti kezdeményezésekkel az EuB ügyterhe is fokozatosan nőtt, aminek következményeként az eljárások időtartama is egyre hosszabb lett. A Nizzai Szerződés azon

alapvető célkitűzésének megvalósítása érdekében, hogy a luxemburgi Bíróság ügyterhe csökkenjen, illetve eljárása gyorsuljon, az Eljárási Szabályzat 104/a. cikke alapján lehetőség van az ún. gyorsított előzetes döntéshozatali eljárásra. Ezt az előterjesztő nemzeti bíróság kérheti, ami alapján az EuB elnöke – az előadó bíró javaslatára és a főtanácsnok meghallgatását követően – kivételesen elrendelheti azt. Ebben az esetben az elnök azonnal kitűzheti a tárgyalás időpontját, amelyről az alapeljárás feleit, valamint az Alapokmány 23. cikkében említett más érdekeltet az előzetes döntéshozatalra utalásról szóló határozat kézbesítésekor értesíti.¹¹

Ettől meg kell különböztetni az ún. sürgősségi előzetes döntéshozatali eljárást, ami csak az EUMSZ harmadik részének a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségre vonatkozó V. címe által érintett kérdésekben alkalmazható. Az EuB határoz ezen eljárás lefolytatásáról, főszabály szerint a kérdést előterjesztő nemzeti bíróság indokolással ellátott kérelme alapján. Az EuB – ha valószínűsíthető, hogy ezt az eljárást kell alkalmazni – kivételesen hivatalból is határozhat úgy, hogy az előzetes döntéshozatalra utalást sürgősségi eljárásban bírálja el.

A sürgősségi előzetes döntéshozatali eljárás egyszerűsíti az EuB előtti eljárás egyes szakaszait, de alkalmazása jelentős korlátokat támaszt az EuB, a felek és az eljárásban résztvevő egyéb érdekeltet, különösen a tagállamok számára, ezért azt csak olyan körülmények esetén lehet

¹¹ Az Eljárási Szabályzat rendelkezik arról is, hogy a felek és más érdekeltet az elnök által előírt legalább tizenöt napos határidőn belül beadványokat vagy írásbeli észrevételeket nyújthatnak be. Az elnök kérheti a feleket és a többi érdekeltet, hogy a beadványukban vagy írásbeli észrevételeikben felvetett kérdések az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés lényeges jogkérdéseire korlátozódjanak.

kérni, amikor feltétlenül szükséges, hogy az EuB az előzetes döntéshozatalra utalás tárgyában a legrövidebb határidőn belül döntsön.

A szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térségre vonatkozó uniós szabályok változatosságára tekintettel nincs taxatív listája annak, hogy a nemzeti bíróságok milyen esetekben fontolhatják meg sürgősségi előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelem benyújtását. Az EUMSZ 267. cikke azonban két ilyet nevesít. Az egyik, a negyedik bekezdésében említett, fogva tartott vagy szabadságától megfosztott személy esetében, ha e személy jogi helyzetének megítéléséhez meghatározó jelentőségű a feltett kérdésre adandó válasz. A másik, ha a szülői felügyeletre vagy gyermekelhelyezésre vonatkozó jogvita során az uniós jog alapján eljáró bíróság hatásköre az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdésre adandó választól függ.

5. Az uniós jog érvényesülésének garanciái

Az EU előbbiekben felvázolt jogvédelmi rendszerének egyik hiányossága, hogy csak közvetett módon szabályozza, illetve teszi lehetővé a jogalanyok számára az uniós jog tagállami alkalmazásának kikényszeríthetőségét.

Vonatkozó EuB-i ítélet hiányában egyelőre csak feltételezés, hogy egy tagállami bíróság uniós jogba ütköző ítélete miatt az adott tagállammal szemben az EUMSZ 258. és 259. cikke (korábban EK Sz. 226-227. cikkek) szerinti kötelezettségzegési eljárás indítható-e. A probléma összetettségét mutatja, hogy nem teljesen egyértelmű, mennyiben lehet egy tagállamot magát egy önálló hatalmi ág mérlegelési jogkörében hozott döntéséért felelősségre vonni.

A Bizottság sokáig még attól is eltekintett, hogy közvetlenül az EuB-hoz forduljon egy tagállam ellen, nemzeti bíróságának uniós jogba ütköző joggyakorlata miatt. 1990. augusztus 3-ig kellett várni arra,

hogy a Bizottság története során először megindítsa ezen eljárás első, informális szakaszát, amikor Németországban a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) elutasított egy felülvizsgálati eljárás iránti kérelmet, s így nem tette lehetővé, hogy az adott ügyben vitás közösségi jogi rendelkezés a luxemburgi Bíróság elé kerüljön értelmezésre. Az EuB elé azonban már nem került ez a konkrét eset. Nem volt ennyire elnéző a Bizottság egy másik esetben, amikor az informális szakasz sikertelensége után, 2000. április 4-én végül is benyújtotta keresetlevelét az EuB-hoz az Olasz Köztársaság ellen. Ebben annak megállapítását kéri a luxemburgi Bíróságtól, hogy a tagállam nem teljesítette az EK Sz. alapján fennálló kötelezettségeit, amely alapján a közösségi jog megsértésével beszedett adók magán-személyek részére történő visszatérítésével kapcsolatos bizonyítást gyakorlatilag lehetetlenné, vagy legalábbis rendkívül nehezé tette. A luxemburgi Bíróság végül több mint három év elteltével, a C-129/00. sz. ügyben 2003. december 9. napján meghozott ítéletével a Bizottság keresetének teljes egészében helyt adott, és az Olasz Köztársaságot elmarasztalta. Az ítélet indokolásának érdekessége, hogy közvetve a nemzeti jogalkotót marasztalta el azért, hogy olyan jogszabályt hozott, aminek értelmezése nem egyértelmű, és őt kötelezte a jogszabály módosításra. Ezáltal „végrehajthatóvá” vált ez a határozata, mivel nem az elmarasztalt Olasz Köztársaság független harmadik hatalmi ága számára írt elő kötelezettséget, hanem törvényalkotó szervének.¹²

¹² Breuer, Marten: *Urteile mitgliedstaatlicher Gerichte als möglicher Gegenstand eines Vertragsverletzungsverfahrens gemäß Art. 226 EG*. Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht, 2004/7., 199–201. o.; Rossi, Lucia Serena – Di Federico, Giacomo: *Case C-129/00, Commission v. Repubblica Italiana, judgment of 9 December 2003*. Common Market Law Review 2005/3., 829–849. o.

Az EuB az EKSz. 10. cikkéhez fűződő, a tagállamok kárfelelősségének kereteit vizsgáló joggyakorlata során jutott el a C-224/01. sz. Köbler ügyben hozott ítéletében ahhoz a ponthoz, hogy kimondja: „az egyének meghatározott feltételek fennállása esetén kártérítést követelhetnek, ha jogaik egy tagállami, végső fokon eljáró bíróság döntése alapján a közösségi jogba ütköző módon sérülnének.” (33. pont) Az állami kárfelelősség megállapításának – korábbi joggyakorlatában már kidolgozott¹³ – hármas előfeltételét ebben az ügyben is megidézte a luxemburgi Bíróság: a megsértett közösségi jogi norma az egyén számára jogokat biztosítson, a sérelem megfelelően súlyos legyen, valamint a tagállami kötelezettségszegés és az érintett személynél bekövetkezett kár között közvetlen okozati összefüggés álljon fenn. Ezek közül a sérelem megfelelően súlyos volta az, amelynek vizsgálatakor figyelemmel kell lenni a bírói szerep sajátosságaira, valamint a jogbiztonság fontosságára. „Az állam az ilyen, közösségi jog ellenes döntésekért csak kivételes esetben felel, amikor a bíróság nyilvánvalóan megsértette a hatályos jogot. Annak eldöntésekor, hogy ez az előfeltétel teljesül-e, a kártérítési igényt elbíráló nemzeti bírónak az eset minden szempontjára figyelemmel kell lennie. Ilyen többek között a megsértett előírás pontosságának és egyértelműségének mértéke, a megsértés szándékossága, a jogi tévedés menthetősége, adott esetben közösségi szerv állásfoglalása az ügyben, csakúgy, mint az

¹³ Obwexer, Walter: *EuGH: Staatshaftung für offenkundig gegen Gemeinschaftsrecht verstoßendes Gerichtsurteil*. Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht 2003/23. 726–728. o.; Wegener, Bernhard W.: *(Febl-)Urteilsverantwortung und Richterspruchprivileg in der Haftung der Mitgliedstaaten für die Verletzung von Gemeinschaftsrecht*. Europarecht, 2004/1. 84–91. o.; Breuer, Marten: *State liability for judicial wrongs and Community law: the case of Gerhard Köbler v Austria*. European Law Review, 2004/2., 243–254. o.; Scott, Helen – Barber, N. W.: *State Liability under Francovich for Decisions of National Courts*. The Law Quarterly Review, 2004/4., 403–406. o.

EKSz. 234. cikk (3) bekezdés szerinti előterjesztési kötelezettségnek a szóban forgó bíróság általi megsértése. A közösségi jog megsértése mindenképp megfelelően súlyosnak minősül, ha a kérdéses döntés a Bíróság vonatkozó joggyakorlatát nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyja.” (54-56. pontok) Ezt a gondolatmenetét azzal zárta az EuB, hogy mindezek az előfeltételek nem zárják ki, hogy az állam a nemzeti jogi előírások szerinti kevésbé szigorú előfeltételek alapján feleljen. (57. pont)

II. Az EU jogvédelmi rendszerének nehézségei

1. Pertartam

Az EU jogvédelmi mechanizmusának előbb ismertetett rendszerével kapcsolatban a legtöbb kritika arra irányul, hogy a jogalanyok az EuB-hoz közvetlenül csak rendkívül szűk körben fordulhatnak, illetve az előzetes döntéshozatali eljárás keretei között sem az ő döntésük az EuB-hoz való fordulás. Ez utóbbi vonatkozásában meg kell erősítenünk azt, hogy a nemzeti bíróságok előtti polgári peres eljárások a felek akarat autonómiájának elvén alapulnak, amivel nehezen egyeztethető össze az, hogy meghatározott eljárási cselekmény, amely ráadásul a pertartamra is lényegesen kihat, az ő kérelmük, szándékuk ellenére is megtörténhet. Mint arra utaltunk, előzetes döntéshozatali eljárás az EUMSZ 267. cikke alapján a nemzeti bíróságok kezdeményezhetnek. Az EuB ezzel kapcsolatos joggyakorlata töretlen és egyértelmű: a peres feleknek semmilyen konkrét, kikényszeríthető jogosultságuk nincs ezen eljárás kezdeményezése tekintetében, az kizárólag a nemzeti bíróságok és az EuB közötti intézményesített párbeszéd eszköze. Ebből egyértelműen következik, hogy az EuB partnerként, egyenértékű társ jogalkalmazóként tekint a nemzeti bíróságokra. Ez a nyil-

vánvaló megtiszteltetés egyúttal óriási felelősség is, ami nem minden esetben és nem automatikusan egyeztethető össze a nemzeti eljárásjogi szabályokkal. Az olyan jogvitákban ugyanis, ahol a felperes az igényét uniós jogszabályra alapítja, és ennek értelmezése nem egyértelmű, szinte automatikusan felmerül az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének szükségessége. A peres felek érdekei ezzel kapcsolatban azonban eltérőek: a felperes természetesen szeretné elérni azt, hogy a bíróság helyt adjon a keresetének és a vonatkozó uniós jogi normát ennek megfelelően értelmezze és alkalmazza, az alperes pedig nyilván ennek ellenkezőjében érdekelt. Mégsem teljesen magától értetődő az, hogy ilyen esetekben a felperes egyértelmű érdeke az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésének indítványozása, mivel ez a közbenső eljárás jelenleg is átlagosan 17 hónapig tart. Azaz körülbelül másfél évvel meghosszabbodik az a pertartam, ami elválasztja a felperest a jogerős és végrehajtható ítélet meghozatalától. Ma a polgári eljárásjog területén mind a jogtudomány, mind a joggyakorlat képviselői a gyors és hatékony jogérvényesítés megoldásait keresik. Egy üzleti vállalkozás, de egy természetes személy sem engedheti meg a mai felgyorsult társadalmi-gazdasági körülmények között, hogy követelésének teljesítésére évekig kelljen várnia. A hosszú pertartam önmagában teheti feleslegessé a bírósági úton történő jogérvényesítést.

Az EU sokat dicsért jogvédelmi mechanizmusa, annak tartóoszlopa az előzetes döntéshozatali eljárás éppen ennek a követelménynek nem tud eleget tenni. Mindez tapasztalható a magyar bíróságok előtti eljárások során is: a felperesek, ha igényüket uniós jogszabályra alapítják gyakran mindent megtesznek azért, hogy az ügyükben eljáró bíró ne kezdeményezzen előzetes döntéshozatali eljárást, mert nem engedhetik meg maguknak a pertartam elhúzódását. Az eljárás las-

sításában érdekelt alperes viszont éppen ezen megfontolásból indítványozza ezen közbenső eljárás kezdeményezését, hiszen másfél évszázadon keresztül mindenre, így különösen a végrehajtás alá vonható vagyontárgyak eltüntetésére is alkalmas.

2. Nyelvi sokszínűség

Az EU jogvédelmi mechanizmusának másik sokat vitatott, érezhetően gyenge pontja a nyelvi sokszínűség. Az EU-ban – ellentétben más nemzetközi jogi intézményekkel nem 1-2, hanem 24 hivatalos nyelv van. Ennek természetesen megvan az a jótékony hatása, hogy az egyes tagállamok polgárai könnyebben magukénak érezhetik ezt a közösséget, viszont megvan az a gyakorlati hátránya, hogy az állandó fordítási láncolatok során a legnagyobb odafigyelés mellett is megjelenhetnek hibák. E körben a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy az egyes jogi terminus technikások nem feltétlenül jelentik pontosan ugyanazt a különböző nyelveken. Ez szinte állandó bizonytalanságot szül, amit csak úgy lehet megoldani, ha egy-egy jogkérdés értelmezésekor az adott jogforrás legalább három – négy különböző nyelvi változatát vetik egybe. Ez a módszer azonban rendkívül időigényes, így a gyakorló jogászok számára nem minden esetben alkalmazható. Az előzetes döntéshozatali eljárásnak a hivatalos nyelve mindig a kezdeményező bíróság nyelvéhez igazodik. A kezdeményező végzést szükségszerűen lefordítják az EuB számára, majd az eljárás végén hozott ítéletét visszafordítják a kezdeményező bíróság nyelvére. Tszik mindezt úgy, hogy a fordító osztály munkamódszere alapján úgynevezett közvetítő nyelvek is közbeékelődnek, azaz konkrétan egy magyar bíróság által megküldött kezdeményező végzést először spanyolra fordítanak le, majd ezt franciára, ami természetesen még több esetleges hibalehetőséget hordoz magában. Az EuB, észlelve

ezeket a nehézségeket, a joggyakorlatát úgy alakította, hogy a megküldött kérdéseket gyakran átfogalmazza, ezzel próbálva hatékony segítséget nyújtani a nemzeti bírának. Bár ez valóban sokszor segít, és alátámasztja azt, hogy a luxemburgi testület partnerként kezeli a nemzeti bíróságokat, gyakran többet árt mint használ ez a módszer. Azaz bekövetkezhet, hogy nem arra a kérdésre kap választ a nemzeti bírótól amit feltett, és így nem biztos, hogy az ügy érdemében hozott döntéséhez ténylegesen fel is tudja használni. Adódhatna mindebből az az intelem a nemzeti bíróságok felé, hogy minél pontosabban fogalmazzák meg a kérdéseiket, és végzésük indokolásából mindaz egyértelműen kiderüljön amire az EuB-nek a válaszadáshoz szüksége lehet, de éppen az említett nyelvi-terminológiai sokszínűség, fordítási nehézségek miatt ez sem eredményezne automatikus sikert.

3. Specializálódás hiánya

Az Európai Unió jelenleg hatályos teljes joganyaga rendkívül szerteágazó, annak teljes terjedelmét és mélységét átfogni és átlátni egyetlen ember sem képes. Az EuB bírái között nincs semmilyen specializálódás, azaz minden uniós jogterülethez és jogkérdéshez érteniük kell. Ez már önmagában is megoldhatatlan feladat. De még inkább azzá válik ha hozzátesszük azt is, hogy egy-egy jogkérdés eldöntésénél – mint például: egy adott uniós irányelv harmonizációja megfelelő módon történt-e egy adott tagállam jogrendszerében – megköveteli az adott nemzeti jogrendszerben való elmélyülést, terminológiájának megismerését is. A ma már rendkívül összetett, részletes jogi szabályozások rendszerében minden nemzeti bírósági szervezet élén található fórumoknál megjelenik a specializálódás, azaz olyan szakemberek kerülnek oda és döntenek az adott jogvitákban, akiknek az a szűkebb szakterületükhöz tartozik. Meggyőződésem, hogy más gon-

dolkodást, tapasztalatot igényel egy klasszikus polgári jog kérdés vagy egy közigazgatási jogi jogvita megítélése. Egymástól eltérő jogterületeken, jogágakban ma már képtelenség naprakésznek lenni, a legújabb jogszabályi módosításokat, elméleti, gyakorlati problémafelvetéseket megismerni.

Mindezek alapján szükségesnek tartom, hogy az EuB tagjainál is megjelenjen egyfajta specializálódás. Ennek több módja is elképzelhető. Az egyik, hogy adott tanácsok csak adott típusú ügyeket tárgyaljanak, a másik, hogy a bírói helyek megújításánál már kifejezetten adott szakterületen jártas jogászt keressenek.¹⁴

4. Kijelölő bíróság hiánya joghatósági összeütközés esetén

A perifüggség uniós szintű szabályozása az EU jogvédelmi rendszere hiányosságainak a szükségszerű következménye: mivel minden tagállam összes nemzeti bírósága jogosult és köteles a nemzeti jogot alkalmazni, az ezen alapuló igények bárhol megindíthatók, a joghatósági szabályoknak megfelelően. Ilymódon azonban fennáll annak a veszélye, hogy ugyanabban a jogvitában két különböző tagállami bíróság is eljárjon és hozzon egymással ellentétes. A Brüsszel I. rendelet perifüggségi szabályai lehetővé teszik, hogy egyszerű esetekben a nemzeti bírók gyorsan és hatékonyan elkerüljék az előbb említett nemkívánt helyzetet. Összetettebb, bonyolultabb kereseti kérelmek esetén azonban még az EuB vonatkozó joggyakorlatának fényében

¹⁴ Szintén a specializálódást hiányolja: Basedow, Jürgen: *The Court of Justice and private law: vallications, general principles and the architecture of the European judiciary*. In: Panel Meeting of the 5th European Jurists' Forum. Budapest; 2009. 163. o. A speciális szaktudás hiánya, és ezáltal a saját szaktanácsadóinak való bírói kiszolgáltatottságról ír: Huyue Zhang, Angela: *The Faceless Court*. Elérhető: <http://ssrn.com/abstract=2640861>

sem teljesen egyértelmű, hogy miként kell eljárnia helyesen az érintett nemzeti bíróságoknak. Ennek egyik legfőbb oka a tagállami nemzeti polgári eljárásjogi szabályokban, terminológiákban, gondolkodásban meglévő különbségek, illetve a rendelet ezen szabályainak autonóm értelmezési kötelezettsége. Az érintett nemzeti bíróság ilyenkor megteheti, hogy az EuB-hoz fordul előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezve, amely azonban időbe kerül. (A Lisszaboni Szerződés hatályba lépéséig ráadásul még ezt sem teheték meg az elsőfokú bíróságok az EKSz. 68. cikkének korlátozása miatt.) A perfüggőség szabályainak helyes értelmezése és alkalmazása ráadásul még csak egy fontos előkérdés, a jogvita érdemi eldöntését nem érinti. Ugyanakkor nagyon fontos gyakorlati következményei lehetnek a peres felek számára: egyáltalán nem mindegy a számukra, hogy melyik ország bírósága előtt érvényesíthetik az igazukat: egy általuk jól ismert, esetleg hazai polgári eljárásjogi szabályok alapján, ahol nyelvi nehézségeik sincsenek, vagy egy teljesen ismeretlen jogi környezetben tehetik csak ezt meg.

III. Megoldási javaslatok

Az EU jogvédelmi mechanizmusának hatékonyabbá tételét célzó javaslataim közül először a legkönnyebben megvalósíthatók felől közlök a legnagyobb átalakítást igénylő modellek felé.

1. Az előzetes döntéshozatali eljárás szóbeli szakaszának eltörlése

A jelenlegi modell tartóoszlopa az előzetes döntéshozatali eljárás, aminek rendkívül gazdag EuB-i és nemzeti bírósági joggyakorlata és tapasztalata van. Mint arra már utaltuk a problémák feltárásánál, ezen eljárás hatékonyságát leginkább annak esetleges elhúzódása jelenti.

Az EuB Eljárási Szabályzata alapján az írásbeli szakaszt meghatározott feltételek alapján szóbeli tárgyalás követi. Ezen a tárgyaláson mindazok, akik írásban észrevételeket terjesztettek elő a kezdeményező végzésre szóban is kifejtethetik álláspontjukat. Az ítélet meghozatalára és kihirdetésére azonban sosem ezen a tárgyaláson, hanem egy ezt követő tárgyalási napon kerül csak sor. Kétségtelen tény, hogy lehet hatása az álláspontok jobb megértése szempontjából a szóbeli tárgyalásnak, nagy hátránya ugyanakkor, hogy hónapokkal is késleltetheti az előzetes döntéshozatali eljárás befejezését. Fontos megjegyezni azt is, hogy ezeknek az észrevételeknek semmilyen kötőereje nincs az EuB számára, ítéleteiben is inkább csak szemezget az egyes beadványokból, sohasem ismerteti az összeset, illetve azok teljes tartalmát. Az előnyöket és hátrányokat mérlegelve javaslatom az, hogy ne legyen szóbeli szakasza az előzetes döntéshozatali eljárásnak. Ezzel nem sérül semmilyen ismert és elismert eljárásjogi alapelv sem, hiszen itt nem az ügy érdemében születik döntés, hanem egy speciális közbenső eljárásról van szó, melyet ráadásul nem is az alapeljárás peres felei kezdeményezhetnek. Elégségesnek tartom, hogy megmaradjon számukra – valamint a tagállamok és a Bizottság számára is – annak lehetősége, hogy írásban kifejtsék véleményüket, észrevételeiket a nemzeti bíró által feltett kérdésekre.

2. A felperes előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezési jogosultságának megteremtése

Át kellene gondolni a peres felek kezdeményezési lehetőségének megteremtését is. Meggyőződésem szerint főszabályként ezt garantálni kellene az ügy ura, a felperes számára: ha ő úgy ítéli meg, hogy az érvényesíteni kívánt követelése megítélése szempontjából szükséges az EuB jogértelmezése, akkor ezt indítványozhassa a nemzeti

bírónál, aki ehhez az indítványhoz kötve van. Ennek a megoldásnak veszélye lehet, hogy esetleg „EU jogi aktivista” jogászok kifejezetten csak azért indítanának nemzeti bíróság előtt peres eljárást, hogy aztán adott jogkérdés tekintetében az EuB-hoz jussanak anélkül, hogy érdemi jogvitájuk lenne az alperessel. Az EuB eddigi joggyakorlata során már találkozott ezzel a problémával, és következetesen igyekszik elhárítani az ilyen, úgynevezett hipotetikus tényállású ügyeket. Egy biztonsági szelepre tehát ezen megoldás esetében szükség van: amennyiben a nemzeti bíró megítélése szerint nincs érdemi jogvita a felek között, úgy erre való hivatkozással az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése iránti kérelmet elutasíthatja. Ezen végzéssel szemben viszont feltétlenül biztosítani kellene a fellebbezési jogot a felek számára. Ez a modell természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy – a mostani megoldással egyezően – a nemzeti bíró maga is, erre irányuló kérelem hiányában fordulhasson az EuB-hoz. A változtatás abban áll, hogy a felperes eljárási, kezdeményezési jogát kibővítené.

3. Az ügyteher megosztása az Európai Unió Bírósága és a Törvényszék között
Az előzetes döntéshozatali eljárás tartamát nyilvánvalóan rövidítené az EuB kisebb ügyterhe. Ennek érdekében nem a nemzeti bíróságok kezdeményezési jogosultságát kellene korlátozni, hanem az egyes végzésekben feltett kérdéseket megosztani. Mint arra utaltunk, a Nizzai Szerződés módosításának eredményeként fennáll annak lehetősége, hogy az Alapokmány rendelkezése alapján bizonyos ügytípusokban a Törvényszék mentesítse az EuB-t. Javaslatom szerint ezt az Alapokmányban úgy kellene szabályozni, hogy minden előzetes döntéshozatali eljárás iránti kérelem az EuB-hez érkezzon, ahol az ügyek előkészítését követően az EuB elnökéből és bíró tagjaiból álló

ügyrendi tanács dönt arról, hogy az adott végzést a Törvényszék, vagy az EuB válaszolja meg. Az előbbihez kerülnének nyilvánvalóan azok az ügyek, amik nem feltétlenül elvi jelentőségűek, míg az EuB-nél maradnának azok, amelyek az ő elvi iránymutatását kívánják meg.

4. A bírák létszámának növelése

Az EuB és a Törvényszék bíráinak létszámra az EU tagállamainak aktuális számához igazodik. Az érkező ügyek száma, az EuB ügyterhe azonban lényegesen jobban növekedett a tagállamok létszámához képest. Felvetődik tehát annak gondolata, hogy a bírói kar bővítésével, több tanács létrehozásával gyorsabban és hatékonyabban lehetne feloldozni az érkező ügyeket. Tény, hogy a nemzeti Alkotmánybíróságoknál, Legfelsőbb Bíróságoknál sem feltétlenül a bírák létszámának növelésével igyekezzenek megoldani az esetleges ügyteher növekedés problémáját. Ezen megoldás ellen szól az is, hogy a bíróság testületi jellege ellen hat a túl nagy létszám, illetve így egyre nehezebb fenntartani az egységes gondolkodást és joggyakorlatot. A Törvényszék esetében, amely elsőfokú bíróságként jár el, ezek a kételyek nem olyan erősek mint az EuB-nál, amiből az is következik, hogy ez előbbi fórum ügyterhe csökkentésének hatékony eszköze lehet a bírói kar bővítése. Ezt ismerte fel lényegében a már hivatkozott 2015/2422 rendelet is.

5. Kijelölési eljárás létrehozása

A Brüsszel I. rendelet perfüggőségi szabályozásának talán legnagyobb gyakorlati hiányossága, hogy az érintett nemzeti bíróságok eszköztelenek a kialakult helyzet gyors és hatékony feloldásában. Különösen igaz ez akkor, ha mindketten arra a következtetésre jutnak, hogy nekik kell eljárniuk, vagy ha egyikük sem akar eljárni. Az

ehhez hasonló hatásköri-illetékességi összeütközésekkel kapcsolatos viták nem ismeretlenek egy adott tagállam nemzeti bíróságai között sem, amire a nemzeti eljárásjogi törvények többsége azt a megoldást nyújtja, hogy a bírósági szervezeti hierarchiában magasabb szinten álló bíróság kijelöli az eljárni köteles bíróságot, akinek a hatáskörét és illetékességét ezt követően már senki nem vitathatja. Egy ilyen modell rendkívül hasznos lenne uniós szinten is: vitás esetekben az EuB mint “hatásköri bíróság” nem csak a perfüggőség szabályainak értelmezését adhatná meg előzetes döntéshozatali eljárás keretei között, hanem végzésével kijelölhetné a konkrét ügyben eljárni jogosult és köteles nemzeti bíróságot. Ennek megvalósítása talán nem is igényelné az EUMSZ újabb módosítását, mivel az EUMSZ 257. cikke alapján az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében a Törvényszékhez kapcsolódó különös hatáskörű törvényszékeket hozhat létre. Álláspontom szerint egy ilyen új, speciális törvényszék a jelenlegihez képest sokkal gyorsabban és hatékonyabban tudná a tagállami bíróságok közötti joghatósági összeütközéseket orvosolni, mely megoldás mindenképp előtt a peres felek érdekeit szolgálja.

6. Közvetlen perorvoslat az Európai Unió Bíróságához

A legérdeőbb változtatást – amely megítélésem szerint a leghatékonyabb megoldást eredményezné – az jelentené, ha az alapító atyák eredeti elképzelése megvalósulna és uniós szinten létrejönne a nemzeti bíróságok és az EU Bíróság föderalisztikus jellegű modellje. Ennek lényege, hogy az uniós jogon alapuló követelések érvényesítése megmaradna a nemzeti bíróságok hatáskörében, azonban a konkrét ügyben végsőfokon eljáró nemzeti bíróságok határozataival szemben a felek jogorvoslattal fordulhassanak az EUB-hez. A luxemburgi testület pedig ezen jogorvoslati keretei között eljárva hatályon kívül he-

lyezhesse a nemzeti bíróság jogerős határozatát, amennyiben az nem felel meg valamilyen uniós jogszabálynak.

Ilyen, vagy ehhez hasonló megoldást szinte minden föderális állam tartományi és szövetségi bírósági szintjei kapcsolatánál találhatunk. Az ilyen minták, megoldások tárháza széles, nincs más feladat mint ezek közül a legalkalmasabbat kiválasztani és az EU szintjén megvalósítani.

A modell megválasztása során elsősorban azt kell biztosítani, hogy a peres felek saját jogon juthassanak el a tagállami bíróságoktól különálló EuB-hoz. Az EU jelenlegi társadalmi-politikai helyzetében valószínűleg illúzió lenne akárcsak gondolat szintjén is felvetni annak lehetőségét, hogy adott esetben már a keresetlevelet is egy kibővített hatáskörű, és felduzzasztott Törvényszékhez lehessen benyújtani, melynek határozatával szemben az EuB-hoz lehetne fellebbezni. Talán nincs is szükség azonban a nemzeti bíróságok teljes kikapcsolására az uniós jogérvényesítés modelljéből: elegendő lenne annak biztosítása, hogy az eljárás „végterméke”, a jogerős ítélet ellen lehessen perorvoslati kérelemmel az EuB-hoz fordulni.

Irányadó mintaként elsősorban a bírósági határozatokkal szemben előterjeszhető alkotmányjogi panaszok szabályozása szolgálhat, amely szinte „tálcán kínálja” az uniós jogérvényesítési modell hatékonyabbá tételének lehetőségét. Ezen jogintézmény analógiájára meg kellene teremteni az EUMSZ módosításával az „uniós jogi panasz” intézményét, amelynek elbírálása az EuB hatáskörébe tartozna. A nemzeti perorvoslati eszközök kimerítése után lehetne élni ezzel a rendkívüli perorvoslattal, arra hivatkozva, hogy a jogerős nemzeti bírósági ítélet az elsődleges uniós jog adott rendelkezésébe ütközik. Az EuB tárgyaláson kívül, az iratok – és a főtanácsnok indítványa alapján – döntene, s kizárólag jogkérdésben bírálhatná felül a nemzeti határo-

zatot. Amennyiben a vizsgált határozat az elsődleges uniós jogba ütközik, úgy az EuB azt hatályon kívül helyezheti, s a nemzeti bíróságot új eljárás lefolytatására kötelezheti. Az EuB nem változtathatja meg a nemzeti határozatot, azonban a saját határozatában a nemzeti bíróságra nézve, a megismételt eljárás vonatkozásában kötelező előírásokat tehet. Ez az eljárás illetékmentes lenne, azonban az EuB-nak lehetőséget kellene teremteni arra, hogy pénzbírással szankcionálhassa a nyilvánvalóan alaptalan kérelmeket. Ezt a perorvoslati kérelmet csak és kizárólag jogi képviselővel eljárva lehetne benyújtani.

Egy ilyen jogorvoslati eszköz egyszerre lenne alkalmas arra, hogy az EU polgárok eljuthassanak jogvitájukkal az EuB-hoz, valamint arra is, hogy az uniós jogi igények a mainál sokkal egységesebben érvényesülhessenek az EU 28 tagállamában.

IV. Zár szó

Tanulmányomban annak a hipotézisnek az igazolására tettem kísérletet, hogy az EU igazságossági deficitjének része az igazságügyi deficit: átgondolt, újszerű szervezeti és hatásköri változtatások nélkül az EU bírósági szervezetrendszere nem tudja hatékonyan betölteni azt a szerepét, hogy ne csak közigazgatási, gazdasági bíróságként működjön, hanem érvényre tudja juttatni az EU jogrendjének alapját is képező igazságossági szempontokat. A Törvényszék bírói létszáma körüli egyeztetések az annak eredményeként kialakult kompromisszum óvatosságra int: egyelőre nem látszik politikai szándék arra, hogy a tüneti kezeléson kívül mélyreható változások következzenek a közeli jövőben az EuB tekintetében.

Ennek ellenére célszerű előre gondolkodni és megvitatni a lehetséges változtatások irányát, hogy minél előbb kialakuljon egy olyan kon-

cepció, ami a különböző szakmai elvárásoknak is eleget tesz. Az EU jogrendjének fejlődése a közelmúltban az alapjogok nagyobb védelmének irányába mutat, mely rendszer csak akkor lesz koherens, ha az EU ténylegesen csatlakozik az EJEE-hez. Ennek pontos feltételei és részletei már önmagában rengeteg vitát váltanak ki, de talán éppen ezen részletek kidolgozása során is szükséges az EuB szervezeti formáján elgondolkodni.

Felhasznált irodalom

- (1) Arnull, Anthony: *Judicial Architecture or Judicial Folly? The Challenge Facing the European Union*. European Law Review, 1999/5., 516–524. o.
- (2) Basedow, Jürgen: *The Court of Justice and private law: valliations, genaral principles and the architecture of the European judiciary*. In: Panel Meeting of the 5th European Jurists' Forum. Budapest; 2009.
- (3) Bobek, Michal: *Learning to talk: Preliminary rulings, the courts of the New Member States and the Court of Justice*. Common Market Law Review, 2008/6., 1611–1643. o.
- (4) Breuer, Marten: *State liability for judicial wrongs and Community law: the case of Gerhard Köbler v Austria*. European Law Review, 2004/2., 243–254. o.
- (5) Breuer, Marten: *Urteile mitgliedstaatlicher Gerichte als möglicher Gegenstand eines Vertragsverletzungsverfahrens gemäß Art. 226 EG*. Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht, 2004/7., 199–201. o.

- (6) Dashwood Allan – Johnston, Angus (szerk.): *The Future of the Judicial System of the European Union*. Hart, 2001.
- (7) *Editorial comments: The EU's Accession to the ECHR – a "NO" from the ECJ!* *Common Market Law Review*, 2015/1. 1–15. o.
- (8) Forwood, Nicholas: *The Judicial Architecture of the European Union – the Challenges of Change*. In: Edward, David – Hoskins, Mark – Robinson, William (szerk.): *A True European. Essays for Judge David Edward*. Hart, 2003.
- (9) Gragl, Paul: *A Giant Leap for European Human Rights? The Final Agreement on the European Union's Accession to the European Convention on Human Rights*. *Common Market Law Review*, 2014/1.
- (10) Hallstein, Walter: *Der unvollendete Bundesstaat* [Befejezetlen szövetségi állam]. Econ Verlag, Düsseldorf, 1969.
- (11) Huyue Zhang, Angela: *The Faceless Court*. Elérhető: <http://ssrn.com/abstract=2640861>
- (12) Jacobs, Francis G.: *Recent and ongoing Measures to improve the Efficiency of the European Court of Justice*. *European Law Review*, 2004/4. 823–830. o.
- (13) Johnston, Angus: *Judicial Reform and the Treaty of Nice*. *Common Market Law Review*, 2001/3., 499–523. o.
- (14) Kengyel Miklós – Harsági Viktória: *Európai polgári eljárás-jog*. Osiris, Budapest, 2006.
- (15) Kochenov, Dimitry – de Búrca, Gráinne – Williams, Andrew (szerk.): *Europe's Justice Deficit*. Bloomsbury–Hart, Oxford, 2015.
- (16) Komarek, Jan: *In the Courts we trust? On the need for hierarchy and differentiation in the preliminary ruling procedure*. In: Fon-

- tanelli, Filippo – Martinico, Giuseppe – Carrozza, Paolo: *Shaping Rule of Law Through Dialogue*. Europa Law Publishing, 2010.
- (17) Lambrecht, Sarah: *The Sting is in the Tail: CJEU Opinion 2/13 objects to draft agreement on accession of the EU to the European Convention on Human Rights*. *European Human Rights Law Review*, 2015/2.; 185–198.
- (18) Nanopoulos, Eva: *Killing two Birds with one Stone? The Court of Justice's Opinion on the EU's Accession to the ECHR*. *The Cambridge Law Journal*, 2015/2. 85–188. o.
- (19) Nemitz, Paul F.: *10 Jahre Gericht Erster Instanz der Europäischen Gemeinschaften*. Die Öffentliche Verwaltung, 2000/11.
- (20) Nicolaysen, Gert: *Europarecht I*. (2. kiadás), Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden; 2002.
- (21) Obwexer, Walter: *EuGH: Staatshaftung für offenkundig gegen Gemeinschaftsrecht verstoßendes Gerichtsurteil*. *Europäische Zeitschrift für Wirtschaftsrecht* 2003/23. 726–728. o.
- (22) Osztovits András: *Az Európai Unió Közszołgálati Törvény-széke – megjegyzések az Európai Közösségek Bírósága szervezeti reformjának legújabb eredményéhez*. *Európai Jog*, 2005/2., 10–14. o.
- (23) Rossi, Lucia Serena – Di Federico, Giacomo: *Case C-129/00, Commission v. Repubblica Italiana, judgment of 9 December 2003*. *Common Market Law Review* 2005/3., 829–849. o.
- (24) Scott, Helen – Barber, N. W.: *State Liability under Francovich for Decisions of National Courts*. *The Law Quarterly Review*, 2004/4., 403–406. o.

- (25) Tomuschat, Christian: *Der Streit um die Auslegungshoheit: Die Autonomie der EU als Heiliger Gral / Das EuGH-Gutachten gegen den Beitritt der EU zur EMRK*. Europäische Grundrechte-Zeitschrift, 2015/5–8., 133–139. o.
- (26) Wagner, Rolf – Janzen, Ulrike: *Das Lugano-Übereinkommen vom 30.10.2007*. Internationalen Privat- und Verfahrensrechts, 2010/4., 298–310. o.
- (27) Wegener, Bernhard W.: *(Fehl-)Urteilsverantwortung und Richterspruchprivileg in der Haftung der Mitgliedstaaten für die Verletzung von Gemeinschaftsrecht*. Europarecht, 2004/1. 84–91. o.
- (28) Wendel, Mattias: *Der EMRK-Beitritt als Unionsrechtsverstoß - Zur völkerrechtlichen Öffnung der EU und ihren Grenzen*. Neue Juristische Wochenschrift, 2015/13., 921–926. o.